

Utvärdering av sociala insatsgrupper

– genomförande, utfall och effekter av arbetet på
verksamhetsnivå

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

Artikelnummer 2017-9-29
Publicerad www.socialstyrelsen.se

Förord

Den här rapporten är en slutredovisning av den ena delen av uppdraget inom Socialstyrelsens uppdrag av regeringen att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2014/5328/PO). Rapporten omfattar en utvärdering av samverkansformen sociala insatsgrupper. Det som redovisas är genomförande, utfall och effekter av arbetet med sociala insatsgrupper på verksamhetsnivå. Dessutom ingår följande aspekter från uppdraget: hur de personer som har varit föremål för arbete i en social insatsgrupp har upplevt det och vilka lärdomar berörda aktörer kan dra av resultatet samt om det är rätt målgrupp som blir föremål för arbete i en social insatsgrupp. Den andra delen av uppdraget redovisas samtidigt i rapporten Utvärdering av sociala insatsgrupper – effekter för individen.

Rapporten riktar sig i första hand till regeringen och personer som ansvarar för eller arbetar med sociala insatsgrupper. Syftet med utvärderingen är att skapa kunskap om genomförandet, utfallet och effekterna av arbetet med sociala insatsgrupper på verksamhetsnivå. Kunskapen kan användas för att fatta informerade beslut, men också för diskussioner, lärande och utveckling.

Ett stort tack till alla som ville medverka i utvärderingen och dela med sig av sina kunskaper om och erfarenheter av arbetet med sociala insatsgrupper!

Rapporten har skrivits av utredaren Sanja Magdalenic, som även har varit projektledare för projektet. Projektgruppen har bestått av Nina Frohm, Johanna Jupiter, Sara Billfalk och Robert Linder. Ansvarig chef har varit Elisabeth Wärnberg Gerdin.

Olivia Wigzell
Generaldirektör

Innehåll

Förord.....	3
Sammanfattning.....	7
Uppdraget	7
Genomförandet av uppdraget	7
Huvudresultat	8
Socialstyrelsens bedömning.....	10
Uppdraget till Socialstyrelsen	11
Inledning	12
Begreppsförklaringar	13
Utvärderingens genomförande.....	14
Programteori	14
Skuggkontroll.....	15
Metod.....	15
Syfte och utvärderingsfrågor	16
Avgränsningar.....	17
Några kontextuella aspekter som samspelar med programmet	18
Programmets förhistoria	18
Politiskt intresse för programmet.....	18
Uppmärksamhet i medier.....	18
Parallella typer av arbete med kriminalitet, inom socialtjänsten	19
Hur arbetet med sociala insatsgrupper var tänkt att utföras.....	21
Idén om sociala insatsgrupper lanseras	21
Implementering av sociala insatsgrupper.....	23
Förändringsteori.....	26
Handlingsteori.....	27
En programteori för sociala insatsgrupper	31
Hur arbetet med sociala insatsgrupper utförs i praktiken	33
Former för samarbete.....	34
Målgruppen	36
Riskbedömning	38
Samtycke till informationsutbyte	39
Individnivå	40
Sociala insatsgrupper tillämpas på olika sätt	49
Dokumentation och uppföljning.....	50
Värderingar av sociala insatsgrupper.....	51
Hur har deltagare i sociala insatsgrupper upplevt det – fyra röster.....	59
Vägar in i och ut ur sociala insatsgrupper	59

Samtycke till informationsutbyte	59
Om arbetet: "De får saker att bli gjorda"	59
Agerande utifrån förståelse framställs som viktigast	60
Avtryck av stämpling?	60
Uppskattade effekter, skuggkontroll.....	60
"Måste jag bli kriminell för att få stöd?"	61
Vilken målgrupp som är "rätt"	61
Vad myndigheterna bör tänka på i arbetet med sociala insatsgrupper	61
Diskussion och slutsatser	62
Till vilken grad utförs arbetet med programmet som det var tänkt?	62
Sociala insatsgrupper framställs och utförs på olika sätt.....	65
Till vilken grad har arbetet i de lokala verksamheterna uppnått tänkta effekter och målsättningar?.....	66
Vad har arbetet resulterat i utöver det som var tänkt?.....	67
Tidigare forskning och utvärdering av sociala insatsgrupper.....	68
Avslutande kommentarer	71
Referenser	74
Bilaga 1	77
Bilaga 2	94

Sammanfattning

Uppdraget

Socialstyrelsen har haft i uppdrag att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper. Sociala insatsgrupper är en lokal samverkansform där insatserna för unga i riskzon att återfalla i allvarlig brottslighet koordineras på individnivå och där stödet till den unge samordnas under ledning av socialtjänsten i den kommun där den unge bor.

Regeringens uppdrag till Socialstyrelsen omfattar att:

- utvärdera resultatet för de individer som varit föremål för arbete i en socialinsatsgrupp och
- utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper.

Socialstyrelsen har gjort bedömningen att de två frågeställningarna bäst besvaras utifrån olika utvärderingsansatser och därför valde myndigheten, 2014, att genomföra uppdraget som två självständiga projekt. Uppdraget slutredovisas med två rapporter:

- Utvärdering av sociala insatsgrupper – effekter för individen
- Utvärdering av sociala insatsgrupper – genomförande, utfall och effekter av arbetet på verksamhetsnivå.

Denna sammanfattning är gemensam för båda rapporterna.

Genomförandet av uppdraget

För att undersöka effekterna för individerna har en jämförelse gjorts mellan två grupper ungdomar i 24 kommuner. Ungdomarna var mellan 13 och 18 år och hade blivit aktuella för insatser från socialtjänsten på grund av kriminellt beteende. Den ena gruppen bestod av 34 ungdomar, som medverkade i sociala insatsgrupper, och den andra av 30 ungdomar, som fick insatser av socialtjänsten utan denna form av samverkan. Målet för studien var att 100 ungdomar skulle ingå i varje grupp, men det var inte möjligt att nå på grund av svårigheter att få medverkande i studien.

Information om ungdomarna samlades in vid två tillfällen: när samverkan och insatserna inleddes och sex månader senare. Det gällde aktuell social situation, insatser från socialtjänsten, kriminalitet, beteendeproblem samt registrerad läkemedelsanvändning. Informationen hämtades in genom enkäter till ungdomarna och deras socialsekreterare och från register hos Brottsförebyggande rådet (Brå) och Socialstyrelsen.

För att utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper genomfördes en teoribaserad utvärdering. Genom en analys av officiella dokument där tillkomsten av sociala insatsgrupper beskrivs, identifierades bakomliggande antaganden och grundkomponenter för hur arbetet med sociala insatsgrupper

var tänkt att utföras, Därefter undersöktes hur arbetet utförs i praktiken för att utvärdera det mot hur arbetet var tänkt att utföras. I utvärderingen uppmärksammas även vad arbetet med sociala insatsgrupper har resulterat i utöver det som var tänkt och vilka effekter professionella och några deltagare har skattat att arbetet har haft. Metodologiskt bygger utvärderingen på en nationell enkät, intervjuer, deltagande observation och sekundära källor som vetenskapliga studier.

Huvudresultat

Utvärderingen av resultatet för de individer som varit föremål för arbete i en social insatsgrupp visar att socialtjänsten samverkade med polisen i arbetet med nio av tio ungdomar i de sociala insatsgrupperna och lika ofta med skolan. I jämförelsekommunerna förekom samverkan med polisen i ett ärende av tio och med skolan i tre ärenden av tio. Barn- och ungdomspsykiatrien medverkade i två ärenden av tio både i de sociala insatsgrupperna och i jämförelsekommunerna.

Vid uppföljningen efter sex månader pågick insatserna fortfarande för flertalet ungdomar i de sociala insatsgrupperna, och de flesta bedömdes också ha behov av fortsatta insatser. I jämförelsegruppen bedömdes färre behöva fortsatta insatser, och insatserna hade avslutats för över hälften av ungdomarna.

För hälften i jämförelsegruppen gällde också att de hade dömts till ungdomstjänst, en tidsbegränsad påföljd som domstol fattar beslut om och som socialtjänsten sedan genomför. I de sociala insatsgrupperna förekom ungdomstjänst knappast alls. Förutom arbetet i de sociala insatsgrupperna, som i de flesta kommuner behandlades som en biståndsbedömd insats, var de vanligaste åtgärderna i stället insatser med större inslag av psykosocialt behandlingsarbete, som särskilt kvalificerad kontaktperson och placering i hem för vård och boende (HVB).

Bland samtliga ungdomar i bägge grupperna hade nio av tio noterats för misstanke om brott i Brå:s misstankeregister året före studien, i genomsnitt fem brott per individ. Under uppföljningstidens sex månader fick ungefär hälften i båda grupperna inte någon ny notering. På liknande sätt minskade andelen som enligt socialtjänstens bedömning uppfyllde ett kriterium på uppförandestörning från hälften till ungefär en femtedel i båda grupperna.

Detta tyder på att socialtjänstens arbete på kort sikt gav påtagliga effekter oberoende av om det bedrevs under samverkan i sociala insatsgrupper eller samverkan på annat sätt. Eftersom insatserna i många fall fortfarande pågick vid uppföljningstidens slut, framför allt i de sociala insatsgrupperna, är dock sex månader en alltför kort tid för att med säkerhet kunna uttala sig om effekter av insatserna. Socialstyrelsen kommer därför att fortsätta uppföljningen av ungdomarna under en tvåårsperiod.

Att socialsekreterarna trots likheterna i resultat bedömde att fler i de sociala insatsgrupperna behövde fortsatta insatser kan bero på att ungdomarna hade större problem än i jämförelsegruppen. En annan möjlig orsak är att socialsekreterare som arbetade med sociala insatsgrupper hade mer kontakt med ungdomarna och samverkade mer med andra aktörer och därför kanske också hade bättre kunskap om ungdomarna eller såg större möjligheter till

förändring. Detta behöver också undersökas närmare i den fortsatta utvärderingen.

Utvärderingen av samverkansformen sociala insatsgrupper visar att arbetet med sociala insatsgrupper har bidragit till att lokala verksamheter har skapats inom ramen för socialtjänstens verksamhet när det gäller ärenden som berör kriminalitet. Den visar också att utformningen och genomförandet av sociala insatsgrupper uppvisar lokala variationer.

Samverkansformen sociala insatsgrupper, så som den utförs, innehåller komplexa aspekter. Arbetet utförs på flera organisatoriska nivåer och omfattar många olika relationer: mellan och inom myndigheter, mellan och inom professioner, mellan professionella och deltagare. Olika syn och perspektiv på kriminalitet och på barn, unga och unga vuxna som begår brott existerar vilket också gör arbetet inom ramen för samverkansformen sociala insatsgrupper komplex.

I officiella dokument tillskrivs samverkan en central roll i sociala insatsgruppen. De lokala verksamheterna för sociala insatsgrupper har byggt upp former för samarbete på olika organisationsnivåer, även om formerna för och graden av samverkan varierar i praktiken. Utvärderingens underlag tyder således på att den förväntade effekten att bygga upp former för samarbete kan anses vara uppfylld på en övergripande nivå.

Verksamheterna har i begränsad omfattning arbetat med att identifiera de unga som riskerar att utveckla en kriminell livsstil eller vill lämna ett kriminellt nätverk. De flesta som har deltagit i sociala insatsgrupper har redan varit kända hos socialtjänsten. Enligt professionellas skattning har en effekt av arbetet med sociala insatsgrupper varit att individer som känner sig svikna av myndigheterna eller av samhället och som riskerar att inte komma tillbaka till systemet, har fångats upp och erbjudits stöd.

Arbetet med sociala insatsgrupper har även, enligt professionellas uppfattning, skapat bieffekter i lokala verksamheter. Förekomsten av stuprör inom och mellan myndigheter och organisationer har synliggjorts liksom en tröghet i beslutsfattande när det gäller arbete med personer som har begått brott. Vidare menar professionella att kunskapen om de deltagande myndigheternas organisationer, områden och regelverk inom ramen för arbetet med sociala insatsgrupper, har ökat, liksom kunskapen om kriminalitet. En annan bieffekt av arbetet med sociala insatsgrupper är att strukturella hinder för att lämna en kriminell livsstil har uppmärksammas.

Utvärderingen belyser att det är de som arbetar med programmet i samspel med programmets deltagare som genererar programmets effekter. Relationsskapande, möte mellan kontaktpersonen och deltagaren, synen på deltagarna som medverkande aktörer i stället som "föremål för arbetet" samt hur tiden mellan mötena organiseras är avgörande för att programmet fungerar och leder till önskade effekter.

Inom ramen för utvärderingen av samverkansformen har fyra deltagare i sociala insatsgrupper intervjuats. Alla fyra har lyft fram sin respektive kontaktpersons empati och engagemang. De har skattat att arbetet med sociala insatsgrupper för just dem har haft effekt i form av att de har lämnat eller håller på att lämna en kriminell livsstil. I intervjuerna förmedlas en bild av samhället och dess olika institutioner som inte har reagerat på de fyra deltagarnas

situation i tid och innan de började begå handlingar som kunde rubriceras som brott.

Socialstyrelsens bedömning

Utvärderingen av effekter för individerna visar att samverkan genom sociala insatsgrupper och samverkan på annat sätt inom socialtjänsten ger likvärdigt bra resultat för ungdomar sett i det korta perspektivet. Misstanke om fortsatt kriminalitet har minskat väsentligt för ungdomarna i båda grupperna.

Utvärderingen av effekter för individerna har endast följt upp ungdomarna sex månader efter att de accepterade att delta i en social insatsgrupp, vilket är en för kort period för att kunna fastställa livsstilsförändringar. Utvärderingens resultat begränsas också av att relativt få ungdomar kunnat inkluderas i studien.

Ett av de viktigare resultaten i utvärderingen av effekter för individerna är att arbetssättet i de sociala insatsgrupperna förefaller leda till mer långvariga och behandlingsinriktade insatser, som i ett längre perspektiv kan innebära ett bättre utfall för ungdomarna i de sociala insatsgrupperna.

Ett viktigt resultat i utvärderingen av samverkansformen sociala insatsgrupper är att arbetet med dessa grupper har bidragit till att det har skapats lokala verksamheter inom socialtjänstens ramar när det gäller ärenden som berör kriminalitet. Ett annat viktigt resultat är att arbetet med sociala insatsgrupper, om än i varierande omfattning, har haft effekt i form av att formerna för samarbete har byggts upp. Däremot har arbetet med att identifiera de unga som riskerar att utveckla en kriminell livsstil eller vill lämna ett kriminellt nätverk bedrivits endast i begränsad omfattning. Sociala insatsgrupper har vidare hittills huvudsakligen omfattat individer som redan har kriminell erfarenhet.

Det är också viktigt att notera att såväl utformningen som genomförandet av sociala insatsgrupper uppvisar lokala variationer. Dessa lokala variationer kan sannolikt förväntas kvarstå och fortsätta att utvecklas, varför det är angeläget att fortsättningsvis följa utvecklingen även på lokal nivå. Det kan också konstateras att den korta tiden för utvärdering av resultaten för individerna gör det svårt att uttala sig om effekter på längre sikt.

Mot bakgrund av resultaten från de båda utvärderingarna gör Socialstyrelsen bedömningen att verksamheten med sociala insatsgrupper behöver fortsätta följas för att undersöka effekter på längre sikt för individer och verksamheter.

Uppdraget till Socialstyrelsen

I september 2014 fick Socialstyrelsen i uppdrag av regeringen att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2014/5328/PO). Enligt uppdraget ska Socialstyrelsen:

1. utvärdera resultatet för de individer som varit föremål för arbete i en social insatsgrupp.
2. utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper.

Den här rapporten omfattar deluppdrag nummer två, att utvärdera samverkansformen sociala insatsgrupper.

Regeringen har beslutat att följande aspekter ska ingå i uppdraget:

- Hur de personer som varit föremål för arbete i en social insatsgrupp har upplevt det?
- Vilka lärdomar berörda aktörer kan dra av resultatet?
- Bedömer Socialstyrelsen att det är rätt målgrupp som blir föremål för arbete i en social insatsgrupp?

Dessa aspekter har Socialstyrelsen inkluderat under punkt 2 i uppdraget och de ingår därför i den här rapporten.

Utvärderingen delredovisades till regeringen den 28 februari 2016 och ska slutredovisas senast den 30 september 2017.

Inledning

Den här rapporten är en slutredovisning av den ena delen av regeringsuppdraget att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2014/5328/PO). Rapporten omfattar en utvärdering av samverkansformen sociala insatsgrupper.

I utvärderingen analyseras samverkansformen sociala insatsgrupper som ett program. Intervention eller åtgärd är andra benämningar som används synonymt med program [4]. Alla som skapar, implementerar, beslutar om, ansvarar för eller arbetar med ett program är inte nödvändigtvis medvetna om att programmet bygger på bakomliggande antaganden om hur arbetet med programmet förväntas utföras för att generera avsedda effekter. Olika intressenter kan ha olika föreställningar om vad programmet är, vilka effekter det förväntas åstadkomma och hur dessa ska effekter ska värderas.

En nationell utvärdering av samverkansformen sociala insatsgrupper är ett utmärkt tillfälle för att öppna upp programmets ”svarta låda” och klargöra hur programmets utförande var tänkt att generera förväntade effekter. Om målet är att skapa ett välfungerande program som uppnår önskade effekter är det nödvändigt att alla berörda intressenter har kunskap om, och förståelse för hur programmet hänger ihop med de kontexter i vilket det utförs och de effekter som det förväntas generera. Det gäller även hur de olika intressenterna bidrar till programmets möjligheter för att uppnå önskade effekter och hur intressenterna förhindrar att programmet uppnår önskade effekter.

För att kunna genomföra uppdraget är denna utvärdering teoribaserad. Utvärderingen ska skapa kunskap om hur programmet var tänkt att utföras, hur det har utförts, och om vad som arbetet med programmet har resulterat i utöver det som var tänkt, genom att:

- klargöra bakomliggande antaganden som programmet sociala insatsgrupper är uppbyggt kring.
- undersöka om programmet utförts som det var tänkt.
- identifiera och förklara de mönster som har iakttagits.

Rapporten är upplagd enligt följande. I nästa avsnitt redogörs för utvärderingens genomförande. Sedan inleds resultatredovisningen genom att några kontextuella aspekter som samspelar med programmets utveckling uppmärksammas. Därefter presenteras en rekonstruktion av programteorin för sociala insatsgrupper. I avsnittet som följer redovisas hur arbetet med sociala insatsgrupper genomförs och vilket utfall samt vilka effekter arbetet på verksamhetsnivån har genererat i sin naturliga kontext. Rapporten avslutas med en sammanfattning och diskussion av utvärderingens resultat och förslag till möjliga utvecklingsalternativ för arbetet med sociala insatsgrupper.

Begreppsförklaringar

Begreppet *teoribaserad utvärdering* avser en utvärderingsansats som anses lämplig för att utvärdera genomförande och effekter av komplexa program. Utgångspunkten för ansatsen är att en programteori rekonstrueras och används som verktyg i utvärderingen. Med *programteori* menas en rekonstruktion av hur ett program är tänkt att fungera för att generera önskade resultat och effekter.

Begreppet *vilda problem* avser problem – till exempel kriminalitet [1] – som inte har en tydlig lösning därför att de är oklart strukturerade, svåra att avgränsa och kan ses ur många perspektiv [2].

Begreppet *utfall* avser ”observerade förändringar hos ett målobjekt efter en vidtagen åtgärd” och med *effekter* menas ”avsiktliga eller oavsiktliga förändringar hos ett målobjekt som inträffat som en följd av en vidtagen intervention, direkt eller indirekt” [3].

Begreppen som avser olika typer av effekter används i linje med Vedung [4, 5]. Med *avsedd effekt* menas ”en konsekvens som en intervention i varje fall indirekt och delvis har bidragit till och som någon vill uppnå, som någon önskar ska inträffa”. Med *bieffekt* menas ”en konsekvens, som åtminstone indirekt och till någon del är orsakad av interventionen och som faller utanför det som i interventionen pekas ut som området för avsedda huvudeffekter”.

Begreppen *samverkan* och *samordning* används i analysen av det insamlade underlaget i enlighet med Socialstyrelsens termbank. *Samverkan* avser ”övergripande gemensamt handlande på ett organisatoriskt plan för ett visst syfte”. Med *samordning* menas ”koordination av information och arbetsinsatser för att erhålla högre kvalitet och större effektivitet”.

Utvärderingens genomförande

Utvärdering av effekter av program och offentliga interventioner kan göras med hjälp av olika ansatser och metoder [6,7,8]. Utvärderingsforskningen skiljer mellan olika typer av effekter, till exempel huvudeffekter och bieffekter, avsedda och oavsedda effekter, nolleffekter och perversa effekter [4,5]. I denna utvärdering kombineras två av ansatserna som kan användas för att fånga effekter av program: programteori och skuggkontroll.

Programteori

Denna utvärdering är en teoribaserad utvärdering. Det betyder att utvärderingen använder sig av programteori som verktyg. Teoribaserad utvärdering anses vara lämplig för utvärdering av sociala program som innehåller komplicerade och komplexa aspekter samt handskas med så kallade vilda problem, som till exempel kriminalitet [7,9].

I en teoribaserad utvärdering rekonstrueras en programteori för att sedan användas som verktyg i utvärderingen. Grundtanken är att utvärdera hur arbete med en åtgärd faktiskt utförs mot bakomliggande antaganden om hur arbetet var tänkt att utföras för att uppnå de förväntade effekterna [6,9].

I denna utvärdering har en programteori rekonstruerats ur ett antal officiella dokument som beskriver grundkomponenter och förväntade effekter för samverkansformen sociala insatsgrupper. För källbeskrivningen och resultatet se avsnittet ”Hur arbetet med sociala insatsgrupper var tänkt att utföras”, på sidan 19.

Programteori kan användas på olika sätt. Det kan också finnas flera programteorier inom ett och samma program [5]. Olika intressenter kan ha olika programteorier.

I denna utvärdering görs en skillnad mellan programteori och dess två komponenter: förändringsteori och handlingsteori [6,9,10]. Förändringsteorin beskriver de underliggande orsakssambanden. Orsakssambanden är en förutsättning för att programmet ska fungera och generera de förväntade effekterna. Handlingsteorin beskriver hur programmet har konstruerats för att göra förändringsteorin verksam. En distinktion mellan förändringsteori och handlingsteori kan skapa en grund för att förstå varför ett visst program utförs som förväntat, eller inte utförs som förväntat. I utvärderingen görs också distinktioner mellan begreppen [9]:

- det enkla (linjära modeller, till exempel ”följa ett recept”),
- det komplicerade (flera verksamheter, flera kontextuella förhållanden, samtida orsaksförlopp och alternativa orsaksförlopp, till exempel ”skicka en raket till månen”)
- det komplexa (det emergenta och adaptiva, till exempel ”fostra ett barn”).

Utvärderingen har ett socialkonstruktivistiskt perspektiv på programteori [11]. Inom detta perspektiv betraktas program, programteorier och kontexter

i vilka programmet genomförs som sociala konstruktioner, som kunde ha konstruerats på andra sätt. Dessutom riktas uppmärksamheten mot att identifiera olika aspekter och aktiviteter som de som arbetar med programmet i nära kontakt med individer som tillhör målgruppen använder, för att få programmet att fungera och generera avsedda effekter.

Skuggkontroll

Skuggkontroll är en utvärderingsansats som innebär att programmets effekter uppskattas av människor med särskilda insikter [5]. Empiriskt underlag samlas vanligen in med hjälp av intervjuer där intervjupersonerna får i uppgift att uppskatta hur det hade sett ut om programmet inte hade funnits, så kallad om-inte-problematik. Genom skuggkontroll skapas ett kontrafaktiskt kontrollfall, som den faktiska utvecklingen kan jämföras med. Skuggkontroll kan delas in i expert-, administratörs- och adressatkontroll.

I denna utvärdering används administratörs- och adressatkontroll. Det betyder att personer som kan antas ha goda kunskaper och erfarenheter av programmet har ombetts uppskatta hur det hade sett ut om programmet inte hade funnits, alltså den kontrafaktiska utvecklingen. Socialstyrelsen har frågat:

- samordnare och projektledare för sociala insatsgrupper (professionella och tjänstemän)
- deltagare (adressater, målgruppen).

Metod

Metodologiskt bygger utvärderingen på *mixed methods*. Den kvantitativa delen består av en nationell enkät. Den kvalitativa delen omfattar semi-strukturerade djupintervjuer och fokusgruppintervjuer, deltagande observation och sekundära källor.

Socialstyrelsen skickade ut enkäten i augusti 2015 till samtliga kommuner och till stadsdelarna i Göteborg, Malmö och Stockholm. Enkäten riktades till socialchefer, kontaktpersoner för sociala insatsgrupper eller någon annan berörd person inom verksamheten med ansvar för arbetet med sociala insatsgrupper. Syftet var att identifiera hur många verksamheter som arbetar med sociala insatsgrupper, och identifiera förekomsten av andra typer av stöd åt barn och ungdomar vilka anses riskera att hamna i kriminell livsstil eller vill lämna en kriminell livsstil. Enkäten var uppbyggd kring grundkomponenterna för sociala insatsgrupper. Uppgiftslämnarna skulle även göra bedömningar av vad som fungerar bra respektive behöver utvecklas samt ifall arbetet med sociala insatsgrupper har lett till att kriminaliteten minskat. Vidare inkluderades en behovsinventering när det gäller stöd från Socialstyrelsen, och vilken typ av stöd de efterfrågar. Av de 316 kommunerna och stadsdelarna har 210 besvarat enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 66 procent.

Enkätsvaren ger en övergripande kunskap om hur förhållandena såg ut den 18 augusti 2015, eftersom enkäten var formulerad så att de skulle besvara alla frågor för vad som gällde just det datumet. Enkätformuläret har utformats i samråd med Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) och två samordnare för sociala insatsgrupper. Enkätundersökningen, som besvarades på

webben, genomfördes under perioden augusti–september 2015. För enkätformuläret se bilaga 1. Enkätundersökningens upplägg och kvalitetsdeklaration redovisas i bilaga 2.

Med utgångspunkt i enkätresultaten undersöktes arbetet med sociala insatsgrupper närmare genom platsbesök och intervjuer i lokala verksamheter. Det empiriska materialet samlades in från våren 2016 till sommaren 2017.

Intervjuer omfattade semi-strukturerade djupintervjuer med personer som har medverkat vid implementeringen av programmet, samordnare, projektledare och professionella (poliser, behandlare, fältassistenter, fritidsassistenter). Dessutom genomfördes en fokusgruppintervju med professionella som medverkar i en social insatsgrupp. Intervjuerna behandlade sociala insatsgrupper med fokus på programmets grundkomponenter och inkluderade skuggkontroll, alltså om-inte-problematiken.

Socialstyrelsen kontaktade samordnare och projektledare för verksamheter som enligt enkätsvaren hade minst fem deltagare och bad dem om hjälp med att förmedla kontakter med deltagare som har eller har haft erfarenhet av sociala insatsgrupper och som ville ställa upp på en intervju. Endast ett fåtal samordnare hörde av sig och få förmedlade kontakter med deltagarna. Socialstyrelsen hade också ambitionen att lyssna på föräldrarnas erfarenheter av sociala insatsgrupper, vilket övergavs på grund av för få förmedlade kontakter. Sammanlagt förmedlades kontakter med sex deltagare, varav fyra ville ställa upp på en intervju. Fyra semi-strukturerade djupintervjuer genomfördes. Intervjuerna handlade om deltagarnas upplevelser av sociala insatsgrupper med fokus på programmets grundkomponenter och inkluderade skuggkontroll. Två av intervjuerna genomfördes i socialtjänstens lokaler och två per telefon.

En deltagande observation genomfördes på ett nätverksmöte för en social insatsgrupp.

Därutöver användes sekundära källor som underlag för analysen, bland annat forskning, utvärderingar, rapporter och officiella dokument om sociala insatsgrupper.

Utvärderingen har genomförts enligt Vetenskapsrådets forskningsetiska principer [12]. Samtliga intervjupersoner har informerats om villkoren för sin medverkan. I rapporten har samtliga verksamheter och intervjupersoner avidentifierats.

Syfte och utvärderingsfrågor

Syftet med utvärderingen är att skapa kunskap om genomförande, utfall och effekter av arbetet med samverkansformen sociala insatsgrupper på verksamhetsnivå. Kunskapen kan användas för informerade beslut, men även för diskussioner, lärande och utveckling.

Följande utvärderingsfrågor belyses i utvärderingen:

- Till vilken grad utfördes programmet som det var tänkt?
- Till vilken grad har programmet uppnått tänkta effekter och målsättningar?
- Vad har arbetet resulterat i utöver det som var tänkt?
- Vilka hinder för arbetet har identifierats?

Dessutom ingår följande aspekter från regeringsuppdraget:

- Hur har personer som har deltagit i en social insatsgrupp upplevt det?
- Vilka lärdomar kan berörda aktörer dra av resultatet?
- Är det rätt målgrupp som erbjuds stöd inom ramen för sociala insatsgrupper?

Avgränsningar

Utvärderingen avser inte att uttala sig om hur arbetet med sociala insatsgrupper *bör* utföras.

Några kontextuella aspekter som samspelar med programmet

Hur ett program blir till, implementeras och genomförs är inbäddat i olika kontexter som kan inverka på programmets möjligheter och begränsningar att uppnå önskade effekter och förändringar [13]. I detta avsnitt redovisas några kontextuella aspekter som enligt implementeringsteorier kan inverka på programmets implementering och genomförande: programmets förhistoria, det politiska intresset för programmet, uppmärksamheten i medierna och parallella interventioner avsedda för arbete med programmets område. För en rekonstruktion av programmets tillblivelse se avsnittet ”Hur arbetet med sociala insatsgrupper var tänkt att utföras”.

Programmets förhistoria

Regeringen tog 2007 initiativ till en nationell mobilisering mot den grova organiserade brottsligheten. I december 2007 fick sex experter i uppdrag att ge förslag till åtgärder som skulle lägga grunden för ”en effektivare och mer uthållig bekämpning av den organiserade brottsligheten”. Deras förslag redovisades i promemorian *Nationell mobilisering – överväganden och förslag* (Ds 2008:38). Enligt kommittédirektivet *Åtgärder för att förhindra kriminella grupperingars etablering i samhället* (Dir. 2009:8) var det med utgångspunkt i förslagen som presenterades i denna promemoria som regeringen gav Rikspolisstyrelsen och andra berörda myndigheter i uppdrag (dnr Ju2008/5776/PO) att ”vidta åtgärder för att säkerställa en effektiv och uthållig bekämpning av den grova organiserade brottsligheten”. Förslaget om sociala insatsgrupper presenterades i den statliga utredningen som det uppdraget resulterade i.

Politiskt intresse för programmet

Idén om sociala insatsgrupper har presenterats inom ramen för en statlig utredning (SOU 2010:15, se s. 20). Implementeringen av programmet gjordes på uppdrag av regeringen som önskade även en utvärdering av pilotprojektet och en nationell utvärdering av arbetet med sociala insatsgrupper, vilket den här utvärderingen är en del av.

Uppmärksamhet i medier

Sociala insatsgrupper gjordes till en del av medielandskapet bland annat genom en debattartikel [14] med rubriken ”Så ska unga män i riskzonen förstås att avstå från brott” i mars 2010. I en debattartikel [15] som dåvarande justitieminister skrev i mars 2011 beskrivs satsningen som ”den största riktade satsningen mot ungdomsbrottslighet som gjorts på många år”. Därefter började antalet tidningsartiklar om sociala insatsgrupper stiga, och var på en

högre nivå under perioden då regeringsuppdragen för att implementera sociala insatsgrupper pågick, för att sedan börja avta.¹

”Här ska staden stoppa de unga kriminella” [16], ”Unga på glid ska få bättre hjälp” [17], ”Ny metod ska stoppa unga från kriminalitet” [18] och ”Unga ska fås att inte bli skurkar” [19] är några exempel hur sociala insatsgrupper och målgruppen har beskrivits i tidningar. Under rubriken ”Murar rivs mellan socialtjänst och polis” [20] har sekretessfrågan hanterats och svårigheter med arbetet tas upp i artiklar som ”Kriminella avhoppare har svårare att få hjälp” och ”Systemet måste bli tydligare” [21,22]. Rubrikerna har varierat och förmedlat både positiva och negativa bilder, såsom ”En verkstad som reparerar de trasiga” [23] och ”Hyllat projekt mot kriminalitet får stark kritik” [24], vilka har bidragit till att skapa den kontext i vilken verksamheten implementeras och utvecklas.

Mediauppmärksamheten har spelat en viss roll för att nå potentiella deltagare i sociala insatsgrupper (se s. 24). Det finns också verksamheter för sociala insatsgrupper som själva har använt medier för att sprida information om sitt arbete (se s. 33).

Parallella typer av arbete med kriminalitet, inom socialtjänsten

Kontexten för sociala insatsgrupper omfattar även gränsdragningar kring programmet i förhållande till andra typer av arbete som socialtjänsten utför som berör kriminalitet. Resultaten från Socialstyrelsens enkät, som skickades ut inom ramen för denna utvärdering, visar att kommuner och stadsdelar som har besvarat enkäten arbetar med kriminalitet på olika sätt [25]. Det betyder att i socialtjänsten existerar andra former för arbete som är potentiellt kompletterande eller konkurrerande, och som bygger på sina respektive bakomliggande antaganden (programteorier) om hur adekvat stöd till den avsedda målgruppen behöver utformas.

Drygt hälften av de svarande har angett att de erbjuder individanpassat stöd inom ramen för någon typ av samverkansform. När det gäller ”ungdomar som riskerar att hamna i en kriminell livsstil” är andra samverkansformer med samma syfte något vanligare än samverkansformen sociala insatsgrupper. Beträffande ”ungdomar som behöver stöd att lämna en kriminell livsstil” är andra samverkansformer och sociala insatsgrupper ungefär lika vanliga.

Av de kommuner och stadsdelar som har svarat att de erbjuder andra samverkansformer, uppger knappt hälften att de erbjuder SSPF. SSPF är en samverkansmodell mellan skola, socialtjänst, polis och fritid riktad mot kriminellt beteende och mot missbruk. Arbetet inom ramen för SSPF genomförs enbart med samtycke från vårdnadshavarna medan sociala insatsgrupper också kräver samtycke från de barn och ungdomar som arbetet berör. Ett få-

---

¹ En sökning i Mediarkivet (sökord: sociala insatsgrupper) som gjordes inom ramen för utvärderingen visade, med reservation för artiklar som inte kom med i resultatet, att antalet artiklar varierar enligt följande: 42 (2010), 120 (2011), 144 (2012), 143 (2013), 80 (2014), 95 (2015), 75 (2016) och 69 (till och med 6/2017). Sökningen gjordes 2017-06-30.

tal har svarat att de arbetar utifrån Ung och Trygg som är en brottsförebyggande samarbetsmodell som startades i Göteborg. Drygt hälften uppger att de arbetar med andra samverkansformer. Majoriteten av dessa uppger att kommunen arbetar utifrån en lokal samverkan med socialtjänst, skola och polis som har samma syfte som sociala insatsgrupper. Vissa kommuner uppger namn på lokala projekt och nätverk. Flertalet av kommunerna beskriver det som att de inte arbetar utifrån en specifik modell utan att samverkan utgår från varje individ och efter behov. Ett fåtal av de svarande uppger även det motsatta svaret; att samverkan finns med polis och skola men inte kring individärenden. Några kommuner uppger att samverkansformer erbjuds inom socialtjänstens ordinarie strukturer.

Ungefär hälften av de svarande har uppgett att målgruppen inte finns i tillräckligt stor omfattning samt att kommunen är liten och att den därför har svårt att erbjuda specialiserade åtgärder. Det exemplifieras i följande citat:

”Vår kommun är en glesbygdskommun med relativt få ungdomar med dessa problem, och vi stöttar ungdomar utifrån socialtjänstlagen och de insatser som vi kan erbjuda den vägen.”

Hur arbetet med sociala insatsgrupper var tänkt att utföras

Programmets tillblivelse och utveckling har resulterat i en rad officiella texter och dokument om sociala insatsgrupper. Dessa har analyserats inom ramen för utvärderingen för att rekonstruera en programteori för sociala insatsgrupper. Fokus har riktats mot:

- identifiera frågan som programmet avser att lösa (problembilden)
- grundkomponenterna kring vilka programmet konstruerats
- förståelse av programmets problemområde (förändringsteori)
- hur arbetet var tänkt att genomföras (handlingsteori), samt
- effekter som programmet förväntas uppnå.

Underlaget består av två typer av källor. Den första typen har regeringen initierat: en statlig utredning i vilken idén om sociala insatsgrupper presenterades (SOU 2010:15) tillsammans med berörda regeringsuppdrag. Den andra omfattar källor som har skapats inom ramen för Rikspolisstyrelsens och Socialstyrelsens uppdrag av regeringen om att implementera arbetet med sociala insatsgrupper. Här ingår Rikspolisstyrelsens projektplan till uppdraget att initiera pilotprojektet, två checklistor, informationsmaterial och rapporter om sociala insatsgrupper samt Socialstyrelsens vägledning och rapporter.

Det här avsnittet inleds med en redovisning av hur programmet blev till och programmets problembild. Därefter beskrivs hur programmet implementerades inom ramen för två regeringsuppdrag. Efter det redovisas en rekonstruktion av programmets förändringsteori och handlingsteori. Avsnittet avslutas med en presentation av en programteori för sociala insatsgrupper i grafisk form.

Idén om sociala insatsgrupper lanseras

Idén med sociala insatsgrupper presenterades i den statliga utredningen *Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avhopp* (SOU 2010:15). Rikspolisstyrelsen ansvarade för utredningen, och hade i uppdrag av regeringen att lämna förslag på åtgärder ”för att säkerställa en effektiv och uthållig bekämpning av den grova organiserade brottsligheten”, med fokus på ”för att underlätta för personer som vill lämna kriminella grupperingar och för att förhindra nyrekrytering till sådana grupperingar”.

Problembilden

I SOU 2010:15 framställs de kriminella grupperingarna som ett ”reellt problem”. Fyra exempel på kriminella grupperingar i Sverige presenteras: ”Mc-gäng”, ”fängelsegång”, ”etniska grupperingar” (som med hänvisning till Rikskriminalpolisen anses vara från exempelvis Östeuropa, Afrika och Asien) samt ”förorts- och ungdomsgäng”. Det sistnämnda beskrivs som ”löst sammansatta kriminella konstellationer som framförallt finns i storstädernas

förorter” i åldern 15-30 år. I utredningen anges att etnisk bakgrund inte förefaller vara någon viktig faktor vid sammansättningen av ett förorts- eller ungdomsgång; av betydelse är ”var man bor och vilket rykte man har”. Stölder, rån och våldsbrott presenteras som de vanligaste brotten och narkotikabrott beskrivs som vanligt förekommande. En motsägelsefull bild av omfattningen av förorts- och ungdomsgång i Sverige presenteras genom två studier som inkluderas i utredningens beskrivning; enligt Rikskriminalpolisen finns det en klar trend sedan 2006 att fler yngre blir medlemmar i kriminella grupperingar men denna utveckling bekräftas inte av Statens institutionsstyrelses (SiS) årliga mätningar. Utredningen uppger att det är angeläget att rikta fokus mot förorts- och ungdomsgängen med motiveringen att det i olika sammanhang framhållits att dessa gäng många gånger utgör rekryteringsbasen till de ännu mer kvalificerade kriminella grupperingarna:

”Utifrån forskningslitteraturen kan det inledningsvis konstateras att pojkar och unga män, många gånger från etniska minoriteter, oftare än andra är med i något slags kriminellt nätverk. Som riskfaktorer är dessa två egenskaper (kön respektive etnicitet) emellertid alltför generella och framför allt svårbegripliga som egentliga orsaksförklaringar. I sak kan de inte heller påverkas”.

Enligt utredningens uppskattning var cirka 5000 personer under 21 år i riskzonen att rekryteras till kriminella nätverk, varav 1200 i Storstockholm, 600 i Storgöteborg och 400 i Stormalmö. Inrättandet av sociala insatsgrupper avser att motverka att dessa personer utvecklar en kriminell livsstil.

Sociala insatsgrupper presenteras i utredningen som ett av åtta förslag till åtgärder mot nyrekrytering till kriminella grupperingar. De övriga förslagen till åtgärder omfattar lokala poliskontor, Projekt pojke,² lättnad i socialtjänstsektorn, riskbedömning, tillfälligt omhändertagande av unga, polisens föräldrareferens samt skolans ansvar för elevernas frånvaro. En sammanfattning av sociala insatsgrupper som inkluderas i utredningen är:

Sociala insatsgrupper med socialtjänst, polis och skola bildas på lokal nivå. Socialtjänsten ska ha huvudansvaret för dessa insatsgrupper. I de sociala insatsgrupperna ska åtgärder mot nyrekrytering till kriminella nätverk koordineras på individnivå.

I utredningen nämns sociala insatsgrupper även inom ramen för förslag till stödåtgärder för personer som inte är ”klienter” inom kriminalvården och som vill lämna kriminella grupperingar och organiserad brottslighet samt för ungdomar som är aktuella på institutioner som SiS ansvarar för.

---

² Projekt pojke beskrivs som ”en omfattande satsning på tonårspojkar och unga män i de mest utsatta bostadsområdena avseende yrkesträning, arbete och fritidssysselsättning för att motverka sociala problem, psykisk ohälsa och stereotypa könsroller samt motverka attityder och värderingar som främjar en kriminell identitet”.

Implementering av sociala insatsgrupper

Implementeringen av programmet sociala insatsgrupper genomfördes huvudsakligen inom ramen för två regeringsuppdrag, vilka Rikspolisstyrelsen ansvarade för.

Pilotprojektet 2011-2012

I mars 2011 fick Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen regeringens uppdrag att inrätta sociala insatsgrupper (Ju2011/1906/KRIM). Rikspolisstyrelsens uppdrag var att:

- initiera en pilotverksamhet med sociala insatsgrupper för unga som riskerar att bli kriminella.

Myndigheten skulle vid genomförandet av pilotverksamheten samråda med Socialstyrelsen, Statens skolverk, Arbetsförmedlingen, Kriminalvården, SiS, Ungdomsstyrelsen, SKL och de övriga myndigheter som Rikspolisstyrelsen finner angelägna att knyta till projektet.

Socialstyrelsen fick i uppdrag att, efter samråd med Rikspolisstyrelsen och andra berörda myndigheter:

- utveckla en riskbedömningsmanual för att bättre kunna identifiera vilka unga som löper risk att rekryteras till kriminella nätverk eller som vill hoppa av ett kriminellt nätverk
- ta fram en vägledning för vilka stödinsatser som bör gälla för de unga som ingår i de sociala insatsgruppernas arbete.

Rikspolisstyrelsen skulle upprätta en projektplan senast den 31 maj 2011. Enligt uppdraget skulle pilotverksamheten ha inletts den 15 juni 2011. Uppdraget inkluderade en oberoende utvärdering av projektet. Som syftet med pilotverksamheten anges ”förhindra att unga i riskzon blir vanekriminella”.

Exempel på vad arbetet kan gå ut på anges: ”Det kan handla om att stärka det sociala nätverket kring den unge, särskilt stöd i skolarbetet, särskild yrkesträning, arbete och fritidssysselsättning. På så sätt kan sociala problem, psykisk ohälsa och stereotypa könsroller motverkas”. Minst ett område ”med utbredd utanförskap” i Stockholm, Malmö, Göteborg och Uppsala skulle inkluderas i uppdraget. Regeringens önskemål om utvärdering av pilotprojektet var: ”Utvärderingen ska belysa hur och på vilket sätt pilotprojektet bidragit till att identifiera, stödja och hjälpa unga i riskzon både vad gäller risken för nyrekrytering och för de som vill lämna ett kriminellt nätverk. Det bör också framgå vilka faktorer som förklarar hur framgångsrikt arbetssättet är och eventuella hinder för samverkan”.

Pilotområdena omfattade följande kommuner och stadsdelar: Gottsunda (Uppsala), Hyllie (Malmö), Lund, Västra Hisingen (Göteborg), Spånga och Tensta (Stockholm), Södertälje, Botkyrka, Karlskrona, Borlänge, Linköping, Örebro och Boden [26]. Av utvärderingens underlag framgår att arbetet med sociala insatsgrupper i enstaka fall inleddes innan pilotprojektet startades, vilket tyder på att ett kommande införande av programmet anteciperades. Rikspolisstyrelsen tog fram ett gemensamt åtagande för de deltagande kommunerna och polismyndigheterna, två checklistor för att formerna för arbetet

i de sociala insatsgrupperna skulle bli tydliga, samt anordnade konferenser och utbildning, och gav ut ett nyhetsbrev. I Projektplanen står att ”begreppet ’i riskzon för att utveckla en kriminell livsstil’ kommer genomgående att användas”.

Inom ramen för regeringsuppdraget tog Socialstyrelsen fram en vägledning för arbetet i sociala insatsgrupper, *Samverkan i sociala insatsgrupper – vägledning för lokalt arbete i syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga* [27]. Problembilden som presenteras inledningsvis är att det är vanligt att unga begår kriminella handlingar, särskilt tillsammans med andra jämn-åriga, att grupper som systematiskt begår brott finns på de flesta orter i Sverige och består av mycket brottsbenägna ungdomar, och att vara medlem i en sådan gruppering kan vara ett tecken på att en ung person är på väg in i en kriminell livsstil. I vägledningen framhålls att sociala insatsgrupper kan beskrivas som en lokal samarbetsform där insatser för att förhindra att unga utvecklar en kriminell livsstil samordnas på individnivå utifrån en åtgärdsplan som upprättas för varje ungdom. Vägledningen redovisar ”hur man kan skapa förutsättningar för ett gott samverkansarbete och hur man kan genomföra det praktiska arbetet kring ungdomar i riskzon att utveckla en kriminell livsstil eller som behöver stöd för att lämna ett kriminellt nätverk”. Begreppen samverkan, samordning och samsyn förklaras. Dessutom beskrivs de olika aktörernas³ ansvar, roll och tänkbara bidrag i det praktiska arbetet med målgruppen. Förutsättningar och hinder för att skapa en god samverkan tas också upp. Vidare inkluderas följande teman som behandlas i separata avsnitt: att påbörja en samverkan i sociala insatsgrupper, att upptäcka ungdomar i riskzon, socialtjänstens utredning och bedömning av insatser, insatser för att förhindra återfall i brott samt systematiskt förbättrings- och kvalitetsarbete. Bland erfarenheter från pilotverksamheterna som lyfts fram ingår:

- Enligt utvärderarna av försöksverksamheterna för de sociala insatsgrupperna anser verksamheterna att ett strukturerat samverkansarbete av det här slaget kring enskilda individer är ett effektivt sätt att arbeta med målgruppen och att arbetet har bidragit till att stödja och hjälpa personer genom det nätverk man skapar kring ungdomen.
- Försöksverksamheterna anser däremot inte att möjligheten att identifiera ungdomar i riskzon att utveckla en kriminell livsstil har ökat i någon större omfattning sedan arbetet påbörjades och att urvalet av potentiella deltagare har gjorts utifrån mycket varierade och ofta vagt definierade kriterier.
- Flera försöksverksamheter har uppgett att det i vissa fall varit svårt att få in ett samtycke till informationsutbyte från den unge eller föräldrarna, vilket har lett till att man inte i full utsträckning kunnat nå de deltagare som varit målgruppen för arbetet.
- Det offentliga samtalet och massmedia kan få stor betydelse för spridningen av informationen. Både utvärderingar av andra liknande nordiska projekt och erfarenheter från försöksverksamheterna har visat att massmedier kan spela en viss roll framför allt när det gäller att nå potentiella avhoppare. Det finns exempel där information om att en verksamhet finns

---

³ Följande aktörer benämns: socialnämnden, polisen, skolan, kommunens kultur- och fritidsverksamhet, psykiatriska öppenvården, SiS, kriminalvården, arbetsförmedlingen, försäkringskassan, kronofogden och ideella verksamheter.

har lett till att personer som varit i behov av hjälp har sökt upp verksamheten.

Pilotprojektet utvärderades av Ersta Sköndal högskola i form av en kombinerad programteori- och måluppfyllelseutvärdering för att inkludera både ett process- och ett effektperspektiv [28]. Utvärderingen framhåller att idén om sociala insatsgrupper och praktiken i de lokala verksamheterna sammanfaller på vissa punkter men inte på andra. Bedömningen av till vilken grad pilotprojektområdena har arbetat mot att uppfylla avsedda effekter visar att verksamheterna i högre grad har arbetat mot att bygga upp lokala samarbetsformer. Nästan inga verksamheter har på ett strukturerat sätt ökat möjligheterna att identifiera unga i riskzonen. Pilotverksamheten har inte bidragit med någon mer genomgående kartläggning över unga i riskzon eller unga kriminella i pilotområdena, enligt utvärderingen av pilotprojektet. Mot bakgrund av en åtskillnad mellan samordning, samverkan och samarbete, uppges i utvärderingen av pilotprojektet vidare att pilotområdena i ”varierande utsträckning” uppfyller kriterierna för samverkan.

Nya områden 2013-2014

I februari 2013 fick Rikspolisstyrelsen ett nytt uppdrag av regeringen, att aktivt stödja arbetet med sociala insatsgrupper (Ju2013/1370/PO). Inom ramen för uppdraget initierade myndigheten inrättandet av sociala insatsgrupper i nya områden (i fortsättningen nya områden). Nya områden omfattade Loholm, Nyköping, Strängnäs, Sunne, Västerås, Eskilstuna, Norrköping, Jönköping, Ljungby, Växjö, Skövde, Alingsås, Trollhättan, Malmö, Eslöv, Hörby, Höör, Helsingborg, Haninge, Järfälla, Sollentuna, Norrtälje och Sundbyberg. Projektet med nya områden pågick under perioden 2013–2014 [29].

I samband med att sociala insatsgrupper skulle implementeras i nya områden togs ett dokument fram, *Gemensam viljeförklaring: samverkan som ger framtidshopp*, i vilket åtta myndigheter presenteras som ”Det är vi som är drivkrafterna bakom sociala insatsgrupper” [30]. Sociala insatsgrupper presenteras så här:

”Nu utvecklas arbetet med sociala insatsgrupper och sprids till flera orter på regeringens initiativ. En satsning som ska ge utsatta ungdomar en möjlighet till ett bättre liv och dessutom sparar miljoner åt samhället på lång sikt.

Sociala insatsgrupper är ett samverkansuppdrag mellan flera aktörer med syfte att ge individanpassad stöd till kriminella ungdomar. Regeringen initierade ett pilotprojekt med sociala insatsgrupper redan 2011 och nu har man beslutat om en fortsättning, eftersom projektet visat sig vara framgångsrikt för de unga som samtyckte till att vara med.”

Under 2014 gav regeringen Socialstyrelsen i uppdrag att uppdatera vägledningen för arbetet med sociala insatsgrupper. I februari 2016 publicerade Socialstyrelsen rapporten *Sociala insatsgrupper – Lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott* [31].

Förändringsteori

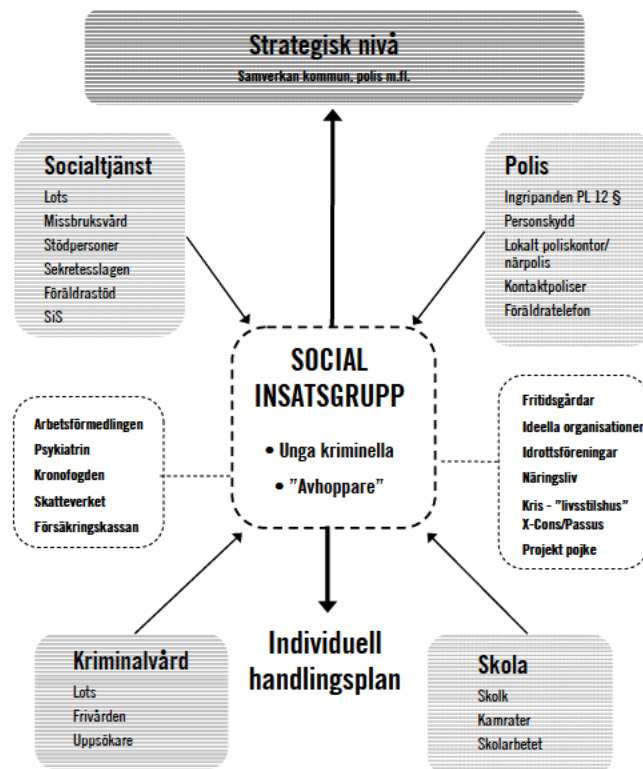
Förändringsteori ses i denna utvärdering som en komponent av programteori och beskriver de underliggande orsakssambanden. Orsakssambanden är en förutsättning för att programmet ska fungera och generera de önskade effekterna.

I SOU 2010:15 framställs kunskap om vad som kännetecknar unga som ingår i kriminella nätverk vara av central betydelse för att det förebyggande arbetet ska bli så effektivt och framgångsrikt som möjligt. Ett antal riskfaktorer för att unga ska gå med i kriminella nätverk redovisas. Vidare konstateras att de personer som löper störst risk för att söka sig till eller dras med i kriminella nätverk går relativt enkelt att identifiera på gruppnivå, men sällan på individnivå. I utredningen nämns att åtgärder för att förhindra nyrekrytering till kriminella grupperingar bör sättas in så tidigt som möjligt och att insatserna bör fokusera på unga som uppvisar flera riskfaktorer. Skolan, socialtjänsten, polisen och föräldrarna framställs i utredningen som mycket viktiga aktörer i detta sammanhang.

När det gäller stöd till personer som inte är ”klienter” hos Kriminalvården och ungdomar som är aktuella hos SiS uppges i utredningen att ”respektive myndighet ska arbeta med det samhällsuppdrag som den redan har”.

I utredningen inkluderas en framställning av en social insatsgrupp inklusive antaganden om orsak och verkan i grafisk form, enligt figur 1.

Figur 1. Schematisk bild över hur arbetet kring sociala insatsgrupper är organiserat. Källa: SOU 2010:15:17.

Handlingsteori

Handlingsteori beskriver hur ett program har konstruerats för att göra programmets förändringsteori verksamt. Inom ramen för denna utvärdering har programmets handlingsteori rekonstruerats, det vill säga de resurser, processer, aktiviteter och förväntade utfall som programmet har skapats kring. Underlaget har bestått av utredningen *Kriminella grupperingar*, i vilken idén om sociala insatsgrupper har presenterats, och av källor som Rikspolisstyrelsen respektive Socialstyrelsen har tagit fram under implementeringen av programmet.

Ramen för sociala insatsgrupper

I SOU 2010:15 framställs samverkan mellan myndigheter och andra aktörer som en nödvändig förutsättning för att insatserna ska bli framgångsrika. Andra aktörer kan exempelvis vara frivilligorganisationer. Det anges att samverkan mellan socialtjänst, skola och polis har en lång tradition i Sverige. Sociala insatsgrupper presenteras som en lokal samarbetsform där insatser för unga i risksituationer kan koordineras på individnivå. I utredningen konstateras att tidiga, tydliga och samordnade insatser är grundförutsättningar för att minska nyrekryteringen till kriminella nätverk. Ramen för arbetet med sociala insatsgrupper beskrivs så här:

- Sociala insatsgrupper med socialtjänst, polis och skola bildas på lokalnivå.
- Socialtjänsten ska ha huvudansvaret för dessa insatsgrupper.
- Den strategiska nivån (höga chefer) och den operativa verksamheten i de sociala insatsgrupperna förespråkas.
- I de sociala insatsgrupperna ska åtgärder mot nyrekrytering till kriminella nätverk koordineras på individnivå.
- En central uppgift är att ”kartlägga och identifiera ungdomar som mera omedelbart är på väg in i gängkriminalitet och försöka stärka deras så kallade skyddsfaktorer”.
- Individuella handlingsplaner för unga som riskerar att rekryteras till kriminella nätverk ska utarbetas, regelbundet följas upp och utvecklas.
- Vid behov ska även Kriminalvården, SiS, missbruksvården och psykiatrin kopplas till insatsgruppernas arbete. Även ideella organisationer och näringslivet ska kunna bidra till verksamheten.
- I övrigt gäller vanligt socialtjänstarbete och andra myndigheters insatser efter behov.
- En socialsekreterare kan utses för att fungera som lots, stödperson, för ”den unge”.
- Resultatet av riskbedömningen ska vägleda den som utför en sådan bedömning om lämpliga åtgärder. Riskbedömningsinstrument ska vara ett stöd i arbetet för att motverka nyrekrytering till kriminella nätverk. En manual för riskbedömning ska utarbetas.
- Stärkt stöd erbjuds till föräldrar ”i deras ansvar att fostra sina barn”.
- Stöd kan erbjudas personer som vill lämna en kriminell gruppering, och som inte är klienter inom kriminalvården, samt ungdomar som är aktuella hos SiS. Respektive myndighet ska arbeta med det samhällsuppdrag som den redan har. Följande komponenter i arbetet anges: ”stärka ungdomarnas

motivation till förändring och ge dem ett uthålligt stöd i förändringsprocessen dels genom sociala insatser, dels genom att stärka deras sociala kontaktnät”.

- Utredningens förslag om sociala insatsgrupper uppges inte medföra några direkta kostnadsökningar för vare sig stat eller kommun.

Hur ramen översattes vid implementeringen

Av underlaget framgår att implementeringsansvariga vid pilotprojektets start trodde att programmet skulle utföras på ett enhetligt sätt. Snart upptäcktes det dock att pilotområdena började arbeta på olika sätt. För att formerna för de sociala insatsgruppernas arbete skulle bli ”tydliga”, tog Rikspolisstyrelsen i juni 2011 fram en checklista ”för hur arbetet i de sociala insatsgrupperna kan gå till” [32]. Myndigheten uppges att checklistan är övergripande och i det lokala arbetet kan det finnas avvikelser som gör att alla delar av checklistan inte är tillämpbar. För att göra formerna för arbetet ”ännu tydligare”, tog Rikspolisstyrelsen fram en uppdaterad checklista i januari 2012 [33]. Rikspolisstyrelsens checklistor upphörde att gälla när den vägledning som Socialstyrelsen hade i uppdrag att ta fram blev klar vid pilotprojektets slut.

Socialstyrelsens vägledning har varit det stöd för arbetet med sociala insatsgrupper som har varit gällande längst tid under programmets utveckling, alltsedan 2012. I vägledningen står att informationen bygger på lagar och förordningar, befintlig forskning om samverkan och brottsförebyggande arbetet och på de erfarenheter som finns från pilotverksamheterna.

För att underlätta läsningen redovisas i nästa avsnitt en förklaring av de grundkomponenterna för sociala insatsgrupper som har använts vid datainsamling och analys enbart utifrån Socialstyrelsens vägledning. Ett undantag är dock förklaring av utfall som liksom i utvärderingen av pilotprojektet utgår från Rikspolisstyrelsens Projektplan och regeringsbeslutet om att inrätta sociala insatsgrupper. Anledningen är att någon uppdatering av förväntat utfall på nationell nivå inte har gjorts sedan pilotprojektet.

Förklaring av de grundkomponenter för sociala insatsgrupper som har använts vid datainsamling och analys

Samverkansformen sociala insatsgrupper håller på att utvecklas i ett samspel mellan olika aktörer i varierande lokala kontexter samtidigt som den utvärderas. För att kunna hantera denna komplexitet fokuserar denna utvärdering på sju grundkomponenter för sociala insatsgrupper som har rekonstruerats från officiella dokument som har skapats under programmets framväxt, enligt följande.

Former för samarbete

I Socialstyrelsens vägledning nämns den ursprungliga modellen som Rikspolisstyrelsen föreslog pilotverksamheterna till, nämligen att organisera arbetet i tre nivåer: styrgrupp, beredningsgrupp och de sociala insatsgrupperna. Där står även att det kan finnas andra sätt att organisera arbetet lokalt som är

lämpligare för de specifika lokala förutsättningarna. Enligt vägledningen anses det som lämpligt att utse en samordnare för arbetet med de sociala insatsgrupperna och att det är bra om beslutet att samverka formaliseras och görs tydligt i överenskommelser mellan högsta ledningen i de ingående verksamheterna. Det anses också bra om det upprättas rutiner för olika delar av arbetet. Att formalisera rutiner uppges kunna skapa tydlighet i arbetet för alla inblandade.

Målgruppen

I Socialstyrelsens vägledning anges att sociala insatsgrupper kan erbjudas ungdomar [ålder specificeras inte] som

- riskerar att rekryteras till kriminella nätverk eller utveckla en kriminell livsstil
- behöver stöd för att lämna ett kriminellt nätverk eller en kriminell livsstil.

Det handlar om unga som uppvisar många riskfaktorer när det gäller eget beteende och har förhållandevis få skyddsfaktorer, har begått flera brott, ibland allvarliga eller har anknytning till kriminella grupperingar.

Riskbedömning

I arbetet med sociala insatsgrupper är det viktigt att ta fasta på de riskfaktorer som genom forskning visat sig vara direkt relaterade till normbrytande beteende och kriminalitet och sådant som det finns potential att förändra, enligt vägledningen. Vidare uppges i Socialstyrelsens vägledning att betydelsefulla faktorer att uppmärksamma för att upptäcka ungdomar i riskzon att utveckla en kriminell livsstil är att den unge:

- Kommer från en socialt och ekonomiskt utsatt situation.
- Har familj och vänner som begår brott.
- Tidigt uppvisar normbrytande beteende.
- Skolkar regelbundet.
- Tidigare har dömts för brott.
- Har begått sitt första brott i ung ålder.
- Har begått strategiska brott vid debut.
- Uppvisar flera riskfaktorer samtidigt.

Samtycke till informationsutbyte

Att få ungdomens eller vårdnadshavarnas samtycke till att myndigheterna får utbyta information är enligt Socialstyrelsens vägledning en förutsättning för att man ska kunna genomföra ett effektivt samarbete inom arbetet med de sociala insatsgrupperna. Det står också:

Uppgifter som finns hos olika myndigheter om enskilda personliga förhållanden omfattas i många fall av sekretess. Sådana uppgifter kan lämnas ut av myndigheten om det finns stöd för det i någon sekretessbrytande bestämelse. En sådan situation kan föreligga om den enskilde vars uppgifter sekretessen ska skydda lämnar sitt samtycke till att myndigheten lämnar uppgiften vidare.

Vad som kan vara av vikt att tänka på när frågan om samtycke till informationsutbyte är aktuell sammanfattas enligt följande:

- Den enskilde kan som utgångspunkt bara häva sekretess som gäller till skydd för honom eller henne.
- Om den enskilde som uppgifterna gäller inte har fyllt 18 år kan det, beroende på hans eller hennes ålder och mognad, vara vårdnadshavaren som ensam, eller tillsammans med de underårige, förfogar över sekretessen till skydd för den underårige.
- Lagen uppställer inga formkrav för hur ett samtycke till utlämnande av uppgifter ska se ut. JO har dock i ett flertal fall menat att det när det är frågan om känsliga uppgifter som regel finns skäl att inhämta samtycket i skriftlig form eller åtminstone föra anteckningar om när och hur samtycket har inhämtats.
- När ett skriftligt samtycke utformas är det viktigt att vara noggrann så att samtycket t.ex. inte blir mer omfattande än vad den enskilde avsett.
- När ett samtycke tas in är det viktigt att det blir klarlagt i förhållande till vem och i vilken utsträckning eftergiften sker.
- Den enskilde kan alltid återkalla ett samtycke.

Individnivå

I Socialstyrelsens vägledning anges att i modellen för de sociala insatsgrupperna ingår att socialtjänsten ansvarar för att det för varje ungdom upprättas en individuell åtgärdsplan. I åtgärdsplanen kan man specificera:

- vilka åtgärder som ska tas och av vem
- när varje åtgärd ska vara genomförd
- i vilken ordning åtgärderna ska genomföras
- hur genomförandet ska dokumenteras.

I vägledningen uppges att fokus är på det förebyggande arbetet med de unga, det vill säga att motverka rekrytering till kriminella nätverk eller att utveckla en kriminell livsstil. Vidare står att informationen i vägledningen om arbetet med att ge stöd till någon som vill hoppa av ett kriminellt nätverk är begränsad, vilket förklaras med hänvisning till att det finns mycket lite etablerad kunskap om hur ett sådant arbete bäst kan genomföras.

Hur sociala insatsgrupper tillämpas

I Socialstyrelsens vägledning anges att samverkan mellan myndigheter kring en person är i sig inte att betrakta som en insats utan kan ses som en samordning av olika verksamheters inbördes arbete med en person

I Socialstyrelsens rapport *Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper* [37] påpekas följande:

Vissa verksamheter tillämpar sociala insatsgrupper som en beslutad insats medan andra använder det som en serviceinsats.

Utfall

Avsedda effekter

I Rikspolisstyrelsens *Projektplan* anges förväntade effekter för pilotområden [34]:

- ”utveckla lokala samarbetsformer avseende insatser för unga i riskzon att utveckla en kriminell livsstil
- öka möjligheten att identifiera de unga som riskerar att utveckla en kriminell livsstil eller vill lämna ett kriminellt nätverk.”

Långsiktiga målsättningar

I Rikspolisstyrelsens *Projektplan* anges långsiktiga målsättningar för pilotprojektet [34]:

”Det långsiktiga syftet med projektet är att genom tidiga, tydliga och samordnade insatser och reaktioner från samhällets sida minska risken för att unga väljer en kriminell livsstil.”

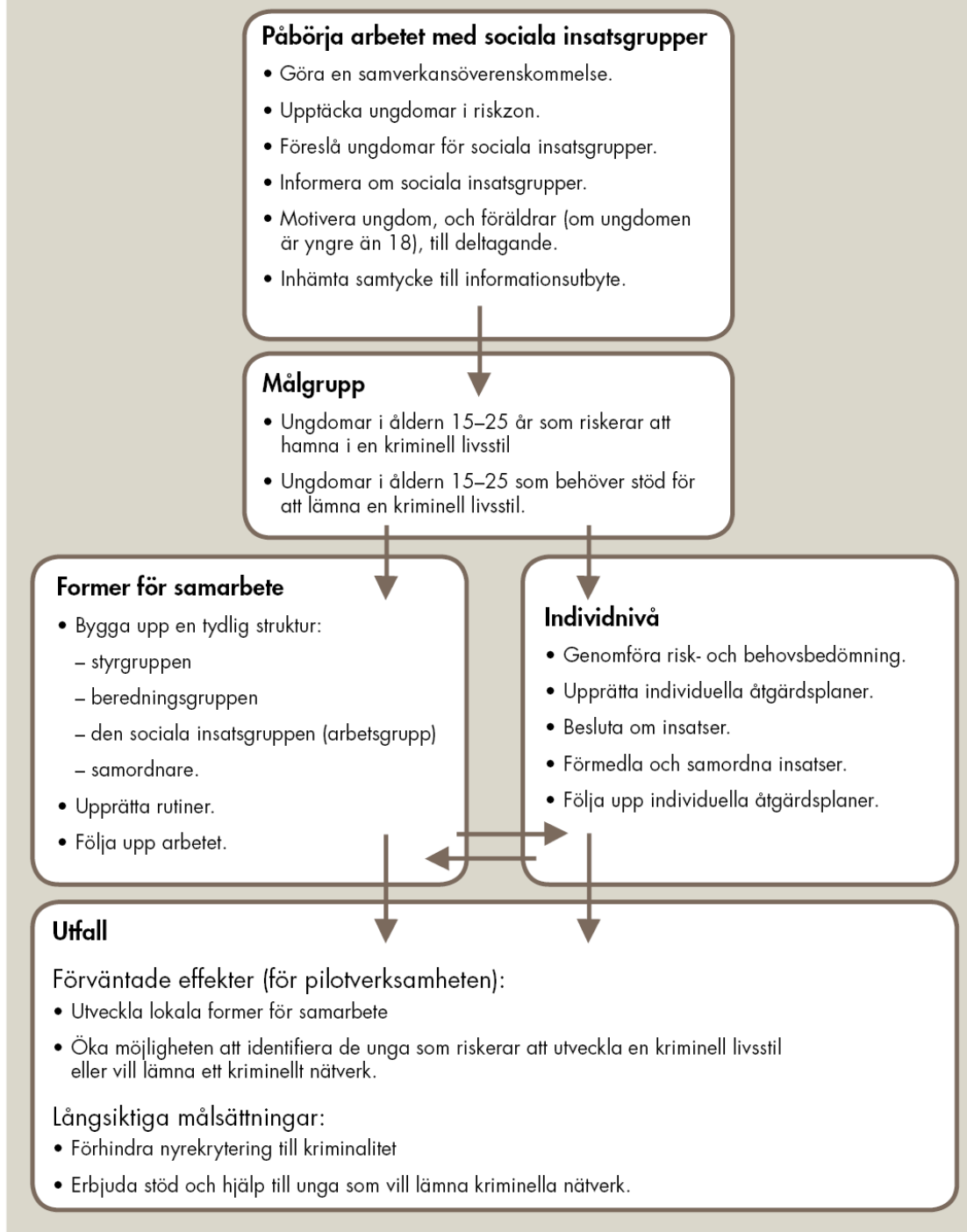
I regeringsuppdraget om att inrätta sociala insatsgrupper uppges följande (Ju2011/1906/KRIM):

”En central uppgift för försöksverksamheten ska vara att kartlägga och identifiera de unga som är i riskzonen för att bli vanekriminella och att på ett strukturerat sätt arbeta för att stärka skydds nätet kring den unge och därigenom förhindra en utveckling som kan leda till kriminalitet. Även unga som behöver stöd och hjälp för att bryta med kriminella nätverk bör kunna ingå i försöksverksamheten.”

En programteori för sociala insatsgrupper

Här presenteras en programteori för sociala insatsgrupper i grafisk form. Den här programteorin har använts som underlag för datainsamling och analys. I programteorin visas hur de olika komponenterna för sociala insatsgrupper förhåller sig till varandra.

Figur 2. En programteori för sociala insatsgrupper

Hur arbetet med sociala insatsgrupper utförs i praktiken

I detta avsnitt redovisas en samlad bild av hur arbetet med sociala insatsgrupper utförs i praktiken. Utgångspunkten tas i Socialstyrelsens nationella enkät och intervjuer med professionella och tjänstemän. Redovisningen är strukturerad kring grundkomponenterna för sociala insatsgrupper: former för samarbete, målgrupp, riskbedömning, samtycke till informationsutbyte, individnivå, hur sociala insatsgrupper tillämpas, dokumentation och avsedda effekter.

I Socialstyrelsens nationella enkät har sammanlagt 53 svarande angett att stöd inom ramen för samverkansformen sociala insatsgrupper till ungdomar som ”riskerar att hamna i en kriminell livsstil” eller ”vill lämna en kriminell livsstil” erbjuds i deras kommun eller stadsdel [25].

Av enkäten och intervjuerna framgår att de verksamheter som erbjuder sociala insatsgrupper har olika förutsättningar för sitt arbete. Några har tidigare erfarenheter av samverkan med polisen. Arbetet med sociala insatsgrupper har bedrivits olika länge. Några medverkade i pilotprojektet, andra vid implementeringen av nya områden, några har inrättat sociala insatsgrupper utanför regeringsuppdragen och ytterligare några höll på att bygga upp former för samarbete. Dessutom utförs arbetet i olika regionala och lokala kontexter. Hur många professionella som ingår varierar. Det förekommer att verksamheten för sociala insatsgrupper är lika med samordnaren, det vill säga består av en person. I andra verksamheter kan det ingå andra professionella utöver samordnaren, exempelvis behandlare eller lotsar. Var arbetet med sociala insatsgrupper är lokaliserat inom socialförvaltningen varierar. Här är några exempel på vilken organisatorisk tillhörighet som verksamheten för sociala insatsgrupper kan ha: Individ och Familj, Familjebehandling, Barnskyddsteamet, Vuxenenheten, Förebyggande enheten, Barn och Ungdom, Arbete och välfärd, Ungdomsgruppen, Familj och öppenvård. Gränsdragningar mellan sociala insatsgrupper och socialtjänsten varierar. Några samordnare framställer verksamheten för sociala insatsgrupper som en separat verksamhet och socialtjänsten som en aktör bland flera andra som verksamheten för sociala insatsgrupper involverar i arbetet. Denna särställning i lokala verksamheter gör att sociala insatsgrupper inte går att beskriva i termer av socialtjänstens verksamhet på nationell nivå. I några fall är verksamheten för sociala insatsgrupper och polisen samlokaliserade. Ett fåtal verksamheter presenterar arbetet med sociala insatsgrupper på kommunens webbplats inom ramen för socialtjänstens verksamhet. Några få använder sociala medier i samma syfte, samt för kontakter med deltagarna i programmet.

Enligt enkätsvaren kom initiativet till att införa sociala insatsgrupper vanligen från både socialtjänsten och polisen. Cirka en fjärdedel har uppgett att socialtjänsten tog initiativet till införandet av programmet. Ungefär en av fem har svarat att sociala insatsgrupper initierades av polisen. Drygt en sjättedel

har uppgett att socialtjänst, polis och annan aktör tog initiativet. Av kommentarerna framgår att ett politiskt beslut gällande införandet av sociala insatsgrupper togs i något fall.

Former för samarbete

Både enkäten och intervjuerna visar att de lokala verksamheterna har organiserat former för samarbete på olika sätt.

Två tredjedelar har en skriftlig överenskommelse om samverkan

Två tredjedelar av de svarande uppger i enkäten att en skriftlig överenskommelse mellan socialtjänsten och övriga aktörer för att samverka kring målgruppen finns. Den övervägande majoriteten har en skriftlig samverkansöverenskommelse med polisen. Ungefär hälften uppger att det finns en skriftlig överenskommelse som utöver polisen omfattar andra aktörer. Till exempel nämns skolförvaltningarna, Kultur och fritidsförvaltningen, arbetsförmedlingen och landstinget. Ett par av de svarande uppger att skriftlig överenskommelse finns med Barn och ungdomspsykiatri (BUP), kriminalvården och frivården. Dessutom nämns skriftlig överenskommelse med räddningstjänsten, funktionsstödsförvaltningen och Kronofogdemyndigheten i några enstaka fall.

Av de verksamheter som inte har någon skriftlig överenskommelse med övriga aktörer beskriver ett antal att det finns generella avtal eller överenskommelser där sociala insatsgrupper är förankrade. Några uppger att de har muntlig överenskommelse med övriga aktörer som samverkar kring målgruppen.

Styrgrupp

I enkäten uppger 40 svarande av 53 att verksamheterna har inrättat en styrgrupp. En fjärdedel uppger sig sakna formen för samverkan på denna organisationsnivå.

Där det finns en styrgrupp ingår enligt enkätresultaten vanligen samordnaren för sociala insatsgrupper; förvaltningschefer eller motsvarande för polis, socialtjänst och skola; samt chefer för olika andra förvaltningar eller myndigheter. I några fall uppges att styrgruppen utgörs av befintliga lokala strukturer för samverkan som chefsrådet, samverkansorgan eller brottsförebyggande rådet.

Vanligast är att styrgruppen träffas minst en gång i halvåret.

Av intervjuerna framgår att det tidigare har funnits en styrgrupp i några verksamheter, men att den har upplösts.

Beredningsgrupp

I enkäten uppger 37 svarande av 53 att verksamheterna har inrättat en beredningsgrupp. Grunden för beredningsgruppen är samordnaren eller koordinatören och företrädare för socialtjänsten och polisen. Chefer och rektorer förekommer också, liksom kuratorer, familjebehandlare, alkohol- och drogterapeuter, lotsar och ansvariga för elevhälsovården.

I intervjuerna tas upp att beredningsgruppen i en del verksamheter har mandat att fatta beslut om arbetet i sociala insatsgrupper. Beredningsgruppen är vanligtvis på mellannivå i organisationen.

Beredningsgruppen träffas i de flesta fall minst en gång i månaden.

Social insatsgrupp, arbetsgrupp

Majoriteteten av verksamheter erbjuder individarbete inom ramen för en social insatsgrupp, enligt Socialstyrelsens enkät. Sammanlagt 14 svarande uppgav att verksamheter som de företrädde inte hade någon social insatsgrupp.

Samordnare eller koordinator

Arbetet med sociala insatsgrupper har lett till att det har skapats nya tjänster. En av dem är samordnare, som i en del lokala verksamheter benämns koordinator. Samordnarrollen nämns inte i de tidiga texterna om sociala insatsgrupper. I Socialstyrelsens vägledning anges att det kan vara lämpligt att utse en samordnare.

I enkäten har de flesta svarande uppgivit att samordnare för arbetet med sociala insatsgrupper har utsetts.

Av enkätsvaren framgår att samordnarens arbetsvillkor varierar, både när det gäller hur mycket tid samordnaren har att avsätta för arbetet med de sociala insatsgrupperna, vilka arbetsuppgifter hen har och vilken position hen ges i förhållande till socialtjänstens ordinarie verksamhet.

Drygt hälften av de verksamheter som har utsett en samordnare uppger att samordnaren inte har någon särskild tid avsatt för arbetet med sociala insatsgrupper utan uppgiften ingår som en del tillsammans med andra arbetsuppgifter. Knappt hälften anger att samordnaren har en hel- eller en deltid av en tjänst avsatt för att arbeta med de sociala insatsgrupperna. Som en samordnare uttryckt det, utför hen arbetet med sociala insatsgrupper ”vid sidan av” sina arbetsuppgifter.

Antalet samordnare för de sociala insatsgrupperna i lokala verksamheter varierar. Majoriteteten av verksamheterna har en samordnare. Ungefär en av fyra lokala verksamheter har i enkäten uppgett att fler än en samordnare har utsetts. För det mesta har det anställts två samordnare och i ett par verksamheter sex samordnare.

Hur samordnarnas arbetsuppgifter fördelas, och om det finns flera samordnare, varierar också. Enligt enkätsvaren kan samordnare, om det finns flera, exempelvis dela på alla arbetsuppgifter eller utföra samma arbete men ha ansvar för olika nätverk, eller så kan den ena ansvara för samverkan och den andra för individuellt stöd.

Arbetsuppgifterna varierar likaså. I vissa verksamheter ansvarar samordnaren huvudsakligen för administrativa uppgifter, exempelvis planerar och bokar möten, informerar företrädare för de olika organisationsnivåerna om arbetet, ansvarar för kontakter med deltagarna i sociala insatsgrupper samt dokumenterar arbetet. I andra verksamheter ingår det i samordnarens arbetsuppgifter att förutom administration vara kontaktperson till deltagarna.

Av intervjuerna framgår att samordnarrollen inte alltid är känd i socialtjänsten. Några samordnare har tagit upp att en del av deras arbete går ut på

att informera annan personal inom socialtjänsten om sin roll och om vad arbetet med sociala insatsgrupper kan erbjuda. Vidare framgår att samordnare kan ha olika utbildningsbakgrund. Majoriteten är socionomer. Även andra yrkestillhörigheter förekommer, exempelvis pedagoger eller behandlare. Det framgår också att samordnare kan ha vidareutbildning i olika terapiformer, behandling, kunskaper i andra språk än svenska och lokalkännedom. Tanken att samordnare bör vara socionomer har framförts i enstaka intervjuer.

Målgruppen

Gränsdragningar kring målgruppen

Såväl enkäten som intervjuerna visar att verksamheter arbetar med olika gränsdragningar kring målgruppen på lokal nivå.

När det gäller ålder flyttas gränsdragningarna i praktiken oftast neråt. Den lägsta åldern som nämns i enkätsvaren är 10 år och den högsta är 29 år. I några verksamheter finns ingen lägre åldersgräns medan andra säger sig inte ha någon övre åldersgräns.

Gränsdragningar inom programmet förekommer också. Några verksamheter uppger i enkäten att de erbjuder 13–14 åringar något som de kallar en ”light version” av sociala insatsgrupper med motiveringen att de yngre inte ska identifiera sig med äldre som ingår i sociala insatsgrupper.

Av intervjuerna framgår att det förekommer att arbetet med sociala insatsgrupper kombineras med andra arbetssätt. I en verksamhet erbjuder man exempelvis i vanlig öppenvård precis samma hjälp och samma behandling som sociala insatsgrupper fast till yngre målgruppen, men polisen är inte inkopplad. Några verksamheter erbjuder stöd till yngre målgruppen inom ramen för andra samverkansmodeller, exempelvis SSPF, och erbjuder stöd av sociala insatsgrupper enbart till unga vuxna. SSPF är en samverkansmodell mellan skola, socialtjänst, polis och fritid riktad mot kriminellt beteende och mot missbruk. Gränserna mellan de olika arbetssätten kan vara flytande.

I intervjuerna berörs ständigt pågående diskussioner om hur man ska definiera målgruppen och vilka man ska arbeta med:

”Initialt var det strategiska brott. Det blir svårare. Vissa säger att de jobbar med ’svansen’, inte så tungt kriminella, och andra tycker att de jobbar med tungt kriminella. Vilka ska man arbeta med?”

Att olika professionella kan ha olika åsikter om vilken målgrupp som är ”rätt” och utmaningar som detta kan leda till berörs också, vilket de här citaten illustrerar:

”Polisen kan ha en helt annan uppfattning om vad det är än vad socialtjänsten har. Man kan ha olika inställning till kriminella personer. Det kan ge uttryck för många olika tolkningar.”

”Det är orimligt att polisen ska definiera målgruppen när det är socialtjänsten eller kriminalvården som ska arbeta med en förändring av deras livsstil, även om de är viktiga för att delta i arbetet.”

I enstaka fall förmedlas tankar om att terminologin för arbetet med sociala insatsgrupper skulle behöva ses över, vilket följande citat är ett uttryck för:

”Man kan hitta någonting som liksom avdramatiserar det och plocka bort kanske ’kriminell livsstil’ eller ’kriminella nätverk’ och i stället fokusera på det som själva insatsen fokuserar på, ’individanpassat stöd’. Det tror jag skulle vara positivt.”

Kriterierna för urvalet varierar

För att välja ut ungdomar som ska erbjudas stöd inom ramen för sociala insatsgrupper används varierande kriterier. En bild av hur enkätsvaren fördelas kring kriterierna vilka i enkäten har tagits från s. 47 i Socialstyrelsens vägledning *Samverkan i sociala insatsgrupper* [27], finns i tabell 1.

Tabell 1. Vilka kriterier används för att välja ut ungdomar som ska erbjudas att få ingå i en social insatsgrupp? N = 53

Flera svarsalternativ var möjliga

	n	%
Ungdomen kommer från en socialt och ekonomiskt utsatt position	19	36
Ungdomen har familj och vänner som begår brott	18	34
Ungdomen har tidigt uppvisat normbrytande beteende	44	83
Ungdomen presterar dåligt i skolan	12	23
Ungdomen skolkar regelbundet	17	32
Ungdomen har tidigare dömts för brott	42	79
Ungdomen har begått sina första brott i ung ålder	38	72
Ungdomen har begått strategiska brott vid debut	31	58
Andra kriterier	14	26

Källa: Socialstyrelsens enkät

De svarande hänvisar oftast till kriterier som ”tidigt uppvisat normbrytande beteende” och kriterier relaterade till brott, till exempel ”har tidigare dömts för brott”, ”har begått brott i ung ålder” och ”har begått strategiskt brott vid debut”. Drygt en tredjedel har valt svarsalternativet ”Ungdomen kommer från en socialt och ekonomiskt utsatt position” som ett urvalskriterium.

Som exempel på andra kriterier som vanligen anges är ”hög eller medel riskbeteende” och ”aktiv kriminalitet”. Någon uppger att för flickor gäller även ”att befinna sig tillsammans med äldre kriminella pojkar eller män” som ett kriterium.

En verksamhet preciserar urvalsprinciper så här:

”De mest brottsaktiva ungdomarna i [områdets namn] mellan 12 och 18 år, men möjlighet till förlängning av insatsen finns till fram till och med att ungdomen fyller 19 år om den har påbörjats innan ungdomen fyllt 18 år.

- *Ungdomar som uppvisar flertalet riskfaktorer som prognostiserar förhöjd risk för återfall i brottslighet.*
- *Ungdomar som begått grova brott, många brott på kort tid och/eller strategiska brott.*

- *Ungdomar som är ute och rör sig i riskmiljöer tillsammans med (av polisen) kända kriminella ungdomar och äldre.*
Förstärkande faktorer är också:
- *Ungdomar i målgruppen som riskerar placering.*
- *Ungdomar i målgruppen som har varit placerade och som ska hem från SiS, HVB eller som har suttit häktade.*
- *Ungdomar med ett tidigare eller pågående narkotikamissbruk.”*

En annan verksamhet säger sig utgå från:

- *Motivation*
- *[Deltagaren accepterar att] polisen ska vara med*
- *[Deltagaren] kommer från området*
- *[Deltagaren] vill genomgå behandling.*

I någon verksamhet är pågående utredning eller en insats kriteriet att komma med i sociala insatsgrupper.

Ett par verksamheter uppger i beskrivningen av lokala sociala insatsgrupper att arbets sättet på sikt ska bidra till att öka tryggheten för såväl målgruppen som medborgarna genom att minska kriminalitet och nyrekrytering till kriminalitet.

Riskbedömning

Det är vanligt att riskbedömningsinstrument inte används som beslutstöd i samtliga fall vid bedömningen av vilka ungdomar som är lämpade att erbjudas stöd i en social insatsgrupp.

Tabell 2. Används något riskbedömningsinstrument som beslutstöd?

	Antal	Andel (%)
Ja	20	38
Nej	33	62
Totalt	53	100

Källa: Socialstyrelsens enkät

I verksamheter som använder riskbedömningsinstrument är det vanligen ESTER (Evidensbaserad strukturerad bedömning av risk- och skyddsfaktorer) och SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth) som används. Verksamheter som har angett att de använder andra riskbedömningsinstrument har nämnt Outcome stars, IRK (Initial riskbedömning för kriminalitet), Kriminalitet som livsstil, ADAD (Adolescent Drug Abuse Diagnosis) och Signs of safety som exempel på dessa.

Av kommentarerna i enkäten framgår att riskbedömningsinstrument upplevs som mycket tidskrävande och därför inte används i situationer när professionella behöver agera snabbt eller om arbetsbelastningen är hög. Någon uppger att riskbedömningsinstrument används i samband med utredningar och val av insatser, dock inte som urvalskriterium.

Av intervjuerna framgår att riskbedömningsinstrument kan användas i enskilda fall, dock inte för alla. Det framgår att riskbedömning kan ha gjorts av andra, exempelvis polisen eller socialtjänsten. Även i intervjuerna förmedlas uppfattningen om att riskbedömning vanligen faller bort. Professionell kunskap och erfarenhet, som i enstaka fall uttrycks som ”fingertoppskänsla”, lyfts återkommande fram i beskrivningar av hur bedömningen av deltagarna går till.

”Att man ska använda sig av SAVRY för att ta reda på om en individ tillhör målgruppen eller inte litar inte alls med verkligheten. Verkligen verklighetsfrånvänt. Personomsättningen är stor och man ligger helt enkelt efter hela tiden om man ska ha personer utbildade i SAVRY och många andra utbildningar som man också ska ha.”

”Vi har lång erfarenhet, tyst kunskap och gör bedömningar utifrån det.”

”Man kan inte kategorisera ungdomarna utifrån risk, säger juristerna.”

Samtycke till informationsutbyte

Samtycke till att ingå i en social insatsgrupp lyfts fram i programteorin som en förutsättning för att få stöd inom ramen för sociala insatsgrupper.

Vem inhämtar samtycke?

Av enkäten och intervjuerna framgår att det vanligen är samordnaren eller den behandlande socialsekreteraren som inhämtar samtycke från deltagaren och dennes vårdnadshavare om det är aktuellt om att ingå i en social insatsgrupp. Vidare framgår att inhämtning av samtycke kan överlåtas till den person som bedöms är bäst lämpad eller har bäst kontakt med deltagaren, eller till deltagarens vårdnadshavare.

Information om sociala insatsgrupper kan ges muntligen men deltagarna och vårdnadshavarna får skriva under en samtyckesblankett.

Vilka uppgifter finns med i samtyckesblanketten?

De flesta har i enkäten angett att de använder någon form av förtryckt blankett när de inhämtar samtycke från deltagaren eller vårdnadshavarna till att bryta sekretessen, en samtyckesblankett, men en del uppger att de inte gör det. Enligt enkätsvaren varierar det vilka uppgifter som finns med i samtyckesblanketten. Vanligen ingår följande: vilken information som får delas med andra aktörer, vilken aktör som får ta del av informationen och hur länge ett samtycke gäller.

Socialstyrelsen bad kommunerna och stadsdelarna att skicka in samtyckesblanketter i samband med enkätundersökningen. Knappt hälften gjorde det. Socialstyrelsens genomgång av de inskickade samtyckesblanketterna visar att många verksamheter använder egna samtyckesblanketter och att det varierar vilka uppgifter som finns med. Det framgår till exempel inte alltid tydligt vilken information myndigheterna får utbyta. En formulering som förekommer i

Samtyckesblanketterna, vilket även bekräftas av intervjuerna, är att myndigheterna får utbyta den information om deltagaren som de anser behövs. I alla samtyckesblanketter ges inte den som ger sitt samtycke möjligheten att välja bort att delta i en senare uppföljning efter avslutad insats.

I intervjuerna har intervjupersonerna svarat att de har upplevt samtycke som oproblematiskt. De som har tillfrågats hur länge deltagarnas uppgifter kvarstår i polisens register efter avslutad insats har svarat att de inte visste det.

Hur många har gett sitt samtycke sedan samverkansformen sociala insatsgrupper infördes? Uppskattningsvis runt 550 ungdomar har gett sitt samtycke till att ingå i en social insatsgrupp, enligt Socialstyrelsens enkät.

Individnivå

Vägarna in i arbetet med sociala insatsgrupper på individnivå varierar. Vanligast är att verksamheter väljer vilka individer som de ska erbjuda stöd till. I några verksamheter finns det möjlighet att ansöka om att få stöd inom ramen för sociala insatsgrupper. I ett fåtal verksamheter finns en kö för att få stöd i programmet. Hur och om verksamheterna informerar om arbetet med sociala insatsgrupper varierar. I enstaka fall används sociala medier för att nå potentiella deltagare.

Antalet ungdomar som det finns kapacitet att samverka om samtidigt inom ramen för sociala insatsgrupper är vanligtvis liten, enligt enkätsvaren. Över hälften av de svarande uppger att verksamheternas kapacitet är upp till 5 ungdomar. Störst kapacitet har två verksamheter som enligt enkätsvaren kan erbjuda stöd till 25 respektive 30 ungdomar samtidigt.

Kartläggning för att upptäcka barn och ungdomar som antas vara i riskzonen

Knappt hälften av de svarande uppger i enkäten att de har genomfört en kartläggning av ungdomar som riskerar att hamna i en kriminell livsstil sedan sociala insatsgrupper började erbjudas. Knappt en tredjedel svarar att de har gjort en kartläggning av ungdomar som vill lämna en kriminell livsstil.

Vem erbjuds stöd i praktiken?

Av underlaget framgår att majoriteten av de som har erbjudits stöd inom ramen för sociala insatsgrupper har varit kända hos socialtjänsten sedan tidigare. Flertalet beskrivs med uttryck som ”är redan kriminella” och ”har ett gediget brottsregister”. Det är vanligt att sociala insatsgrupper erbjuds som ett alternativ till placering, som en samordnare beskriver det:

”Vi är oftast den sista anhalten i kedjan.”

När intervjupersonerna beskriver deltagarna utgår de från varierande perspektiv på kriminalitet. Det här citatet exemplifierar hur individuella förklaringar kopplas samman med strukturella förklaringar:

”Åttio procent av våra ungdomar har debuterat i polisens papper som brottsoffer.[...] Försummade barnvårdsärenden. Skolan har brustit i sitt ansvar.”

Dessutom framhålls strukturella förklaringar till deltagarnas situation och deras möjligheter och begränsningar att lämna en kriminell livsstil i form av strukturella barriärer inklusive stuprör inom och mellan myndigheter, vilket de här citaten belyser:

”Han fick inte lyckas för någon [”någon” kan avse myndighetspersoner].”

”Samhället släpper inte in de här individerna utan de stänger ute dem i stället ju för att det är många fastighetsförvaltare som inte tillåter skulder hos kronofogden, att du har saker i ditt belastningsregister. Så både bostadsmarknaden och arbetsmarknaden, där hade vi önskat att de hade öppnat upp på ett annat sätt för att ge de här en chans. För att det är väldigt, väldigt svårt. Att söka via den vanliga arbets- eller bostadsmarknaden det är omöjligt. Mer eller mindre. Utan det handlar om andrahandskontrakt. Eller stödboende, om det finns. Men då krävs det att de är drogfria.”

Vad arbetet går ut på

Varje social insatsgrupp framställs som unik

Flera samordnare har i intervjuerna framhållit att varje social insatsgrupp är unik, både när det gäller deltagarnas förutsättningar och behov samt professionellas engagemang:

”Ingen SIG (sociala insatsgrupp) ser ut som den andra. Det är en skräddarsydd unik grupp.”

”Varje social insatsgrupp har unika förutsättningar. Sociala insatsgrupper påverkas i hög grad av vilka representanter de olika aktörerna bistår med.”

Variation på grund av ålder

Arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper på lokal nivå varierar när det gäller huruvida deltagaren tillhör den yngre eller äldre målgruppen. I intervjuerna förklaras hur arbetet med den yngre målgruppen mest kretsar kring skolproblematiken, fritiden och familjeförhållandena. Arbetet med den äldre målgruppen omfattar vanligen även stöd med att ordna sysselsättning, bostad eller vård. Den äldre målgruppen beskrivs ofta som en svår grupp, som dock kan vara mer motiverad till en ”livsstilsförändring”.

Variation på grund av verksamheternas utformning

Förutom i förhållande till deltagarnas behov, varierar arbetet också i förhållande till hur den lokala verksamheten är utformad. Vanligen finns det ett grundkoncept för arbetet. Enligt beskrivningarna inleds arbetet oftast med att

deltagaren som erbjuds stöd inom ramen för sociala insatsgrupper blir tilldelad en kontaktperson från den lokala verksamheten, vilket bland annat kan vara samordnaren, en lots eller en fältassistent. Några verksamheter omfattar dock inte lotsar. En samordnare meddelar exempelvis ”lotsar vet jag inte vad det är”. I enstaka intervjuer beskrivs arbetet som en ”paketlösning”, vilket till exempel kan innebära att samtliga som deltar i den lokala verksamheten erbjuds behandling eller familjestöd. I några verksamheter erbjuds både deltagaren och hans föräldrar behandling respektive föräldrastöd parallellt, vilket betyder att effekterna av arbetet på individnivå blir avhängiga av hur dessa två parallella förändringsprocesser utvecklas. En samordnare tar upp att arbetet även inkluderar att bygga upp nätverket runt deltagarna:

”Så att det finns ett nätverk som tar över. Annars ska vi vara kvar i tio år till. Vi måste jobba upp nätverket. Det är därför vi har en familjebehandlare som jobbar specifikt med det.”

Nätverksmöten

En del av arbetet utgör nätverksmöten där deltagaren, hans föräldrar om deltagaren är minderårig, samordnaren och företrädare för berörda myndigheter och organisationer deltar. Antalet personer som deltar vid nätverksmöten varierar. Det högsta antalet myndighetspersoner som nämndes i intervjuerna var 17 personer. Samordnaren leder mötena och ansvarar vanligen för att dokumentera dem. Vid behov anlitas tolk.

I intervjuerna berättar flera samordnare hur de försöker skapa en positiv stämning på mötena genom att förbereda både professionella och deltagare samt deltagarnas föräldrar när det är aktuellt, på vad som ska diskuteras och hur. Några har tagit upp att deltagarna kan känna sig obekväma och pressade när så många professionella vuxna sitter med. Tankar om att alla professionella inte behöver delta alla gånger har förmedlats i enstaka fall.

Majoriteten av samordnarna har beskrivit hur de på olika sätt uppmuntrar deltagarna till att vara delaktiga och att de ser detta som viktigt. Som en samordnare beskriver det, spelar ”fingertoppskänsla” stor roll för hur hen leder mötena, ställer frågor, låter ungdomarna prata först och professionella sedan, gör en positiv omformulering av det som sägs och aktiverar ungdomarna på möten genom att bland annat fråga dem ”är det dina ord i genomförandeplanen?”. En annan har formulerat utgångspunkten för nätverksmötena som att ”det är deltagaren som ska hitta sina lösningar samtidigt som alla vuxna har sina lösningar”. I enstaka fall beskrivs att det gäller att få deltagarna att reflektera kring det de gör och förklara varför de har gjort det de har gjort: ”Nu har detta hänt. Och detta. Vad gör du nu?”

Av intervjuerna framgår att det i enstaka fall förekommer att polisen inte alltid deltar vid mötena, om deltagaren motsätter sig, och att ibland varken deltagaren eller hans föräldrar är närvarande.

Individuell åtgärdsplan

Vid nätverksmötena tas en åtgärdsplan fram som sedan följs upp enligt gruppens överenskommelse. Vanligen omfattar åtgärdsplanen följande områden kring vilka mål, genomförande och ansvar specificeras: skola, fritid, familj, vänner och kriminalitet.

Insatser som står till buds lokalt

Arbetet är avhängigt utbudet av de berörda aktörernas ordinarieinsatser vilka erbjuds i den lokala kontexten. Återkommande framhålls att polisen inte prioriterar arbetet med sociala insatsgrupper och att skolan, fritiden, vården och BUP är svåra att få med. Av intervjuerna framgår att olika ordinarie-insatser som erbjuds uppfattas i några verksamheter som en del av arbetet som utförs inom ramen för sociala insatsgrupper och i andra som något som sker utanför ramen för programmet.

Arbete "utanför boxen"

Arbetet på lokal nivå varierar när det gäller personalens möjligheter, vilket är avhängigt resurser, och viljan att göra något "utanför boxen". Exempel på sådant arbete som nämns i enstaka fall är att deltagarens kontaktperson sitter med i skolan eller går en utbildning "undercover" tillsammans med deltagaren.

"Man måste vara modig, man måste våga gå över gränserna. Och det är bara att inse att det är mycket som vi inte fattar kring mekanismerna kring den organiserade kriminella verksamheten."

Tid mellan mötena

Hur tiden mellan mötena ser ut varierar. I intervjuerna tillskrivs den stor betydelse utifrån uppfattningen att det är då mycket av livsstilsförändringsarbetet sker. I några verksamheter ingår deltagaren i olika typer av insatser mellan nätverksmötena och samordnaren träffar hen inte alls. I andra verksamheter, i vilka samordnaren även har rollen som kontaktperson, innebär tiden mellan mötena nära kontakter och även gemensamma aktiviteter med deltagaren som fika, arbetsplatsbesök, "att de alltid är igång, att det händer någonting". Kontaktpersonens kontakt med deltagaren varierar från så gott som daglig kontakt i början till glesare kontakter senare. Det är vanligt att kontakten sker utanför kontorstid och på kvällar och helger samt även under kontaktpersonens semester.

I intervjuerna betonas vikten av att arbetet är flexibelt och sker snabbt. En samordnare beskriver det genom följande jämförelse:

"I den andra världen [avser den kriminella världen] går det snabbt. De är inte vana att ha tålamod."

I underlaget framhålls att arbetet med sociala insatsgrupper ställer stora krav på alla inblandade och att det tar tid, särskilt när det gäller den äldre målgruppen. Individerna i den äldre gruppen beskrivs i intervjuerna som personer som kan vara resursstarka och ha pengar, bil men inte körkort, bostad, men som inte har skaffat sig dessa resurser på lagligt sätt. Många av dem anses enligt beskrivningarna ha levt i ett "parallellt samhälle" och saknar kunskaper om hur samhället och myndigheterna fungerar.

"1,5 års genomsnittstid. Det är en kort tid för någon som saknar grundskolebetyg, sysselsättning som håller över tid."

”Det tar längre tid för någon som är äldre. De har mycket mer i sitt belastningsregister. Det är mycket svårare för dem att hitta jobb, sociala kontakter, vad händer på en arbetsplats, hur pratar man med sin chef, skulder...”

”Vi har lärt oss att inte gå för fort fram. Och hur svårt det är.”

Markering i polisregistret

Polisens medverkan i arbetet innebär bland annat att deltagaren markeras i polisregistret. En fördel med det, såsom det förklaras i intervjuerna, är exempelvis att kontaktpersonen kan få information om deltagaren från polisen och kan agera snabbt därefter. I enstaka fall framhålls uppfattningen att själva markeringen hos polisen genererar en ”jätteeffekt” av arbetet med sociala insatsgrupper.

”Viktigt för projektet att klienten är spärrad och kan kontrolleras.”

”Man vet att Pelle har en social insatsgrupp. Då pratar inte andra ungdomar med honom så då får de inte vara med i något brott. Så vi kan ju se en jätteeffekt av att de bara kommer med i en social insatsgrupp.”

En nackdel med att deltagaren blir mer synlig för polisen, som också tas upp i intervjuerna, är att hen får en markering hos polisen även när hen begår mindre allvarliga brott. Följande citat exemplifierar detta:

”De kör moped utan hjälm och det är ju inga människor som åker dit för det förutom sociala insatsgruppskilar som alla poliser känner igen. Titta, där åker Pelle! Ingen hjälm. Det är många sådana brott där de åker dit för att de är kända, liksom.”

Emotionellt arbete

Av underlaget framgår att arbetet på individnivå inom ramen för sociala insatsgrupper även omfattar emotionellt arbete, vilket kan påverka förutsättningarna för programmet. Följande beskrivning, i vilken en lokal verksamhet beskriver för potentiella deltagare vad arbetet går ut på, kan användas för att exemplifiera:

”Att bryta med en kriminell livsstil är inte lätt för de flesta. Att bryta med en vana vet många är oerhört svårt. Att bryta med vanor, beteenden, tankesätt, umgänge och så vidare är ännu svårare. Har man levt på ett visst sätt i flera år räcker det inte alltid att få bostad och jobb för att allt ska ordna sig. Det vet vi. Det kräver motivation, det kräver känslomässigt stöd, det kräver att man förändrar sitt sätt att tänka kring sig själv och omvärlden. Det kräver också tid. Det är inte ovanligt att man får stöd av oss i upp till ett års tid eller mer. Så när ni får stöd av SIG så är vi med er hela vägen, från slutet på det gamla livet till början på det nya livet!”

Intervjumaterialet innehåller också exempel på emotionellt arbete som professionella som medverkar i individarbetet har tagit upp. Att personalen kan få handledning, prata med andra kollegor eller delta i metodträffar om emotionella reaktioner som kan uppkomma uppges i enstaka fall.

”Frustrerande när det inte fungerar.”

”De gör förfärliga saker. Vi får höra förfärliga saker många gånger.”

Det omvända, när det går bra för deltagarna under individarbetet eller när professionella träffar personer som har ingått i sociala insatsgrupper och har lämnat en kriminell livsstil och – som en samordnare har beskrivit det – ”blivit vanliga”, kan också leda till emotionella reaktioner.

”Man får gåshud. Det går bra.”

Avslutning av individarbetet

Hur och när individarbetet avslutas varierar också. Arbetet kan exempelvis avslutas när alla mål är uppfyllda. Av underlaget framgår att arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper i enstaka fall kan avslutas innan alla mål är uppfyllda genom att den sociala insatsgruppen kring individen upplöses men arbetet, i vilket samordnaren kan fortsätta delta, övergår till andra former av stöd inom socialtjänsten som bedöms som mer lämpliga. Det finns verksamheter i vilka deltagaren avslutas när hen begår nya brott eller placeras. I andra verksamheter fortsätter arbetet med deltagaren även under sådana omständigheter genom relationer, besök och planering inför hemkomsten. Av underlaget framgår att det förekommer att arbetet med sociala insatsgrupper avslutas och andra insatser tar vid.

Av intervjuerna framgår att deltagarna kan ha kontakt med sin kontaktperson även efter att arbetet med sociala insatsgrupper har avslutats.

”Har vi skapat en relation så vill de gärna behålla den. Det är någonting i alliansen, i relationen, som bär och det finns ett hopp. Det finns ändå någonting från samhället som finns där.”

I enstaka fall har en motsatt bild förmedlats. När arbetet med sociala insatsgrupper avslutas, innebär det i praktiken att även kontakten med deltagaren avslutas och någon uppföljning vid ett senare tillfälle görs inte heller ”för att deltagarna ska slippa socialtjänstens inblandning i sina liv”. En senare uppföljning framhålls som stigmatiserande i enstaka fall.

Det har framhållits att individarbete kan vara svårt att avsluta, såväl för deltagarna som för professionella inklusive samordnare och kontaktpersoner:

”Det kan vara svårt att avsluta. Det blir personer.”

Kontaktpersoner

Av enkäten och intervjuerna framgår att det är vanligt att kontaktpersonen som deltagaren har närmast kontakt med visar stort engagemang för arbetet.

Det kan bland annat vara samordnaren, en lots, en behandlare eller en fältassistent. Det är inte ovanligt att kontaktpersonen är tillgänglig dygnet runt. Kopplingar till familjen genomsyrar professionellas beskrivningar, vilket förmedlas i intervjuerna om hur de tror att deltagare uppfattar kontaktpersoner: ”morsan”, ”storebrorsa”, ”familjemedlem” och ”extra förälder”.

Kontaktpersonens engagemang kan leda till att hen, som en samordnare uttryckte det, ”släpps in i klientens liv”. ”Förtroende” och ”trygghet” är andra uttryck som har använts. Att en sådan nära relation skapas, beskriver exempelvis en samordnare som ”nyckeln” och i termer av skillnad jämfört med hur relationen till en ”vanlig” handläggare inom socialtjänsten brukar se ut, som enligt beskrivningen inte har tid för att bygga upp tillitsfulla relationer med klienterna. Att konflikter mellan samordnare och socialsekreterare kring deras olika roller i förhållande till deltagare i sociala insatsgrupper har uppstått har nämnts i enstaka fall.

I intervjuerna berättas att det förekommer att även alla professionella i en social insatsgrupp engagerar sig ”lite extra” kring eller ”börjar brinna” för en deltagare. Sådana relationer tar intervjupersonerna vanligen upp när de beskriver exempel på hur det ser ut när samverkan upplevs fungera bra och professionella kan även lämna sina professionella roller och bli medmänniskor, exempelvis när en polis hjälper till med läxor.

Att även deltagarens familj bör ha en kontaktperson som kan ”jobba med dem” har föreslagits i enstaka fall.

När nackdelar med kontaktpersonens arbete har kommit på tal i intervjuerna har exempel som har tagits upp handlat om att deltagaren, hans föräldrar, andra professionella eller den egna organisationen kan lägga allt ansvar på kontaktpersonen, vilket det här citatet problematiserar:

”Om man ska få det att fortleva så krävs det samverkan på alla nivåer. Inte bara professionella men också chefer som förstår att det krävs mycket. Man kan inte låta det bygga på eldsjälsarbetet att det är upp till personer som ska upprätthålla samverkan med en annan myndighet, exempelvis med polisen. För polisen har andra uppdrag än sociala insatsgrupper. Vid en stor omorganisation så kommer det bli problematiskt att arbeta med sociala insatsgrupper om socialtjänsten har lagt allt ansvar på de få anställda (kan vara samordnare eller lotsar).”

Utfall av arbetet på individnivå

Utfall av arbetet på individnivå, som redovisas här, bygger på uppgifterna som samlades in i Socialstyrelsens enkät och avser förhållandena den 18 augusti 2015. Utfallet ska inte förväxlas med effekterna av arbetet med sociala insatsgrupper. Antalet ungdomar som har avslutat sitt deltagande i den sociala insatsgruppen varierar beroende på det sätt på vilket de har avslutat sitt deltagande.

- Uppskattningsvis runt 170 ungdomar har avslutat sitt deltagande i den sociala insatsgruppen på grund av att målen i åtgärdsplanen har uppfyllts.
- Uppskattningsvis runt 70 ungdomar har avslutat på grund av egen vilja men mot de professionella aktörernas vilja, så kallade avhopp.

- Uppskattningsvis runt 70 ungdomar har avslutat sitt deltagande efter beslut av samverkansgruppen, på grund av att ungdomen inte har minskat eller upphört med sin kriminalitet.
- Uppskattningsvis runt 50 ungdomar har avslutat sitt deltagande av ”annan anledning”.

De svarande som har valt svarsalternativet ”annan anledning” erbjöds möjligheten att ange anledningen till att ungdomarna hade avslutat sitt deltagande i den sociala insatsgruppen. Ett antal förklarar anledningen genom uttryck som ”ungdomen bedömdes vara felrekryterad, det vill säga hade inte de behov som föranleder sociala insatsgrupper”, ”fel målgrupp”, ”sociala insatsgrupper har inte varit rätt instans”. Exempel på anledningar som anges i enstaka fall är aktivt missbruk, neuropsykiatriska diagnoser, avsaknad av motivation, fängelsestraff, omhändertagande, placering, heldygnsvård på institution, ålder, dödsfall och flytt till annan kommun. Ett par svarande nämner också att ungdomar visar motvilja mot polisen och av den anledningen inte vill ha en social insatsgrupp men tar emot fortsatt öppen vård.

Hur ser könsfördelningen ut?

En övervägande majoritet av dem som ingått eller ingår i sociala insatsgrupper sedan samverkansformen infördes är pojkar eller män. I enkäten uppger drygt hälften av de svarande att inga flickor fanns bland de ungdomar som de hade erbjudit stöd till. Knappt en tredjedel anger att stöd har erbjudits till 1–2 flickor. Ett par verksamheter har haft 4–5 flickor som har gett sitt samtycke till att ingå i en social insatsgrupp. Störst antal flickor enligt enkätsvaren finns i en verksamhet där 7 flickor har deltagit.

Någon skriver i sina kommentarer till frågan att det har varit aktuellt med flickor utifrån kriminellt umgänge men att det inte har lett till samtycke.

ANDT-frågor hanteras olika

Synen på förhållandet mellan arbetet med sociala insatsgrupper och ANDT-frågor varierar. ANDT står för alkohol, narkotika, dopning och tobak.

Några verksamheter erbjuder inte stöd inom ramen för sociala insatsgrupper till personer med aktivt missbruk. Så här beskriver några professionella detta:

”Missbrukare är inte mogna för sociala insatsgrupper. De ska pausas.”

”Såklart vill man ju att de ska vara drogfria men det är inte alltid de är ärliga och det är inte alltid vi upptäcker det. Det är mycket vårt jobb, när vi misstänker att nu missbrukar de igen så får vi ju ta dem.[...] För det går inte att jobba med dem om de är narkotika påverkade.”

Andra verksamheter erbjuder stöd, vanligen under förutsättning att deltagaren genomgår behandling. Hanteringen av missbruk tas upp i intervjuerna som ett exempel på stuprörsproblematiken i andra myndigheter, och som något som skapar hinder för arbetet med sociala insatsgrupper. Det exemplifieras i följande citat:

”Och sedan lite moment 22 när det kommer till missbruk för de här klienterna. De måste uppvisa en drogfrihet över tid för att få en annan typ av hjälp. Att man inte kan ha parallella insatser istället, från psykiatrin. Det är något konstigt linjärt tänkande kring hur en förändring sker.”

”Svårt att få samarbete med vården. Inte ens vi koordinatörer har lyckats med det. Att få in dem på beroendevården. Finns det kriminalitet så är det den. Finns det missbruk, ja, då är det hit. Psykiatrin, nej, men är han inte drogfri då kan vi inte ta emot honom.”

I enstaka fall jämförs processen att lämna en kriminell livsstil med att göra sig fri från missbruk.

Arbetet mot våldsbejakande extremism och sociala insatsgrupper

Under arbetet med denna utvärdering började sociala insatsgrupper förekomma i diskussioner om arbetet mot våldsbejakande extremism. I intervjuerna inkluderades därför frågan om hur denna diskussion ser ut på lokal nivå.

De intervjuade professionellas åsikter om ifall sociala insatsgrupper kan användas för att arbeta med våldsbejakande extremism är tudelade. Å ena sidan finns det ett fåtal verksamheter som säger sig erbjuda stöd kring våldsbejakande extremism inom ramen för sociala insatsgrupper. Majoriteten av de intervjuade uppger dock att frågan inte har varit aktuell, exempelvis för att en separat verksamhet för våldsbejakande extremism har startats. Några har förmedlat uppfattningen att sociala insatsgrupper inte bör stigmatisera sin tänkta målgrupp ännu mera genom en sådan profilering:

”Kopiera strukturen men inte jobba med det [våldsbejakande extremism]. Man ska inte blanda olika grupper.”

Lokalt definierade målsättningar

En del lokala verksamheter specificerar målsättningar utöver de som programteorin förutsätter. Några avser mäta verksamhetens resultat. Här följer några exempel:

- Bättre social situation för ungdomarna som får insatsen.
- Ökad måluppfyllelse och behörighet till gymnasieskolan.
- Ökad måluppfyllelse och behörighet till högskola och universitet.
- Förbättra stödet till barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa.
- Minska antalet dygn som ungdomar i målgruppen placeras på Statens institutionsstyrelse (SiS) eller på hem för vård och boende (HVB).
- Hindra placering.
- Minimera återfall i brott.
- Förhindra skjutningar.
- Utveckla metoder och samverka kring en målgrupp som samhället har mycket svårt att nå med olika insatser.

Sociala insatsgrupper tillämpas på olika sätt

I enkäten uppger två tredjedelar av de svarande att arbetet med sociala insatsgrupper utförs som biståndsbeslutad insats. En fjärdedel anger att de erbjuder sociala insatsgrupper som serviceinsats. Vidare har åtta svarande valt svarsalternativet ”annat”. Av specifikationerna till ”annat” framgår att ett flertal verksamheter erbjuder stöd både som bistånd och serviceinsats. En svarande beskriver sociala insatsgrupper som ”en samverkansform som stötts upp av andra insatser som har beslutats enligt SoL⁴”. En annan uppger ”mellantvång enligt 22 § LVU⁵”.

Av kommentarerna till frågan framgår att några svarande som har valt enbart svarsalternativet ”bistånd” respektive ”serviceinsats” i sitt praktiska arbete också kombinerar dessa två sätt. De här citaten belyser uppfattningar om sociala insatsgrupper som bistånd respektive serviceinsats:

”Samverkan kan inte beslutas om formellt, men insatsen blir samordnaren med uppdrag att upprätta social insatsgrupp samt ev. andra insatser som socialtjänsten sätter in.” [Kommentar till ”bistånd”]

”Betraktas som en samverkansform i form av nätverksmöten mellan myndigheter för en specifik målgrupp. Ansvar för SIG finns inom socialtjänstens myndighetsutövande verksamhet. Kräver också att man har pågående ärende.” [Kommentar till ”serviceinsats”]

Anledningen som lyfts fram av ett flertal svarande som har valt svarsalternativet ”bistånd” är dokumentation och journalföring samt uppföljning. I en del svar hänvisas till rättssäkerhet i samband med dokumentation. Ett flertal nämner explicit att deras val att utföra arbetet med sociala insatsgrupper som bistånd beror på att sociala insatsgrupper erbjuds till ungdomar som redan är aktuella inom socialtjänsten eller enbart till ungdomar med aktuella ärenden. Några svarande förklarar detta val genom att hänvisa till att antalet platser är begränsat, och att verksamheterna därför erbjuder stöd till ungdomar som redan har ett pågående ärende hos socialtjänsten.

Av intervjuerna framgår att i en del verksamheter utförs arbetet med målgruppen 12–18 år som biståndsbeslutad insats, men att den äldre målgruppen 19–29 år får biståndsbeslutade insatser inom ramen för en social insatsgrupp som samverkansform. Till exempel försörjningsstöd som är en biståndsbedömd insats från socialtjänsten. Det kan också vara en insats som inte ges av socialtjänsten utan någon annan aktör.

När verksamheten för sociala insatsgrupper övergår från projektform till ordinarie arbete, innebär det utmaningar:

---

⁴ Socialtjänstlagen (2001:453).

⁵ Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga.

”Utveckla arbetsformer som bygger på samverkan är en utmaning. Svårt att översätta till linjeverksamhet som är koncentrerad på myndighetsutövning.”

Dokumentation och uppföljning

Två tredjedelar har skriftliga rutiner kring samverkansarbetet

Sammanlagt uppger två tredjedelar av verksamheterna att de har skriftliga rutiner som är gemensamma för aktörerna som samverkar i sociala insatsgrupper. Rutinerna berör hur de ska genomföra olika delar i samverkansarbetet rent praktiskt.

Av intervjuerna framgår att verksamheterna som inte har rutiner kan ha dokument i vilka arbetet och processerna beskrivs.

Uppföljning av arbetet med sociala insatsgrupper

I enkäten anger knappt hälften av verksamheterna att de har gjort minst en uppföljning av arbetssättet med sociala insatsgrupper sedan arbetssättet började erbjudas.

Över hälften av de svarande har uppgivit att socialtjänsten inte har genomfört minst en uppföljning av arbetssättet med sociala insatsgrupper sedan samverkansformen började erbjudas i kommunen eller stadsdelen.

När det gäller vilka delar av arbetet som har följts upp är det vanligare att följa upp samverkansarbetet och om verksamheten fullföljer uppsatta mål och planer. Hur de lokala problemen med ungdomskriminalitet ser ut i kommunen eller stadsdelen samt om handläggning och dokumentation håller hög kvalitet har följts upp av färre enligt svaren i enkäten.

Upprättas individuella åtgärdsplaner för samtliga ungdomar som medverkar i sociala insatsgrupper?

Majoriteten av de svarande har i enkäten uppgett att individuella åtgärdsplaner har upprättats för samtliga eller för merparten av de ungdomar som har ingått eller ingår i sociala insatsgrupper sedan samverkansformen började erbjudas i kommunen eller stadsdelen. Någon meddelar att individuella åtgärdsplaner har upprättats i hälften av fallen alternativt i mindre än hälften av fallen. Ett fåtal verksamheter har haft få eller inga ungdomar som deltagit i programmet sedan arbetet med sociala insatsgrupper började erbjudas.

Görs någon uppföljning av individuella åtgärdsplaner?

Av 48 svarande som har besvarat frågan har 31 uppgett att samtliga individuella åtgärdsplaner har följts upp sedan samverkansformen började erbjudas. Ytterligare 11 har angett att de individuella åtgärdsplanerna har följts upp i merparten av fallen och 5 svarande har valt svarsalternativet ”i inga fall alls”.

Hälften av de svarande uppger att uppföljning av individuella åtgärdsplaner sker minst en gång per månad. Några anger att uppföljningen görs minst en gång per kvartal. Ett par svarande anger att uppföljningen görs minst en

gång i halvåret. En tredjedel av de svarande meddelar att en annan uppföljningsperiod används. Av kommentarerna framgår att ett antal verksamheter vanligen följer upp åtgärdsplanerna var sjätte vecka. Några gör uppföljning var fjärde till femte vecka. Någon anger att bedömningen kring hur ofta de individuella planerna ska följas upp beror på vad som ska uppnås till nästa möte.

I intervjuerna förmedlas att uppföljningen görs kontinuerligt men att olika personer kan ansvara för dokumentation, som till exempel samordnare eller socialtjänsthandläggare. Alla medverkande aktörer förväntas dokumentera arbetet var och en för sig.

Ovanligt med uppföljning av hur ungdomar som har fått stöd i en social insatsgrupp har uppfattat det
Drygt en femtedel av de verksamheter som säger sig erbjuda sociala insatsgrupper uppger att de har gjort en uppföljning av hur ungdomar som medverkat i en social insatsgrupp har uppfattat gruppens insatser sedan samverkansformen började erbjudas.

De flesta svarande anger att ingen sådan uppföljning har gjorts. Några hänvisar till att utvärderingar har genomförts av andra aktörer, bland annat Ersta Sköndal högskola, Barnombudsmannen och Malmö högskola.

Av intervjuerna framgår att i några verksamheter sker uppföljning av hur ungdomar och föräldrar har uppfattat sociala insatsgrupper kontinuerligt, dock inte genom någon strukturerad intervju eller via enkäter.

Värderingar av sociala insatsgrupper

Socialstyrelsen ställde i enkäten, som riktades till socialcheferna, frågor om fördelar med sociala insatsgrupper, vad som skulle kunna utvecklas och om arbetet har bidragit till att minska rekryteringen av målgruppen. Intervjuerna med professionella som arbetar med sociala insatsgrupper har också berört dessa aspekter. Här sammanställs resultaten.

Fördelar med sociala insatsgrupper

Alla svarande som i enkäten har uttalat sig om fördelarna med att erbjuda sociala insatsgrupper har lyft fram betydelsen av samverkan. Arbetet med sociala insatsgrupper har fått myndigheterna att utveckla samarbete sinsemellan. Som någon uttryckte det:

”... minska risken för kriminalitet, minska risken för återfall, visa att samhället bryr sig. Att strukturerat kunna se individens behov och utanför ’stuprören’ kunna hitta praktiska lösningar/hjälp till den enskilde.”

Mänskliga och ekonomiska fördelar har tagits upp i enstaka fall.

Några svarande refererar till ungdomar och deras vårdnadshavare i sina svar och nämner som en klar fördel av samverkansarbetet att det behövs färre möten med dessa. Ett antal refererar till ungdomen och dennas familj (vårdnadshavare) i termer av att de känt sig värdefulla respektive känt stöd.

Professionella har i intervjuerna skattat att några effekter av arbetet som ges inom ramen för verksamhetens kontext har varit att deltagarna får mer hjälp och att de prioriterar nätverksmöten, i jämförelse med andra arbetssätt inom socialtjänsten.

I enstaka fall beskriver professionella att arbetet med sociala insatsgrupper, inklusive att vara med på nära håll i en deltagares förändringsprocess, är givande. Vilket kontrasteras med socialtjänsthandläggares arbete som beskrivs som mycket administrativt:

”Socialt arbete när det är som bäst.”

Vad som behöver utvecklas?

Ett område som har kommenterats av flera i enkäten är samverkan. Några har efterfrågat tid, resurser och utrymme för att bedriva arbetet, till exempel att samordnare får viss tjänstgöringstid eller heltidstjänst eller att ledningen ger stöd och kräver ansvar från alla som är berörda av samverkan. Ett antal har resonerat kring aktörer som bör inkluderas eller göras mer delaktiga i arbetet, som primärvården, psykiatrin, sjukvården, skolan och polisen. Exempelvis påpekar någon att det är:

”viktigt att polisen har resurser att medverka i samverkansformen så att inte dessa 'ärenden' bortprioriteras.”

Att se över rutinerna, utveckla arbetet med handlingsplaner och öka antalet platser nämndes också i enstaka fall.

Dessutom har ett antal tagit upp att åldersgränsen för målgruppen kunde utvidgas. Någon uppgav exempelvis att man borde fånga upp riskgrupper tidigare. Några menade att åldersindelningen kunde utvidgas uppåt.

Vidare framfördes några förslag när det gäller insatser på individnivå. Någon uppgav att det behövs ett nationellt utbytesnätverk för att kunna ge individerna som tillhör målgruppen en möjlighet till nystart på en ny plats efter att arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper har avslutats. Mer omfattande och intensiv familjebehandling efterlystes i ett annat fall.

Ett par svarande uppgav att arbetssättet som sådant, som avser samverkan, skulle kunna tillämpas på andra ungdomar än målgruppen.

I intervjuerna har framhållits förslag om att ordna kontaktpersoner till föräldrarna respektive ge sociala insatsgrupper mandat att sätta in insatser. Flera intervjupersoner har beskrivit att det inte räcker med att organisera former för samarbete och de har påtalat brister när det gäller beslutsfattande och regelverket både inom och mellan myndigheter. Vidare har framhållits att samverkan är ”en färskvara” som kontinuerligt behöver vidmakthållas:

”Det är ett glapp om man på strategisk nivå tycker att man har bra samtal om samverkan så har man en verksamhet som bygger på samverkan där det inte riktigt fungerar.”

”Det bör finnas en flexibilitet i systemet och regelverket tillåter inte det. Om vi skulle lyckas i vår lokala organisation så skulle vi behöva skapa en

organisatorisk gräddfil för att ta beslutet så här [intervjupersonen klappar - snabbt] men det finns inte rutiner för det och det finns inte lagutrymme för det. Sen har vi fastnat i vad är Frivårdens uppdrag, vad är Kriminalvårdens uppdrag, vad är polisens uppdrag, vad är socialtjänstens uppdrag.”

”Samverkan bygger på att man kommer överens om saker som man sedan genomför i sina ordinarieuppdrag. Men i vissa fall och kring vissa målgrupper, det bygger ju sociala insatsgrupper på, så är hypotesen att vi behöver jobba mer tillsammans helt enkelt. Och det räcker inte att man har en överenskommelse eller att högsta chefsleden träffas någon gång ibland för att se att man faktiskt är överens enligt den här överenskommelsen. Utan det krävs mer kontinuerligt arbete för att upprätthålla det samverkansarbetet. Det är lite så... Det gäller för alla. Men just vad det gäller sociala insatsgrupper så är det socialtjänsten som har blivit navet för samverkansarbetet och då måste man arbeta med ett sådant nav i alla led för att upprätthålla det.”

Även implementering av arbetet med sociala insatsgrupper har beskrivits i termer av en pågående process och med hänvisning till relationer:

”Det är ett ständigt pågående arbete med att implementera sociala insatsgrupper och det är också enorm personalomsättning så det är hela tiden som implementeringen måste börja om från ruta ett.”

”Man måste ha tillitsfulla relationer till andra organisationer och till personer i de här organisationerna.”

Har arbetet bidragit till att minska rekryteringen av målgruppen till en kriminell livsstil?

Drygt hälften av de svarande uppger i enkäten att det är svårt att svara på om arbetet har bidragit till att minska rekryteringen av målgruppen till en kriminell livsstil. Några som har motiverat sitt svar förklarar att anledningen till att de inte kan uttala sig om det är att de har haft för få ungdomar eller att arbetet har pågått för kort tid för att de ska kunna se eventuella effekter av arbetet. Ett antal nämner att de tror att arbetet på sikt kan bidra till att minska rekryteringen.

Knappt hälften uttrycker sig i positiva ordalag eller svarar tydligt ”ja” på frågan. Några upplever att sociala insatsgrupper kan göra skillnad på individnivå. Andra menar att arbetet kan åstadkomma förändringar på individnivå men pekar på svårigheter ur ett samhällsperspektiv. Ett par svarande anger i enkäten att sociala insatsgrupper har haft effekter på både individnivå och strukturell nivå:

”Ja, vi har försökt titta på minskningen av ungdomsbrott och kopplingen arbetsmetoden sociala insatsgrupper och tänker att arbetet spelar stor roll, speciellt nu när vi varit i gång i [antal] år och börjar se förebyggande

resultat av att beredningsgruppen (som vi även kallar arbetsgruppen) har träffats varje månad sedan dess och vi därmed har väldigt bra koll på ungdoms- och lägesituationen i [stad], vilket gör att vi kan mobilisera snabbt när insatser behövs.”

”På ett individuellt plan kan vi lyckas med SIG [sociala insatsgrupper] men det är svårt ur ett samhällsperspektiv.”

Ett fåtal av de svarande har lämnat ett negativt omdöme av arbetet med sociala insatsgrupper och menar att det inte har bidragit till att minska rekryteringen av målgruppen. I ett par fall görs ett tillägg ”inte ännu” till svaret och förklaras att arbetet med sociala insatsgrupper inte har kommit igång på riktigt. Någon säger:

”Nej. Det krävs betydligt mer kontakt med den enskilde klienten. Vi sår ett frö för vissa individer.”

I enstaka fall har intervjupersonerna berört upplevda effekter på individnivå:

”Vi hade haft fler döda än vad vi har idag.”

”Sociala insatsgrupper är inte tillräckligt. Det krävs andra insatser plus sociala insatsgrupper.”

Vilken målgrupp som är ”rätt”

I intervjuer och i samtal i samband med konferenser om sociala insatsgrupper tillfrågades de professionella som arbetar med sociala insatsgrupper om vilken målgrupp som är ”rätt”.

Flertalet uttryckte att vill man jobba preventivt så måste man börja med yngre men arbeta på ett annat sätt. Med detta menas erbjuda stöd inom ramen för andra modeller och samverkansformer än sociala insatsgrupper för att inte stigmatisera eller bidra med identitet som kriminell samt kriminella som förebilder. Några framhåller att det finns en risk för stigmatisering om för stora insatser erbjuds för tidigt för då kan effekten bli den motsatta, nämligen att en kriminell identitet kan skapas eller förstärkas.

I intervjuerna framhålls varierande uppfattningar om vilken målgrupp som är ”rätt”. Här följer några röster för att belysa variationen i svaren på frågan om vilken målgrupp sociala insatsgrupper bör riktas mot:

”Man måste vara mogen för sociala insatsgrupper.”

”Man måste vara motiverad.”

”Vi kanske ska inrikta oss på dem som är längre ner på stegen för att det är enklare.”

”Allra bäst effekt på de som är över 18 som har bestämt sig att sluta.”

”Vi kanske ska jobba efter fängelsestraffen när de är motiverade.”

”Efter placering. Man såg det [sociala insatsgrupper] som en guldbiljett hem.”

”Ska man plocka svansar eller ska man ta in de som leder (som är svårare att motivera)?”

Några professionella som arbetar med ungdomar och unga vuxna som vill lämna en kriminell karriär har tagit upp att vilken typ av kriminalitet verksamheterna arbetar med har betydelse. Några har framhållit att arbetet med ”avhoppare” är tidskrävande och kan ta flera år i anspråk. Arbetet kan även innebära att såväl kontaktpersonen som klienten utsätts för potentiellt farliga situationer. Ett exempel som uppges är då kontaktpersonen får träffa deltagare i sociala insatsgrupper som bär på skottsäkra västar på offentliga platser och deltagarna upplyser kontaktpersonen om platser som kan vara farliga för dem att vistas på. Ett annat problem är att om någon från kriminella kretsar ser deltagaren i sociala insatsgrupper träffa en företrädare för socialtjänsten kan det tolkas som att hen ”tjallar” och hens liv kan vara i fara. Verksamheter som arbetar med ”avhoppare” diskuterar sådana situationer dels i termer av arbetsmiljöproblem och dels ifall det är rimligt att socialarbetare utses för risker. Det här citatet illustrerar detta dilemma:

”Ska socialarbetare behöva bära skottsäker väst när de jobbar?”

Några verksamheter hänvisar ”avhoppare” till särskilda avhopparverksamheter om sådana finns.

”Elefanten i rummet”

Citatet i rubriken ovan är hämtat från en intervju där en samordnare förmedlade uppfattningen att något som sällan tas upp i diskussioner om sociala insatsgrupper är integration.

Av underlaget till utvärderingen framgår att arbetet med att implementera programmet i ett område bromsades och försenades på grund av motsättningar mot att stigmatisera området samt att några andra områden till en början valdes bort av samma anledning, alltså på grund av risk för ytterligare stigmatisering. Det framgår också att de flesta deltagarna kommer från så kallade utsatta områden, ”miljonprogrammet”. I enstaka fall rekryteras deltagarna i sociala insatsgrupper från en och samma skola. Det berättas om verksamheter där alla deltagare sägs ha utländsk bakgrund. Uppfattningar om att det finns områden med nästan inga ”okriminella barn” har framhållits i enstaka fall. Vidare förekommer beskrivningar av föräldrarna ”som inte pratar svenska”, som ”någonstans har tappat kontrollen” och ”inte förstår” samt kritiska kommentarer om deras sätt att uppfostra sina barn.

Dessutom förmedlas uppfattningar i vilka huvudansvaret läggs på strukturer, inklusive på myndigheter som har brustit i sitt ansvar gentemot deltagarna, samtidigt som hänsyn också tas till individuella förklaringar:

”De är multiskadade av trauma, utfört våld och eget upplevt våld. De kan ha neuropsykiatrisk problematik som vi har upptäckt eller inte upptäckt. Misslyckanden, mängder av misslyckanden i anknytning, alltså i relationer. De har inte genomfört skolgång, det kan vi konstatera, och de som vi har jobbat med har föräldrarna av annat etniskt ursprung än svenskt. Det är utanförskapet i miljonprojektområdena som de är offer för. Delvis, men sen har de sina egna individuella historier också.”

I diskussioner om programmet förekommer att deltagarna i sociala insatsgrupper benämns som *Kalle* och *Pelle*. Att ha arbetat i ”socialt utsatta områden” anges bland kvalifikationer i jobbannonser för samordnare i enstaka fall.

I enstaka fall har professionella, som inte bor i området där arbetet med sociala insatsgrupper bedrivs, berört att de ”testats” av deltagarna som bor där:

”Vad vet du? Du har väl aldrig bott i [namn på ”utsatt” område]. Du vet inte om hur det är att leva här.”

Några intervjupersoner framhåller att kriminalitetsmönstren håller på att förändras och att städernas centrala delar i stället för förorterna håller på att bli eller har blivit platser där kriminella håller till.

I enstaka fall tas upp att kriminalitet förekommer i områden som beskrivs som ”bättre” och där kriminella handlingar beskrivs som ”bus”. En åsikt som förmedlas är att ”utsatta” och ”bättre” områden är sammankopplade i kriminalitet och att ungdomar från ”utsatta” områden anses långa narkotika åt dem från ”bättre” områden. Föräldrarna framställs som misstänksamma till socialtjänsten oavsett område, dock av olika anledningar. I ”utsatta” områden för att de tror att socialtjänsten ska omhänderta barnen. I ”finare” områden på grund av skam, vilket exemplifieras som ”vad ska grannarna säga om socialtjänsten kommer på hembesök”.

Förhållandet mellan klass och kriminalitet tas upp i några intervjuer:

”Kriminalitet och droger finns i alla områden. Medelklassbarn skyddas av sina föräldrar. Arbetarklassbarn tas om hand.”

”Grovt kriminella finns också i rikare områden men de tänks ju bort när vi pratar om sociala insatsgrupper.”

Möjligheten att få stöd framställs i enstaka fall som avhängigt av var ungdomen bor och områdets resurser:

”I de rika stadsdelarna kan en unge få insatser om hen snusar men i de fattiga krävs det nästan folkmord för att de ska få insatser.”

Hinder för arbetet

Dessa hinder för arbetet har lyfts fram i intervjuerna:

- Byråkratiska strukturer och processer försvårar arbetet. Intervjupersonerna ger exempel på stuprör och regelverk, tröghet vid beslutsfattande, bristande resurser samt bristande stöd bland beslutsfattare:

”Den största utmaningen verksamhetsmässigt är att hålla ihop det här i två gamla byråkratiska organisationer med mycket missnöje och stor personalomsättning.”

”Det spelar ingen roll hur bra modellen för samverkan är om det inte finns förutsättningar i form av resurser att arbeta enligt modellen. Det går ju inte att driva runt detta på en enda samordnare om det ska hålla i längden.”

”Chefer högre i hierarkin som inte förstår att det är bra på lång sikt.”

”Centralt tycker man att det är viktigt men lokalt tycker man inte det.”

- Polisen prioriterar inte arbetet med sociala insatsgrupper, är något som återkommande har framhållits i både enkäten och intervjuerna. Samtidigt har i några intervjuer getts exempel på enskilda poliser som har varit engagerade.
- Attityderna mot kriminella och personer med kriminell bakgrund är ett hinder.
- Strukturella barriärer komplicerar arbetet:

”Den största utmaningen är på den strukturella nivån, faktiskt. I vårt samhälle, det låter klyschigt, man måste passa in. Man måste på något sätt ha grundskolebetyg, man ska helst ha universitetsutbildning eller högskoleutbildning för att kunna få någon typ av vettigt jobb, liksom. Och det här är en målgrupp som är jätteduktiga på många saker men kanske inte på att sitta i skolbänk och plugga. Bara det är ett enormt stort problem. Oftast Arbetsförmedlingen försöker uppmuntra dem att plugga vidare. För det är där man har störst möjlighet att få ett arbete. Men det är inte deras grej, att plugga. Och sen den här lite dömande attityden som så klart finns i samhället att har man någonting i belastningsregistret så blir man inte anställd på de flesta jobben. Inte jättekonstigt men samtidigt ett jättestort problem för många personer. Man har inte råd att göra misstag i sitt liv. Man blir straffad för det tio år efter. Det är det orimliga i det på något vis. Och det blir som en ond cirkel. De har ingenstans att bo, ingen inkomst, men vi tycker att de ska sitta hemma och vara icke-kriminella och inte umgås med sina kriminella vänner. Så det är nästan ett omöjligt uppdrag.”

”Hur värderar man det vi gör?”

Av underlaget framgår att olika intressenter kan ha olika föreställningar om vad sociala insatsgrupper är, vilka effekter programmet förväntas åstadkomma och hur dessa ska värderas. En beslutsfattare i en kommun undrade exempelvis i samband med en presentation av delresultaten av denna utvär-

dering om utvärderingen kunde visa att sociala insatsgrupper gör att individerna slutar begå brott efter ett år och framställde detta som den kunskap som beslutsfattare behöver för att bedöma om de ska finansiera arbetet.

Då arbetet med sociala insatsgrupper är avhängigt av resurser är frågan viktig hur arbetet, dess resultat och effekter värderas. Tankar om hur arbetet med sociala insatsgrupper ska värderas kom upp i intervjuerna. Vanligen berörs tidsaspekten, graden av brottslighet och människovärde som värderingsgrund, vilket följande citat belyser.

”Man kan utvärdera arbetssättet, vilket man kan förbättra, men jag tror aldrig att man kan få svar på vilka det här är skitbra för, för ungdomar begår inte brott. Så fungerar det inte. De kanske fortfarande begår brott. Men det tar tid. De kanske måste vara med i en social insatsgrupp i två år eller tre.”

I några intervjuer har det framhållits att minskning av kriminalitet i form av att deltagarna begår mindre allvarliga brott också kan ses som framgång utifrån det som intervjupersonerna benämner som ett holistiskt perspektiv:

”Hur många har vi lyckats med? Är de fria från kriminalitet ett år senare? Då kanske vi inte har lyckats med så många. Men om vi har lyckats hålla de under en lång tid så kan man väl se det som framgång också. Det är väldigt komplexa individer.”

”Och sedan finns det många olika värden att ta hänsyn till. Värden som vi håller oss skarpt till det är varje människas livsvärde och i det har vi lyckats. För under den här perioden som de här har haft kontakt med [verksamhetens namn] så har de blivit synliga, de har blivit hörda, de har blivit omhändertagna, de har blivit guidade, de har fått tolkat för sig. De har fått se bron över till samhället och de har fått en känsla av att kunna eventuellt kanske välja någonting annat. Att eventuellt vara herre i sitt eget liv, att ha ett människovärde och det är det som vi envist har hängt oss fast vid. De var bara [antal (ett fåtal)] men de har också ett människovärde och varje dag som de upplever att de har ett människovärde så tror vi att de har hållit sig ifrån våld. Forskningen visar att närhet till andra människor är våldsförebyggande.”

Hur har deltagare i sociala insatsgrupper upplevt det – fyra röster

Enligt regeringsuppdraget har även följande undersökts inom ramen för utvärderingen: ”Hur personer som varit föremål för arbete i en social insatsgrupp har upplevt det”. Sammanlagt har fyra intervjuer med ungdomar och unga vuxna som har deltagit i sociala insatsgrupper genomförts.

De fyra deltagarna har gemensamt att de har erfarenheter av arbetet med sociala insatsgrupper samt att de tillhör den äldre målgruppen, ungdomar och unga vuxna. I övrigt har de varierande livsförutsättningar.

I det här avsnittet redovisas en sammanställning av de fyra deltagarnas upplevelser av sociala insatsgrupper med fokus på grundkomponenterna för sociala insatsgrupper, som intervjupersonerna har ombetts värdera. Skuggkontroll har inkluderats i intervjuerna, alltså en uppskattning av hur det hade sett ut om inte sociala insatsgrupper hade funnits.

De mönster som har identifierats i denna undersökning betraktas i förhållande till Barnombudsmannens analys av ungdomarnas intryck av sociala insatsgrupper, se avsnittet ”Tidigare forskning och utvärdering av sociala insatsgrupper”.

Vägar in i och ut ur sociala insatsgrupper

Vanligast har varit att få erbjudande om att komma med i sociala insatsgrupper från socialtjänsten eller polisen, till exempel efter att ha suttit i häkte eller varit placerad på behandlingshem. Att själv ta kontakt med professionella som arbetar med sociala insatsgrupper, efter att ha hört om programmet från en vän, har förekommit.

Två är fortfarande ”aktiva” i en social insatsgrupp och två har ”avslutats”. Samtliga har deltagit i sociala insatsgrupper i 2–3 år.

Samtliga har flyttat från området i vilket de har bott tidigare. Några har levt under hotbild och skyddad identitet har förekommit i enstaka fall.

Samtycke till informationsutbyte

Samtycke till informationsutbyte framställs i de intervjuandes svar som något oproblematiskt, som en bara skriver under. Som en deltagare uttryckte det:

”Jag har bara skrivit på kontrakt.”

Om arbetet: ” De får saker att bli gjorda ”

När de fyra deltagarna beskriver hur arbetet i sociala insatsgrupper går till, refererar de vanligen till de professionella som de har haft mest kontakt med

– sina kontaktpersoner. Skepsis mot polisens medverkan har tagits upp i enskilda fall.

De berättar att de kände sig delaktiga i nätverksmötena och kunde komma med förslag även om någon upplevde att det var jobbigt att sitta i ”stormöte” till en början.

Stuprörsproblematiken i myndigheternas övriga arbete har också berörts.

Agerande utifrån förståelse framställs som viktigast

Samtliga intervjuade lovordar sin kontaktperson – som kan vara samordnare för sociala insatsgrupper, behandlare eller annan professionell som arbetar med deltagarna – och beskriver hur hen visar empati och stort engagemang. Kontakten med kontaktpersonen kontrasteras även med andra kontakter med socialtjänstens personal där betydelsen av empatisk förståelse lyfts fram, vilket dessa citat belyser:

”Det känns att de har förstått. Andra bara pratar.”

”Stort hjärta och stor förståelse, [de] brinner för det. Jag har inte upplevt det innan.”

”Soc [socialtjänsten] är helt kalla. Ingen förståelse.”

Samtliga har, eller uttrycker önskan att ha, fortsatt kontakt med sin kontaktperson även efter att deltagandet i sociala insatsgrupper avslutats.

Avtryck av stämpling?

I intervjuerna förekommer att de fyra deltagarna beskriver sig själva i termer av ”jag var i riskzon”, ”jag var mogen för förändring”, det vill säga beskrivningar som används om målgruppen.

Uppskattade effekter, skuggkontroll

I intervjuerna ombads de fyra deltagarna att uppskatta hur det hade sett ut om inte sociala insatsgrupper hade funnits. Trots att de har olika erfarenheter och förutsättningar, uppskattade de effekterna av sitt deltagande i sociala insatsgrupper på ett av följande två sätt:

”Jag hade varit död idag.”

”Jag vet inte. De hjälpte mig.”

Enligt deltagarnas uppskattning har deras medverkan i sociala insatsgrupper haft effekt i form av att de har lämnat eller håller på att lämna en kriminell livsstil.

”Måste jag bli kriminell för att få stöd?”

I intervjuerna förmedlas en bild av samhället och dess institutioner som inte reagerat på deltagarnas situation i tid och innan de började begå brott, vilket citatet i rubriken är ett uttryck för. I intervjuerna ställdes inga frågor om kriminellt beteende eftersom fokus riktades mot de fyra deltagarnas upplevelser av arbetet med sociala insatsgrupper. Samtliga har dock i sina svar berört sina erfarenheter av kriminalitet och sina livsvillkor. Exempel på vad som tagits upp är narkotika, misshandel, vapen, skottsäkra västar, ilska, aggressivitet, pappor som missbrukar, bruten skolgång, mobbning i skolan, specialklasser för ”stökiga” elever, polisanmälningar, kontakter med socialtjänsten, placering, avsaknad av fritidsaktiviteter i bostadsområdet, bevittnat våld eller själva varit utsatta för våld av sin far, hemlöshet. Samtliga har förmedlat upplevelsen av att de inte har fått adekvat stöd i tid.

Vilken målgrupp som är ”rätt”

Vanligen förmedlades uppfattningen att man måste börja med yngre barn. Med yngre menar de innan barnet börjar med kriminellt beteende eller tidigt i en påbörjad kriminalitet. Någon föreslog en nedre åldersgräns på 15 år och argumenterade för att stöd bör ges inte inom ramen för sociala insatsgrupper utan i skolan, via information om kriminalitet, erbjudanden om ungdomsjobb. Genom att erbjuda fritidsaktiviteter i bostadsområdet eller genom att skapa ett ungdomens hus i stadens centrum, det vill säga utanför det ”utsatta” bostadsområdet. Att det inte går att göra något innan hen har blivit äldre, över 20 år, och blivit ”mogen för att lämna kriminellt beteende” uttrycktes i enstaka fall.

Vad myndigheterna bör tänka på i arbetet med sociala insatsgrupper

Här redovisas de fyra deltagarnas tankar som förmedlades inom ramen för svar på frågan om vad myndigheter bör tänka på i arbetet med sociala insatsgrupper.

- Byråkratiska strukturer är ett problem.
- Ge mer resurser till dem som arbetar med sociala insatsgrupper.
- Ge sociala insatsgrupper mandat till att fatta beslut.
- Bra bemötande är viktigast.
- Det är viktigt vilken personal som anställs.
- Promenera i ”utsatta” områden för att få förståelse för livsvillkoren.
- Ha kvar sociala insatsgrupper om man flyttar.
- Ge stöd till ungdomar som behöver det.
- Ingen vill ha ”fel” liv.

Diskussion och slutsatser

I det här avsnittet sammanfattas och diskuteras utvärderingens resultat. Inledningsvis jämförs hur arbetet med sociala insatsgrupper utförs i praktiken mot hur det var tänkt att arbetet skulle utföras. Vidare bedöms till vilken grad arbetet i de lokala verksamheterna har uppnått avsedda effekter och målsättningar. Dessutom redovisas vad arbetet har resulterat i utöver det som var tänkt. Därefter betraktas utvärderingens resultat i förhållande till tidigare forskning och nationell utvärdering av sociala insatsgrupper. Avsnittet avslutas med återkoppling, som ges utifrån utvärderingsforskning, kring möjliga utvecklingsalternativ för arbetet med sociala insatsgrupper.

Till vilken grad utförs arbetet med programmet som det var tänkt?

Programmet samverkansformen sociala insatsgrupper framställs i officiella dokument som ett specifikt program som har konstruerats kring ett antal grundkomponenter. Denna utvärdering visar att arbetet inom ramen för programmet utförs på olika sätt i de olika lokala verksamheterna. Dessutom utförs arbetet inom ramen för de olika ”operativa” sociala insatsgrupperna kring de enskilda individerna på varierande sätt.

Varför är det så olika? Utvärderingen av pilotprojektet, som publicerades 2013, konstaterade redan då att ”den principiella idén om sociala insatsgrupper och praktiken i de lokala projekten sammanfaller på vissa punkter men inte på andra” [28]. Utvärderarna förklarade lokala variationer genom att hänvisa till:

- teorier om människobehandlande organisationer och gräsrotbyråkrater med tolknings- och handlingsutrymme
- policyprocesser och implementeringsstrategier
- domänteorin, som skiljer mellan den politiska, den administrativa och serviceområdena.

Ovanstående teorier är relevanta för att förklara resultaten av den här utvärderingen. Utöver dem vill utvärderingen tillägga att en förklaring är också att variationen verksamheterna emellan har successivt inkluderats i programteorin. Programmet sociala insatsgrupper implementerades på regeringens initiativ och enligt principen uppifrån-och-ner. Av utvärderingens underlag framgår att tanken till en början var att programmet skulle utföras på ett enhetligt sätt. Det framgår också att organisationen av och arbetssättet inom de lokala verksamheterna varierade redan vid starten för pilotprojektet. Checklistan som Rikspolisstyrelsen tog fram 2011 för att göra formerna för arbetet mer tydliga, ledde inte till att arbetet började bedrivas mer enhetligt. Inte heller den uppdaterade checklistan som Rikspolisstyrelsen tog fram 2012 för att göra arbetet ännu tydligare, ledde till ett mer enhetligt utförande av program-

met. I Socialstyrelsens vägledning som publicerades 2012 och ersatte checklistorna berörs de tre nivåerna för arbetet som Rikspolisstyrelsen har förespråkat: styrgrupp, beredningsgrupp, arbetsgrupp eller social insatsgrupp. Där anges också att det kan finnas andra sätt att organisera arbetet som är lämpligare för de specifika lokala förutsättningarna.

När programteorin översattes till lokalnivå och lokala verksamheter började arbeta med sociala insatsgrupper, resulterade det i att varierande lokala programteorier började utvecklas. En anledning är att verksamheterna anpassade arbetet med sociala insatsgrupper till sina specifika lokala förutsättningar. En annan förklaring är att grundkomponenterna för arbetet med sociala insatsgrupper har tolkats olika på lokalnivå där arbetet kan utföras enligt principen nerifrån-och-upp. Hur många lokala programteorier som finns är svårt att avgöra.

Denna utvärdering, som är en nationell utvärdering, kan genom en analys av hur arbetet utförs i förhållande till hur det var tänkt att utföras visa några generella mönster för hur lokala programteorier förhåller sig till grundkomponenterna för sociala insatsgrupper.

Former för samarbete

Verksamheterna har utgått från programteorin för sociala insatsgrupper men har förhållit sig till den på varierande sätt och anpassat formerna för samarbete samt samordning till lokala förutsättningar och behov. Liknande mönster har lyfts fram i utvärderingen av pilotprojektet och i slutredovisningen av arbetet med nya områden [28,29].

Med utgångspunkt i enkätsvaren kan tre varianter av lokala programteorier urskiljas:

- arbetet har organiserats i tre nivåer (styrgrupp, beredningsgrupp, social insatsgrupp) som programteorin förespråkar
- arbetet har organiserats i två nivåer. Den här varianten omfattar lokala programteorier i vilka former för samarbete består av styrgrupp och social insatsgrupp alternativt av beredningsgrupp och social insatsgrupp
- arbetet har organiserats så att både styrgrupp och beredningsgrupp saknas.

Att former för samarbete har byggts upp, som underlaget för denna utvärdering visar, betyder att verksamheterna har skapat förutsättningar för att verkställa programteorin. Utvärderingens resultat visar att verksamheterna även fortsättningsvis i varierande utsträckning uppfyller kriterierna för samverkan. Vanligen presenteras programmet med beskrivningar om att myndigheterna samverkar. I praktiken kan inom ramen för formerna för samarbete ingå informationsutbyte, samarbete, samverkan och brist på samverkan. Det bör nämnas att svårigheter med samverkan är inget som är specifikt för sociala insatsgrupper.

Målgrupp

Över hälften av verksamheterna arbetar utifrån lokala programteorier i vilka gränsdragningar kring målgruppen när det gäller ålder fastställs på annat sätt än det som programteorin förespråkar. Vanligast är att målgruppen utvidgas till att inkludera ungdomar som är yngre än 15 år. Några verksamheter har

ingen lägre åldersgräns och andra har ingen övre åldersgräns. Enligt några lokala programteorier omfattar målgruppen för sociala insatsgrupper endast unga vuxna och stöd till den yngre målgruppen erbjuds inom ramen för andra program.

Majoriteten av de som erbjuds stöd inom ramen för sociala insatsgrupper har varit aktuella hos socialtjänsten.

De flesta verksamheter säger sig ha liten kapacitet för att erbjuda stöd till målgruppen.

Iakttagelserna, att verksamheterna utvidgar gränsdragningarna runt målgruppen och att verksamheterna har liten kapacitet, har också nämnts i utvärderingen av pilotprojektet och i slutredovisningen av arbetet med nya områden [28,29].

Riskbedömning

Programteorin fäster stor vikt vid riskbedömning. Utvärderingens resultat visar att det är vanligare att det inte görs någon riskbedömning och att riskbedömningsinstrument inte används. Lokala programteorier kan generellt delas in i två grupper, den ena i vilken riskbedömning används och den andra där riskbedömning faller bort för andra typer av bedömning. Professionella framhåller att de använder professionell kunskap eller ”fingertoppskänsla” vid bedömning men också att riskbedömning kan ha gjorts av andra, exempelvis polis och socialsekreterare.

Samtycke till informationsutbyte

De flesta verksamheter har uppgett att de använder någon form av förtryckt blankett när de inhämtar samtycke till informationsutbyte från ungdomen eller vårdnadshavarna, en samtyckesblankett. Vilka uppgifter som finns med i samtyckesblanketten varierar. En formulering som förekommer i samtyckesblanketterna är att myndigheterna får utbyta den information om deltagaren som de anser behövs. I alla samtyckesblanketter ges inte möjligheten för den som undertecknar att välja bort att delta i en uppföljning efter avslutad insats.

Hur sociala insatsgrupper tillämpas

Enligt programteorin framställs sociala insatsgrupper som en samarbetsform eller en samverkansform. Denna utvärdering bekräftar att de lokala programteorierna varierar när det gäller hur verksamheterna tillämpar sociala insatsgrupper. Tre generella typer av lokala programteorier verkar finnas, enligt enkätsvaren:

- verksamheterna som säger sig tillämpa sociala insatsgrupper som biståndsbeslutad insats (ungefär två tredjedelar)
- verksamheterna som säger sig tillämpa sociala insatsgrupper som en serviceinsats (ungefär en tredjedel)
- verksamheterna som säger sig tillämpa sociala insatsgrupper som en arbets- eller samverkansform (ett par).

Vidare framgår av enkätsvaren att ett flertal erbjuder stöd både som bistånd och serviceinsats. I lokala programteorier förekommer således olika förställningar och tillhörande lösningar för frågan om hur sociala insatsgrupper tillämpas.

Detta mönster, att verksamheterna tillämpar sociala insatsgrupper på olika sätt, har uppmärksammats även i tidigare studier om arbetet med sociala insatsgrupper [28,29].

Individnivå

Majoriteten av dem som erbjuds stöd inom ramen för sociala insatsgrupper är redan aktuella inom socialtjänsten. Verksamheterna har i liten utsträckning arbetat med att kartlägga och identifiera ”ungdomar i riskzon för att rekryteras till en kriminell livsstil”. Individarbetet som erbjuds varierar och varje social insatsgrupp uppfattas som unik. I lokala programteorier förekommer varierande perspektiv på problembilden, deltagarna och hur arbetet ska bedrivas för att generera förväntade effekter.

Dokumentation

Lokala programteorier varierar även när det gäller på vilket sätt och av vem arbetet med sociala insatsgrupper dokumenteras. Få lokala verksamheter har följt upp hur de som deltagit i sociala insatsgrupper har uppfattat det.

Sociala insatsgrupper framställs och utförs på olika sätt

Att arbetet med sociala insatsgrupper utförs med omfattande variation i jämförelse med programteorin innebär att samverkansformen sociala insatsgrupper inte kan betraktas som något enhetligt program. Utvärderingens resultat visar att det har utvecklats varierande lokala programteorier som existerar sida vid sida och som förhåller sig till programteorin på varierande sätt.

Mönstret att arbetet med sociala insatsgrupper på lokal nivå varierar har uppmärksammats tidigare⁶ – och det håller således i sig även enligt resultaten av denna utvärdering. Denna variation i fråga om hur nära programteorin som det praktiska arbetet utförs, har konsekvenser för bedömningen av utfall och effekter. I stället för att tillskriva utfall och effekter till programmet tillskrivs utfall och effekter i denna utvärdering till **arbetet** som lokala verksamheters **personal på alla nivåer** bedriver med utgångspunkt i de lokala programteorierna. Det beror på att programmet inte utförs på något enhetligt sätt. Några lokala programteorier ligger närmare, och andra längre från programteorin.

---

⁶ För en utförligare diskussion kring detta se avsnittet ”Tidigare forskning och utvärdering av sociala insatsgrupper”.

Till vilken grad har arbetet i de lokala verksamheterna uppnått tänkta effekter och målsättningar?

Avsedda effekter

Enligt programteorin finns två förväntade effekter av arbetet med sociala insatsgrupper på kort sikt:

1. utveckla lokala samarbetsformer avseende insatser för unga i riskzon att utveckla en kriminell livsstil
2. öka möjligheten att identifiera de unga som riskerar att utveckla en kriminell livsstil eller vill lämna ett kriminellt nätverk.

1. Former för samarbete har utvecklats

Verksamheterna har framför allt arbetat med att utveckla former för samarbete. Former för samarbete har byggts upp i olika nivåer, men på varierande sätt. På en övergripande nivå kan denna avsedda effekt anses vara uppfylld.

2. Arbetet med att identifiera "ungdomar i riskzonen" har utförts i liten grad

Verksamheterna har i liten grad arbetat med att identifiera ungdomar i riskzonen för att rekryteras till en kriminell livsstil och identifiera de ungdomar vill lämna ett kriminellt nätverk. Det är viktigt att komma ihåg att denna målsättning avser målsättningen som var att kartlägga och identifiera potentiella ungdomar för målgruppen.

Förväntade målsättningar

Förväntade målsättningar på lång sikt är att:

- A. minska nyrekrytering till kriminell livsstil
- B. erbjuda stöd till ungdomar som vill lämna kriminella nätverk.

A. Arbetet med att minska nyrekrytering till kriminell livsstil

Arbetet i lokala verksamheter har lett till förändringar när det gäller enskilda deltagare. Mot bakgrund av att antalet deltagare i sociala insatsgrupper är relativt litet är det för tidigt att uttala sig om arbetet med sociala insatsgrupper har minskat rekryteringen till kriminell livsstil på samhällsnivå. Det bör också nämnas att arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper enbart riktas mot en av fyra exempel på kriminella grupperingar i Sverige som programskaparna i SOU 2010:15 har pekat ut.

B. Arbetet med att erbjuda stöd till ungdomar som vill lämna kriminella nätverk

Flera lokala verksamheter har arbetat med att erbjuda stöd till ungdomar och unga vuxna som vill lämna en kriminell livsstil eller kriminella nätverk. Några verksamheter har valt att endast rikta sig mot ungdomar och unga vuxna som vill lämna kriminella nätverk.

Vad har arbetet resulterat i utöver det som var tänkt?

I detta avsnitt redovisas vad arbetet i verksamheterna som utförs med utgångspunkt i de lokala programteorierna har resulterat i.

Arbete mot avsedda effekter och målsättningar enligt lokala programteorier

Av underlaget framgår att en del lokala verksamheter har arbetat mot egendefinierade målsättningar. I några fall var dessa målsättningar definierade så att de skulle vara mätbara, vilket troligen avspeglar andra intressenters uppfattningar om hur resultaten av arbetet ska värderas. Måluppfyllelse när det gäller dessa lokala målsättningar har inte undersökts inom ramen för denna nationella utvärdering då denna har utgått från avsedda effekter och målsättningar på nationell nivå.

Moderatorer, för att få programmet att fungera och leda till förväntade effekter

Moderatorer är ”hjälpmedel” som professionella använder för att få programmet att fungera och leda till förväntade effekter [10, 11]. Här redovisas fyra moderatorer som i intervjuerna har nämnts som framgångsfaktorer i lokala verksamheter.

Relationsskapande

Relationer framställs i intervjuerna som en framgångsfaktor. Även samverkan framställs ibland i termer av relationer: ”vi byggde upp relationer”.

Vikten av att skapa positiva relationer på nätverksmöten, där samordnare förbereder både professionella och deltagare samt deras föräldrar på vad som ska diskuteras och hur, har betonats.

Några samordnare har framhållit att det i arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper kan ingå att skapa relationer mellan ungdomar och föräldrar.

Kontaktpersonens roll

Programmet beskrivs som avhängigt professionella som ”förstår” och ”bryr sig”, enligt både professionella och deltagare.

Från ”föremål för arbete” till medverkande aktörer

I officiella framställningar av sociala insatsgrupper är det vanligt att individerna i målgruppen objektifieras genom uttryck som ”föremål för arbete i en social insatsgrupp”. I intervjuerna framhålls hur inom ramen för lokala verksamheter barn, ungdomar eller unga vuxna aktiveras genom att bland annat uppmuntras till att prata på möten, föreslå lösningar, fatta beslut och aktivt styra sin egen förändringsprocess. Att barn, ungdomar och unga vuxna aktivt inkluderas och uppmuntras att bli medverkande aktörer i arbetet uppfattas enligt företrädare för några lokala verksamheter som en grundläggande förutsättning för förändringsprocessen.

Perspektivbyte från objekt till medverkande aktör i förhållningssättet till arbetet med sociala insatsgrupper kan även avse föräldrar, exempelvis i verksamheterna som erbjuder föräldrastöd eller familjebehandling för att stärka nätverket kring i första hand barn som deltar i sociala insatsgrupper. Därmed påverkas även arbetets utfall och effekter.

Vad som händer mellan nätverksmötena är viktigt

I programteorin riktas stor fokus på nätverksmöten med deltagarna och individuella åtgärdsplaner. I intervjuerna framhålls tiden mellan mötena som viktig för att arbetet på individnivå ska nå framgång. Tiden mellan mötena organiseras på varierande sätt i de lokala verksamheterna.

Bieffekter av arbetet i lokala verksamheter

Här redovisas bieffekter av arbetet med sociala insatsgrupper i lokala verksamheter. Dessa bygger på professionellas skattningar och har identifierats med hjälp av skuggkontroll.

- Förekomsten av stuprör inom och mellan myndigheter och organisationer när det gäller arbete med kriminella personer har synliggjorts.
- Förekomsten av tröghet i beslutsfattande i avseende på kriminella personer har synliggjorts.
- Kunskapen om de deltagande myndigheternas organisationer, områden och regelverk har ökat inom ramen för arbetet med sociala insatsgrupper.
- Kunskapen om kriminalitet har blivit bättre inom ramen för verksamheter för sociala insatsgrupper.
- Förekomsten av strukturella hinder för att lämna en kriminell livsstil har uppmärksamats.
- Arbetssättet har väckt intresset hos andra verksamheter, för arbetet med andra målgrupper.
- Individer som inte skulle komma tillbaka till systemet igen, som känner sig svikna av myndigheterna eller av samhället, har fångats upp och erbjudits stöd. ”*Klienterna har gett myndigheterna en andra chans*”, som en samordnare har uttryckt det.
- I ett lokalt område har en socialsekreterare anställts på en skola där majoriteten av deltagarna kommer från.

Iakttagelsen att alla deltagare i sociala insatsgrupper i en lokal verksamhet kommer från en och samma skola i området ledde till att en socialsekreterare anställdes på den aktuella skolan.

- I ett lokalt område skattas polisen nu ha närmare samarbete med socialtjänsten i även ärenden som inte rör sociala insatsgrupper.

Tidigare forskning och utvärdering av sociala insatsgrupper

Forskningen om sociala insatsgrupper är för närvarande begränsad. Det har gjorts ett par nationella utvärderingar och ett antal utvärderingar av lokala

verksamheter. Fokus i det här avsnittet riktas mot två forskningsstudier och två nationella utvärderingar av arbetet med sociala insatsgrupper.

Resultaten från denna utvärdering visar att de generella mönster som den nationella utvärderingen av pilotprojektet [28] har identifierat fortfarande är aktuella. Likheterna omfattar att de lokala verksamheterna generellt har utvecklats olika i förhållande till programteorin. Former för samarbete har byggts upp, dock på varierande sätt. Andra likheter är hur sociala insatsgrupper tillämpas, samtycke till informationsutbyte, att verksamheterna i sitt praktiska arbete utvidgar gränsdragningarna runt målgruppen på olika sätt och att det är vanligt att professionella vid urval av individer som erbjuds stöd inom ramen för sociala insatsgrupper utgår från professionell kunskap i stället för riskbedömning. Samt att de som redan är aktuella hos socialtjänsten är de som erbjuds att delta i programmet. Bedömningen av effekterna av verksamheternas arbete pekar på liknande mönster när det gäller de avsedda effekterna och skillnaderna i fråga om långsiktiga målsättningar. En skillnad som denna utvärdering tar upp är att det finns verksamheter som erbjuder stöd till dem som vill lämna en kriminell livsstil, och att några av de verksamheterna enbart riktar sig mot individer från denna målgrupp.

Variationen mellan programteori och lokala programteorier, svagheter i programmets förändringsteori och variation när det gäller användning av riskbedömning, har den här utvärderingen pekat på, och det har även diskuterats i en forskningsartikel [1]. I artikeln riktar forskarna fokus mot hur kriminologiska teorier om kriminella karriärer, och tidig prevention genom riskbedömning, har använts i arbetet med sociala insatsgrupper. Forskarna lyfter bland annat fram att det är frågan om beslutsfattare och politiker å ena sidan, och de professionella i de lokala verksamheterna å andra sidan, som pratar om samma program. I artikeln redogörs för tre perspektiv på tidig prevention och för en kritik mot användningen av riskindikatorer för tidig prevention i praktiken. Kritiken mot användningen av riskindikatorer beskrivs som växande. Huvudargument mot den användningen beskrivs i termer av att individuell prevention riktar uppmärksamhet mot vissa typer av mer synligt asocialt beteende och lämnar samhällets strukturella brister oförändrade. Forskarna beskriver ungdomskriminalitet och kriminella karriärer som exempel på "vilda problem". De menar att de kriminologiska teorierna bakom riskindikatorerna i programmet sociala insatsgrupper har gått förlorade i processen genom vilken forskningen har översatts till praktik. Dessutom menar de att de berörda kriminologiska teorierna i praktiken effektivt satts ur spel genom att åldersgruppen för programmet har konstruerats som 15-25 år. Forskarna påpekar att aktörer på policy nivå vid hanteringen av "vilda problem" och komplexa processer inte bara bör uttrycka generella visioner utan också rikta mer uppmärksamhet mot att aktivt skapa förutsättningar för samarbete. De bör också stödja utvecklingen av organisatoriska och professionella villkor och verktyg för att arbeta med det aktuella problemet, kriminalitet.

Sociala insatsgrupper har dessutom analyserats inom ramen för en avhandling i socialt arbete som har fokuserat på det socio-polisiära handlingsnätet kring ungas kriminalitet och missbruk och handlingsnätets utveckling över tid samt runt år 2010 [35]. I avhandlingen analyseras hur organiserad brottslighet, riskfaktorer för kriminalitet och idén om samverkan mellan polisen

och socialtjänsten kring ungas kriminalitet och missbruk har konstruerats i utredningen *Kriminella grupperingar* (SOU 2010:15). Trots kunskapen om att det inte med säkerhet går att predicera vem som i framtiden kommer att begå brott hävdas i utredningen att det är helt avgörande för det brottsförebyggande arbetet att tidigt kunna identifiera ”riskungdomar”. Forskaren menar att de idéer om det socio-polisiära handlingsnätet som framträder i officiella dokument som hon har analyserat bygger på en underliggande kritik av socialtjänstens arbete med ungdomar. Dels förväntas socialtjänsten kopiera polisens arbetssätt, och dels konstruerar polisen nya modeller för stöd till unga som socialtjänsten ges ansvar för och metoder som ryms inom socialtjänstens traditionella arbete presenteras som nya från utredaren. Forskaren påpekar att problembeskrivningar som hämtas från storstädernas bostadsområden som uppfattas som segregerade är återkommande inslag i diskursen. Enligt forskaren kan detta ha konsekvenser för enskilda och grupper av ungdomar när det gäller vilka som pekas ut som framtida brottslingar. I avhandlingen analyseras sociala insatsgrupper i förhållande till en bredare samhällskontext. Bland annat belyses att samverkan mellan polis och socialtjänst är ingen ny idé. Idéer om samverkan börjar presenteras på 1950-talet. Där belyses även hur en bild av att många ungdomar begår kriminella handlingar har konstruerats över tid och hur nyliberala strömningar som har uppmärksamats även internationellt har konsekvenser för hur idéer om kriminalitet konstrueras. Kriminalitet har börjat framställas som något som medborgarna behöver skyddas från. Analysen av officiella dokument, som avhandlingen bygger på, visar att det även för svensk polis politiskt förespråkas satsningar mot yrkeskriminella, så kallade ”hot-spots”, och riskanalyser av unga som bedöms kunna ”utveckla” kriminalitet. Forskaren menar att socialtjänstens stödjande uppgift för unga borde skyddas, och att polisen i sitt brottsuppklarande arbete bland unga borde utveckla andra kanaler än socialtjänsten i sin informationsinhämtning. I avhandlingen konstateras att socialtjänstens ökade ansvar för ungas kriminalitet diskuteras i liten grad.

Kunskapen om hur deltagarna i sociala insatsgrupper har upplevt det är begränsad. Barnombudsmannen har intervjuat elva barn och ungdomar mellan 15 och 23 år som har deltagit i sociala insatsgrupper [36]. Deras erfarenheter och upplevelser av sociala insatsgrupper har i huvudsak varit positiva. Barnen och ungdomarna har bland annat uppskattat bemötandet, kontaktpersonens engagemang, känslomässigt stöd och praktiskt stöd. Brister i arbetet med sociala insatsgrupper som de har framhållit omfattar information om vad sociala insatsgrupper är, oklarheter i fråga om när arbetet avslutas, delaktighet och att insatsen kom sent när mycket redan hade gått snett. I den här utvärderingen har det liksom i Barnombudsmannens undersökning visat sig vara svårt att få tag på intervjupersoner från målgruppen. Teman som de fyra deltagarna i den här undersökningen har lyft fram är i samklang med teman som tas upp i Barnombudsmannens rapport: en positiv bild av arbetet, bemötande, kontaktpersonens engagemang, känslomässigt och praktiskt stöd samt att insatsen har kommit sent när mycket hade redan ”gått snett”. När det gäller det sistnämnda har alla fyra förmedlat en bild av ett samhälle och dess institutioner som inte har reagerat i tid, det vill säga inte som en brist av arbetet med sociala insatsgrupper. De fyra deltagarna har upplevt sig delaktiga.

Dessa resultat ska dock tas med stor försiktighet med tanke på att hur de övriga⁷ deltagarna som inte har gått att nå har upplevt arbetet i sociala insatsgrupper kan den här utvärderingen inte uttala sig om.

Avslutande kommentarer

Programteori och lokala programteorier

I programteorin konstrueras sociala insatsgrupper som en enkel linjär modell, där samverkan myndigheterna emellan presenteras som en lösning för att åtgärda ”organiserad brottslighet”. Som denna utvärdering visar omfattar arbetet med sociala insatsgrupper i praktiken enkla, men också komplicerade och komplexa aspekter. Arbetet inom ramen för programmet utförs på flera organisatoriska nivåer och omfattar inter- och intraprofessionella relationer samt relationer mellan professionella och programmets deltagare. Programmets problemområde omfattar kriminalitet. Kriminalitet är ett så kallat vilt problem. I lokala verksamheter utförs arbete med sociala insatsgrupper med utgångspunkt i olika lokala programteorier, vilka förhåller sig till grundkomponenterna som programteorin för sociala insatsgrupper har konstruerats kring på varierande sätt.

Arbetet med sociala insatsgrupper är avhängigt kontextuella villkor, förståelse för uppdragets komplexitet hos samtliga intressenter, verksamhetens och de andra aktörernas resurser, perspektiv på kriminalitet, möten mellan personal och deltagare genom vilka förändringsprocesser aktiveras, verksamheternas kapacitet, personal och deras engagemang, de berörda myndigheternas företrädare och deras engagemang, relationsskapande processer, lokala utbudet av de berörda myndigheternas ordinarieinsatser, möjligheter att erbjuda stöd ”utanför boxen”, hinder för arbetet i form av stuprör och tröghet i beslutsprocesser, attityder mot kriminella och strukturella hinder för att lämna en kriminell livsstil.

Utvärderingens underlag tyder på att förändrings- och handlingsteorin i programteorin i förhållande till förändrings- och handlingsteorin i lokala programteorier kan variera.

Förändringsteorin i programteorin bygger på ett individperspektiv på kriminalitet och består av kriminologiska teorier om brottsprevention inklusive risk- och skyddsbedömning. Dessa teorier har valts för den tänkta målsättningen att kartlägga och identifiera ungdomar i riskzonen att hamna i en kriminell livsstil eller lämna en kriminell livsstil. I praktiken har verksamheterna för sociala insatsgrupper i liten grad arbetat med att kartlägga ”unga i riskzon”. Majoriteten har valt att erbjuda stöd till barn, ungdomar och unga vuxna som har haft erfarenhet av kriminalitet och erbjudit stöd i deras förändringsprocess. Detta har gjort att kriminologiska teorier om brottsprevention i lokala verksamheter existerar sida vid sida med andra samhällsvetenskapliga teorier om kriminellt beteende, varav några intervjupersoner beskriver som ”holistiska”.

---

⁷ Uppskattningsvis runt 550 ungdomar har gett sitt samtycke till att ingå i en social insatsgrupp, enligt Socialstyrelsens enkät (se s. 40).

Handlingsteorin i programteorin fokuserar på arbetet med att motverka rekrytering till kriminella nätverk eller att utveckla en kriminell livsstil. Information om arbetet med att erbjuda stöd till ungdomar som vill lämna ett kriminellt nätverk eller en kriminell livsstil har beskrivits som begränsad. Lokala verksamheter har arbetat för att utveckla former av stöd som även lämpar sig för ungdomar och unga vuxna som vill lämna en kriminell livsstil. Kunskaper om vilka lösningar som har fungerat i praktiken och hur när det gäller att erbjuda stöd till målgruppen finns hos verksamheternas personal på alla nivåer och i lokala programteorier.

Möjliga utvecklingsalternativ

Arbetet som verksamheterna för sociala insatsgrupper bedriver är en del av arbetet med angelägna och aktuella samhällsfrågor.

För att erbjuda ytterligare kunskapsunderlag som kan användas som stöd vid vidareutvecklingen av arbetet med samverkansformen sociala insatsgrupper avslutas denna rapport genom förslag på möjliga utvecklingsalternativ. Utgångspunkten tas i utvärderingsforskningen.

Att utförandet av ett program, som bygger på en programteori, leder till att lokala programteorier utvecklas i lokala kontexter är inte ovanligt. Det har uppmärksammats inom teoribaserad utvärdering. Intresset för förhållandet mellan programteori och lokala programteorier har ökat under 2010-talet. Utvärderingsforskning inom detta perspektiv har påpekat att det finns två huvudtyper av programteorier, och framförallt förändringsteorier: en forskningsbaserad och en implicit [10]. Den forskningsbaserade teorin har skapats av forskare. Den implicita teorin, som kan skapas av till exempel programskapare, beslutsfattare eller professionella som arbetar med programmet, kan grunda sig i praktisk kunskap, tyst kunskap, forskningsbaserad teori, erfarenheter från liknande program eller annan form av kunskap. Dessa två typer av teorier värderas olika. Vanligen tillskrivs forskningsbaserade teorier högre status än implicita teorier, som i regel är mindre dokumenterade och ofta outforskade. I utvärderingsforskning anses båda teorierna ha fördelar och nackdelar när det gäller möjligheten att skapa välfungerande program.

Den här diskussionen är aktuell även när det gäller programmet samverkansformen sociala insatsgrupper. Programmet och dess programteori har skapats kring valda teorier som baseras på kriminologisk och psykologisk kriminologisk forskning. Som denna utvärdering visar existerar dessa teorier, men också andra forskningsbaserade teorier, professionell kunskap och tyst kunskap sida vid sida när arbetet inom ramen för sociala insatsgrupper utförs i praktiken. De lokala programteorierna förhåller sig till varierande grad till programteorin för sociala insatsgrupper.

Här följer tre exempel på tänkbara lösningar för hur förhållandet mellan programteorin och lokala programteorier kan lösas:

- Lokala programteorier anpassar sig till programteorin.
- Lokala programteorier utvärderas och inkluderas i en reviderad programteori.

- De olika intressenternas programteorier utvärderas var och en för sig. Intressenterna kan till exempel vara politiker, beslutsfattare, verksamhetschefer, professionella.

Kunskap och erfarenheter som professionella som arbetar med programmet har utvecklat behöver tas till vara. Kunskap och erfarenheter som deltagare i programmet har utvecklat behöver också samlas in och tas till vara. Valfungerande program kräver en välutvecklad programteori, inklusive förändringsteori och handlingsteori, för att kunna uppnå önskade effekter.

Utvärderingen har också lyft fram hur arbetet med sociala insatsgrupper avgränsas i förhållande till andra typer av socialtjänstens arbete med kriminalitet, men att gränserna även kan vara flytande. Mot bakgrund av utvärderingens resultat och analys samt befintlig forskning om sociala insatsgrupper som har redovisats i utvärderingen aktualiseras även en bredare fråga: socialtjänstens ökade ansvar för barns, ungdomars och unga vuxnas kriminalitet.

Referenser

1. Kassman A, Wollter F, Oscarsson L. Early Individual Prevention of Chronic Offenders: The Use of Criminological Theories in the Governance of Swedish Police and Social Services. *Youth Justice* 2015; 1-17.
2. Lindgren L. Nya utvärderingsmonstret. Om kvalitetsmätning i den offentliga sektorn. Lund: Studentlitteratur; 2014.
3. Lindgren L. Terminologihandbok för utvärdering. Lund: Studentlitteratur; 2012.
4. Vedung E. Bieffekter, perversa effekter och andra egendomliga effekter av offentliga interventioner. Svensson L, Brulin G, Jansson S, Sjöberg K. Att fånga effekter av program och projekt. Lund: Studentlitteratur; 2013.
5. Vedung E. Utvärdering i politik och förvaltning. Lund: Studentlitteratur; 2009.
6. Funnell SC, Rogers PJ. Purposeful program theory: effective use of theories of change and logic models. 1. ed. San Francisco: Jossey-Bass; 2011.
7. Krogstrup HK. Evalueringsmodeller. Århus: Academica; 2007.
8. Svensson L, Brulin G, Jansson S, Sjöberg K. Att fånga effekter av program och projekt. Lund: Studentlitteratur; 2013.
9. Rogers P. Programteori som verktyg för utvärdering. Blom B, Morén S, Nygren L. Utvärdering i socialt arbete – utgångspunkter, modeller och användning. Stockholm: Natur & Kultur; 2011.
10. Chen H. Practical program evaluation: theory-driven evaluation and the integrated evaluation perspective. Thousand Oaks, Calif.: Sage; 2005.
11. Dahler-Larsen P. From program theory to constructivism. On tragic, magic and competing programs. *Evaluation*. 2001; 7(3): 331-349.
12. God forskningsed. Stockholm: Vetenskapsrådet; 2011. Vetenskapsrådets rapportserie 1:2011.
13. Vedung E. Implementering i politik och förvaltning. 1. uppl. Lund: Studentlitteratur; 2016.
14. Götblad C. Så ska unga män i riskzonen förmås att avstå från brott. *Dagens Nyheter* 2010-03-11.
15. Ask B. Ny satsning mot ungdomsbrott. *Svenska Dagbladet* 2011-03-03.
16. Chaaban S. Här ska staden stoppa de unga kriminella. *Metro–Stockholm* 2012-12-14.
17. Nordström C. Unga på glid ska få bättre hjälp. *Jönköping Nu* 2014-11-27.
18. Adolfsson M. Ny metod ska stoppa unga från kriminalitet. *Vestmanlands Läns Tidning* 2017-05-14.
19. Thorsén P. Unga ska fås att inte bli skurkar. *Närikes Allehanda* 2013-12-03.
20. Linander J, Abele A, Pehrson J, Szyber C. Murar rivs mellan socialtjänst och polis. *Östgöta Correspondenten* 2012-12-06.

21. Eriksen J. Kriminella avhoppare har svårare att få hjälp. Östgöta Correspondenten 2015-11-21.
22. Ottoson M. ”Systemet måste bli tydligare”. Dagens Samhälle 2015-06-23.
23. Gustafsson K. En verkstad som reparerar de trasiga. Vi i Rinkeby 2016-12-03.
24. Ezpeleta M. Hyllat projekt mot kriminalitet får stark kritik. Dagens Nyheter 2017-08-08.
25. Utvärdering av samverkansformen sociala insatsgrupper: delredovisning av ett regeringsuppdrag. Stockholm: Socialstyrelsen; 2016.
26. Sociala insatsgrupper. Redovisning av regeringsuppdrag. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2012.
27. Samverkan i sociala insatsgrupper – vägledning för lokalt arbete i syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
28. Wollter F, Kassman A, Oscarsson L. Utvärdering av sociala insatsgrupper. Individinriktad samverkan kring unga i riskzonen. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2013. Rapport 2013:1.
29. Sociala insatsgrupper. Slutredovisning av regeringsuppdrag 2014. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2014.
30. Gemensam viljeförklaring. Samverkan som ger framtidshopp.
31. Sociala insatsgrupper: lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott. Stockholm: Socialstyrelsen; 2016.
32. Arbete i sociala insatsgrupper. Checklista Stockholm: Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen, Sveriges Kommuner och Landsting; 2011.
33. Det fortsatta arbetet i sociala insatsgrupper. Checklista. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2012.
34. 34. Projektplan. Sociala insatsgrupper m.m. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2011.
35. Edvall Malm D. Det socio-polisiära handlingsnätet: om kopplingar mellan polis och socialtjänst kring ungdomars kriminalitet och missbruk. Doktorsavhandling. Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet; 2012.
36. Man är inte sina handlingar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2015.
37. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. Socialstyrelsens arbete 2013–2014. Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.

Bilaga 1

Detta är en utskriftsversion av Socialstyrelsens enkät om kommunernas arbete med sociala insatsgrupper. Själva enkäten besvaras på webben. Alla frågor visas inte i webbenkäten eftersom vissa är följdfrågor anpassade utifrån tidigare svar.

Enkäten riktar sig till socialchef eller motsvarande i Sveriges samtliga kommuner och stadsdelarna i Göteborg, Malmö och Stockholm

Kartläggning av kommunernas arbete med sociala insatsgrupper (SIG)

Socialstyrelsen har regerings uppdrag att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper (SIG) i Sveriges kommuner och stadsdelar. Uppdraget innebär bland annat att Socialstyrelsen ska genomföra en nationell kartläggning av samverkansformen sociala insatsgrupper och undersöka vilken målgrupp som blir föremål för arbetet. Syftet med denna enkät är att samla in uppgifter om samverkansformen sociala insatsgrupper samt identifiera förekomsten av andra typer av samverkansformer som används för att ge stöd åt unga som riskerar att hamna i kriminell livsstil eller vill lämna en kriminell karriär.

Mätdatum

Frågorna i enkäten avser att mäta hur förhållandena ser ut i kommunerna/stadsdelarna den **18 augusti 2015**, om inget annat anges i frågan.

Alla svar är viktiga

Enkäten skickas till socialchefer i landets alla kommuner och till stadsdelarna i Göteborg, Malmö och Stockholm. Enkäten riktar sig till kontaktpersoner för sociala insatsgrupper inom kommunen/stadsdelen eller annan berörd person inom verksamheten med ansvar för arbetet med sociala insatsgrupper. Deltagandet är frivilligt, men vi hoppas ni vill bidra genom att svara på enkäten. Ert svar behövs för att resultatet ska bli så heltäckande och användbart som möjligt. Resultat ska redovisas till regeringen och publiceras på Socialstyrelsens webbplats i februari 2016.

Troligen behöver flera personer i kommunen/ stadsdelen hjälpa till att lämna uppgifter och som kontaktperson ansvarar du för att samordna arbetet med att fylla i enkäten.

Vi ber dig besvara enkäten så snart som möjligt, **dock senast fredagen den 4 september 2015**.

Har du frågor om undersökningen kan du kontakta:
Sanja Magdalenic
Säkrast e-post: sanja.magdalenic@socialstyrelsen.se
Telefon: 075-247 32 92

Samråd med SKL

Socialstyrelsen har samrått med Sveriges Kommuner och Landsting, i enlighet med förordning (1982:668) om statliga myndigheters inhämtande av uppgifter från näringsidkare och kommuner, inför utformandet och genomförandet av enkäten.

Hantering av kontaktuppgifter

Kontaktuppgifter till denna enkät sparas och hanteras hos Socialstyrelsen i enlighet med personuppgiftslagen PUL (1998:204). Uppgifterna kan komma att användas vid förnyad kontakt.

Praktiska instruktioner

Vid varje fråga finns en möjlighet att lämna kortfattade kommentarer. Frågor med stjärna (*) måste besvaras för att komma vidare i enkäten. Enkäten innehåller automatiska hopp om en följdfråga inte är relevant.

De svar som matas in i enkäten sparas när du klickar på flikarna "Föregående" eller "Nästa" längst ner på varje sida i enkäten. Du kan avbryta besvarandet och återgå till enkäten genom att klicka på länken i e-postbrevet.

När du har svarat på alla frågorna i enkäten klickar du på "Klar". Klicka på "Svarsöversikt" för att kontrollera och eventuellt korrigera dina svar.

För att få en utskrift av de svar som lämnas till Socialstyrelsen klickar du på symbolen för utskrift i svarsöversikten (endast de frågor som du har besvarat finns med i svarsöversikten).

För att skicka in dina svar till Socialstyrelsen klicka på "OK" på sista sidan i enkäten. Det är möjligt att göra ändringar i webbenkäten (de senaste lämnade svaren sparas) fram till **sista svarsdagen den 4 september 2015**.

Ett svarskvitto skickas via e-post till kommunen eller stadsdelensregistrator när Socialstyrelsen mottagit ditt svar.

Kontaktuppgifter till uppgiftslämnaren

Kommun eller stadsdel: _____
Uppgiftslämnare (ansvarig för ifyllandet): _____
Befattning: _____
Telefon: _____
E-post: _____

Erbjudande av individanpassat stöd inom ramen för samverkansformen sociala insatsgrupper (SIG)

1. Erbjuder din kommun/stadsdel individanpassat stöd inom ramen för samverkansformen sociala insatsgrupper till ungdomar som...

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Sociala insatsgrupper är en lokal arbetsform där insatser för att förhindra att unga hamnar i en kriminell livsstil samordnas på individnivå, utifrån en åtgärdsplan som upprättas för varje ungdom. Aktuella aktörer i arbetet är vanligtvis socialtjänst, polis och skola. Enligt regeringsbeslut ligger huvudansvaret för arbetet med de sociala insatsgrupperna på socialtjänsten i den kommun där ungdomen bor. Socialtjänsten är även ansvarig för att andra myndigheter och organisationer görs delaktiga utifrån ungdomens egna behov.

Målgruppen för sociala insatsgrupper är i första hand ungdomar i åldern 15 – 25 år som

- riskerar att rekryteras till kriminella nätverk eller utveckla kriminell livsstil
- behöver stöd för att lämna ett kriminellt nätverk eller en kriminell livsstil

En förutsättning för samverkan i sociala insatsgrupper är att ungdomen eller vårdnadshavaren gett sitt samtycke till att aktörerna i samverkansgruppen får utbyta information.

	Ja	Nej, men vi erbjuder andra samverkansformer med samma syfte	Nej, men vi har tidigare erbjudit SIG	Nej
... riskerar hamna i en kriminell livsstil?	☐	☐	☐	☐
... behöver stöd att lämna en kriminell livsstil?	☐	☐	☐	☐
... har annat behov Om annat, ange vilket: _____	☐	☐	☐	☐

Kommentarer:

(Om Nej, men vi erbjuder andra samverkansformer – på fråga 1)

1 a. Vilken eller vilka samverkansformer, med samma syfte som sociala insatsgrupper, erbjuds denna eller dessa målgrupper i din kommun/stadsdel?

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- SSPF - skola, socialkontor, polis, fritid i samverkan
- Ung och trygg
- Annat, ange vilken/vilka:

Kommentarer:

(Om Nej, men vi har tidigare erbjudit SIG – på fråga 1)

1 b. Vilka är skälen till att individanpassat stöd i sociala insatsgrupper *inte längre* erbjuds denna eller dessa målgrupper i din kommun/stadsdel?

(Om Nej på fråga 1)

1 c. Vilka är skälen till att individanpassat stöd i sociala insatsgrupper *inte erbjudits* denna eller dessa målgrupper i din kommun/stadsdel?

(Om Ja på fråga 1 besvara fråga 2-25)

Arbetet med samverkansformen sociala insatsgrupper (SIG) i kommunen/stadsdelen

**2. När började individanpassat stöd i sociala insatsgrupper att erbjudas ungdomar med kriminell livsstil i din kommun/stadsdel?
Ange år och månad.**

År: _____

Månad: _____ (ange siffran för månaden)

3. Vilken eller vilka aktörer tog initiativ till att införa samverkansformen sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel?

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Polisen
- Socialtjänsten
- Annan aktör, ange vilken:
- Vet inte

Kommentarer:

4. Finns det en skriftlig samverkansöverenskommelse mellan socialtjänsten och övriga aktörer som samverkar i sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Med **samverkansöverenskommelse** avses ett formaliserat beslut om samverkan mellan högsta ledningen i de ingående verksamheterna. I överenskommelsen ska det framgå om samverkan ska prioriteras, vad målsättningen är, vad varje aktör ska bidra med och vad som ska vara gemensamma utgångspunkter för arbetet.

Med **samverkan** avses att olika aktörer tillför sina specifika resurser, kompetenser och kunskaper till en uppgift som man gemensamt har att genomföra.

- Ja, ange vilka aktörer som socialtjänsten har samverkansöverenskommelser med:
- Nej

Kommentarer:

5. Finns det skriftliga rutiner som är gemensamma för aktörerna som samverkar i sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel, för hur de ska genomföra...

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Rutinen/erna är tänkt som ett stöd för alla inblandade aktörer så att alla vet vad som förväntas av dem i en specifik situation. Rutinen kan vara ett dokument eller en checklista.

När det gäller rutinen för hur samverkansarbetet praktiskt ska genomföras så ska den beskriva ett bestämt tillvägagångssätt för hur arbetet ska genomföras, vilka aktörer som har ansvar för vad, vilka befogenheter

olika personer har, vilka beslut som fattas av vem och hur uppföljningen ska gå till.

När det gäller rutinen för hur uppföljningen ska genomföras så ska den beskriva ett bestämt tillvägagångssätt för hur och när uppföljningen ska genomföras och vem som är utförare.

	Ja	Nej
... olika delar i samverkansarbetet rent praktiskt?	☐	☐
... uppföljningen av arbetet?	☐	☐

Kommentarer:

Om Ja på någon av rutinerna skicka in denna/dessa till sanja.magdalenic@socialstyrelsen.se

6. Hur har arbetet med sociala insatsgrupper organiserats i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Enligt rikspolisstyrelsen förslag om organisering av sociala insatsgrupper kan samverkan kring sociala insatsgrupper organiseras på olika nivåer enligt nedan.

I nivån **styrgruppen** finns representanter med övergripande ansvar från de medverkande verksamheterna.

I nivån **beredningsgruppen** finns representanter på chefsnivå från de medverkande verksamheterna.

Nivån **sociala insatsgruppen** utgör själva arbetsgruppen kring den enskilde ungdomen. Vilka aktörer som ingår bedöms utifrån varje ungdoms behov och önskemål och vad som är lämpligt i det aktuella ärendet.

Det finns även andra sätt att organisera arbetet på utifrån specifika lokala förutsättningar.

Med **samordnare** avses person som har till uppgift att leda, hålla ihop alla delar och följa upp samverkansarbetet.

Markera de svarsalternativ som stämmer överens med hur arbetet med sociala insatsgrupper är organiserat i din kommun/stadsdel.

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Det har inrättats en *styrgrupp* eller motsvarande enligt beskrivningen ovan
- Det har inrättats en *beredningsgrupp* eller motsvarande enligt beskrivningen ovan
- Det har inrättats en arbetsgrupp (social insatsgrupp) som kan erbjuda insatser till enskilda ungdomar eller motsvarande enligt beskrivningen ovan
- Det har utsetts en *samordnare* för arbetet med sociala insatsgrupper
- Annat sätt, beskriv kortfattat i kommentarsrutan nedan hur arbetet är organiserat:

Kommentarer:

(Om markerat "styrgrupp" på fråga 6 besvara fråga 6 a och 6 b.)

6 a. Ange vilka representanter (befattning och organisationstillhörighet) som ingår i styrgruppen:

---

6 b. Hur ofta träffas/sammanträder styrgruppen i din kommun/stadsdel?

- Minst 1 gång i veckan
- Minst 1 gång i månaden
- Minst 1 gång i halvåret
- Minst 1 gång per år eller mer sällan

Kommentarer:

(Om markerat "beredningsgrupp" på fråga 6 besvara fråga 6 c och 6 d.)

6 c. Ange vilka representanter (befattning och organisationstillhörighet) som ingår i beredningsgruppen:

---

6 d. Hur ofta träffas/sammanträder beredningsgruppen i din kommun/stadsdel?

- Minst 1 gång i veckan
- Minst 1 gång i månaden
- Minst 1 gång i halvåret
- Minst 1 gång per år eller mer sällan

Kommentarer:

(Om det utsetts en samordnare för sociala insatsgrupper på fråga 6, besvara fråga 6e – 6g.)

Om samordnaren/na för sociala insatsgrupper

6 e. Hur många personer har utsetts att vara samordnare för arbetet med sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel?

Ange antal personer: _____

6 f. Har samordnaren/na särskild avsatt tid för arbetet med sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel?

Om kommunen/stadsdelen har fler än en samordnare för sociala insatsgrupper och en av samordnarna har en hel- eller del av tjänst avsatt för arbetet med sociala insatsgrupper och en annan samordnare inte har någon bestämd tid avsatt, ska båda svarsalternativen anges i frågan.

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Ja, samordnaren/na har en hel- eller del av en tjänst avsatt för samordningen av de sociala insatsgrupperna
- Nej, samordnaren/na har ingen särskild avsatt tid för arbetet med sociala insatsgrupper (uppgiften ingår som en del tillsammans med andra arbetsuppgifter)

Kommentarer:

6 g. Om det finns fler än en samordnare i din kommun/stadsdel, beskriv kortfattat hur arbetsuppgifterna är fördelade dem emellan:

Uppföljning av arbetet med sociala insatsgrupper (SIG)

7. Har socialtjänsten genomfört minst en uppföljning av arbetet/arbetssättet med samverkansformen sociala insatsgrupper sedan den började erbjudas i din kommun/stadsdel?

Med uppföljning av arbetet avses att bland annat att följa upp om verksamheten fullföljer sitt ansvar och uppsatta mål och planer, huruvida de insatser som ges till enskilda håller god kvalitet och om handläggning och dokumentation håller hög kvalitet. (Här ingår inte uppföljning av ungdomarnas/vårdnadshavarnas uppfattning om erhållna insatser i SIG)

- Ja
- Nej, ange orsaken:

Kommentarer:

(Om Ja på fråga 7)

7 a. Ange vilka delar av arbetet med sociala insatsgrupper som har följts upp:

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Vi har följt upp hur de lokala problemen med ungdomskriminalitet ser ut i kommunen/stadsdelen
- Vi har följt upp hur samverkansarbetet har fungerat
- Vi har följt upp om verksamheten fullföljer uppsatta mål och planer
- Vi har följt upp om de insatser som ges till enskilda håller god kvalitet
- Vi har följt upp om handläggning och dokumentation håller hög kvalitet.
- Vi har följt upp hur det gått för de ungdomar som har fått stöd från en social insatsgrupp
- Annat, ange vad:

Kommentarer:

8. Har socialtjänsten genomfört minst en undersökning av hur ungdomar som fått individanpassat stöd i en social insatsgrupp uppfattat gruppens insatser sedan samverkansformen började erbjudas i din kommun/stadsdel?

Det kan vara undersökningar i form av enkäter och strukturerade intervjuer i syfte att fånga ungdomar och deras föräldrars uppfattning om verksamhetens kvalitet och om de är nöjda med de insatser som tillhandahållits. Resultaten redovisas på gruppnivå.

- Ja
- Nej

Kommentarer:

Målgruppen för sociala insatsgrupper (SIG)

9. Vilken målgrupp riktar sig samverkansformen sociala insatsgrupper till i din kommun/stadsdel?

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Ungdomar i åldern 15-25 år som riskerar att hamna i en kriminell livsstil
- Ungdomar i åldern 15-25 år som behöver stöd att lämna en kriminell livsstil?
- Annan grupp eller åldersindelning, ange vilken:

Kommentarer:

10. Har det gjorts minst en kartläggning av vilka ungdomar som kan riskera vara i riskzonen att hamna i en kriminell livsstil och/eller behöver stöd för att lämna en kriminell livsstil sedan sociala insatsgrupper började erbjudas i din kommun/stadsdel?

Med kartläggning avses ett strukturerat sätt att samla in information om målgruppen, t.ex. genom socialtjänstens dokumenterade erfarenheter, eller genom dokumenterade samtal med andra myndigheter eller kontakter som ungdomen eller dennes anhöriga eller information i register.

Ange ett eller flera svarsalternativ

- Ja, när det gäller ungdomar som riskerar hamna i en kriminell livsstil
- Ja, när det gäller ungdomar som behöver stöd att lämna en kriminell livsstil
- Nej

Kommentarer:

11. Vilka kriterier används för att välja ut ungdomar som ska erbjudas att få ingå i en social insatsgrupp i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Ange ett eller flera svarsalternativ

- Ungdomen kommer från en socialt och ekonomiskt utsatt position
- Ungdomen har familj och vänner som begår brott
- Ungdomen har tidigt uppvisat normbrytande beteende
- Ungdomen presterar dåligt i skolan
- Ungdomen skolkar regelbundet
- Ungdomen har tidigare dömts för brott
- Ungdomen har begått sitt första brott i ung ålder

- Ungdomen har begått strategiska brott vid debut
- Andra kriterier, ange vilken/vilka:

Kommentarer:

12. Används något riskbedömningsinstrument som beslutsstöd vid bedömning av vilka ungdomar som är lämpade att få individanpassat stöd i en social insatsgrupp i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

*Med **riskbedömningsinstrument** avses här ett verktyg för identifiering och gradering av risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende, exempelvis ESTER och SAVRY.*

- Ja
- Nej

Kommentarer:

(Om Ja på fråga 12)

12 a. Ange vilken eller vilka riskbedömningsinstrument som används:

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- ESTER - Evidensbaserad Strukturerad bedömning av Risk- och skyddsfaktorer
- SAVRY – Structured Assessment of Violence Risk in Youth
- Annat, ange vad:

Kommentarer:

13. Vilken aktör i den sociala insatsgruppen har ansvar att besluta om vilka ungdomar som ska erbjudas ingå i en social insatsgrupp i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

- Polisen
- Socialtjänsten
- Annan aktör, ange vilken:
- Det är ett gemensamt beslut av alla aktörer i gruppen

Kommentarer:

14. Vilken eller vilka aktörer i den sociala insatsgruppen inhämtar samtycke från ungdomen eller dennes vårdnadshavare om att ingå i en social insatsgrupp i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Polisen
- Socialtjänsten
- Annan aktör, ange vilken:

Kommentarer:

15. Finns följande uppgifter med i samtyckesblanketten som används vid upprättande av samtycke med ungdomen/vårdnadshavaren?

	Ja	Nej	Ej aktuellt, använder ingen samtyckesblankett
Vilken information som får delas med andra aktörer	☐	☐	☐
Vilka aktörer som får ta del av informationen	☐	☐	☐
Hur länge samtycket gäller	☐	☐	☐

Kommentarer:

Om Ja - Vänligen skicka blanketten/erna som används vid upprättande av samtycke till sanja.magdalenic@socialstyrelsen.se

16. Hur informeras ungdomen/vårdnadshavaren om vad det innebär att få individuellt stöd i en social insatsgrupp i din kommun/stadsdel?

Ange ett eller flera svarsalternativ.

- Muntligen
- Skriftligen
- Ej aktuellt, det ges ingen information till ungdomen/vårdnadshavaren om vad det innebär att ingå i SIG

Kommentarer:

17. Hur många ungdomar har gett sitt samtycke att ingå i en social insatsgrupp sedan samverkansformen infördes i din kommun/stadsdel?

Om en ungdom gett sitt samtycke fler än en gång räkna det senaste (således räkna en person endast en gång).

Om du inte kan ange exakt uppgift gör en uppskattning.

_____

17 a. Hur många av ungdomarna i fråga 17 är flickor?

_____

Kommentarer fråga 17 – 17 a:

18. Hur många ungdomar har avslutat sitt deltagande i den sociala insatsgruppen sedan samverkansformen började erbjudas i din kommun/stadsdel? Specificera antal ungdomar efter nedanstående kategorier.

*Med **individuell åtgärdsplan/handlingsplan** avses en gemensam plan för samverkansarbetet kring den enskilde ungdomen i den sociala insatsgruppen. Den ska tydliggöra de olika aktörernas roll och ansvar och göra det tydligt för den enskilde ungdomen vad som förväntas av denne och vad ungdomen kan förvänta sig för stöd av de olika professionella aktörerna.*

Om en ungdom gjort fler än ett avslut räkna det senaste avslutet (således räkna en person endast en gång).

Om du inte kan ange exakt uppgift gör en uppskattning.

Ungdomen har avslutat sitt deltagande i SIG på grund av att **målen i åtgärdsplanen/handlingsplanen är uppfyllda:** _____

Ungdomen har avslutat sitt deltagande i SIG på grund av **egen vilja men mot de professionella aktörernas vilja (s.k. avhopp):** _____

Ungdomen har avslutat sitt deltagande i SIG efter beslut av samverkansgruppen på grund av att **ungdomen inte har minskat eller upphört med sin kriminalitet:** _____

Annan anledning (ange "vad" i kommentarsrutan nedan): _____
Kommentarer:

19. Hur många ungdomar finns det kapacitet att samverka kring samtidigt inom ramen för sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

Om du inte kan ange exakt uppgift gör en uppskattning.

_____

Kommentarer:

Om det individanpassade stödet inom ramen för samverkansformen sociala insatsgrupper (SIG)

20. I vilken utsträckning har individuella åtgärdsplaner/handlingsplaner upprättats för ungdomar som ingår/ingått i sociala insatsgrupper sedan samverkansformen började erbjudas i din kommun/stadsdel?

- I samtliga fall (100%)
- I merparten av fallen (60-99%)
- I ca hälften av fallen (41-59%)
- I mindre hälften av fallen (1-40%)
- I inga fall alls (0%)
- Ej aktuellt, det upprättas inga individuella åtgärdsplaner/handlingsplaner (hoppa till fråga 21)

Kommentarer:

20 a. I vilken utsträckning har de individuella åtgärdsplanerna/handlingsplanerna följts upp sedan samverkansformen började erbjudas i din kommun/stadsdel?

*Med **följs upp** avses att de professionella aktörerna tillsammans med den enskilde ungdomen följt upp om insatser lett till uppsatta mål. Uppföljningen ska vara dokumenterad.*

Här avses inte individuella åtgärdsplaner/handlingsplaner som nyligen upprättats och därmed ännu inte behöver följas upp.

- I samtliga fall (100%)
- I merparten av fallen (60-99%)
- I ca hälften av fallen (41-59%)
- I mindre hälften av fallen (1-40%)
- I inga fall alls (0%)
- Ej aktuellt, de individuella åtgärdsplanerna/handlingsplanerna följs inte upp (hoppa till fråga 21)

Kommentarer:

20 b. Hur ofta följs de individuella åtgärdsplanerna/handlingsplanerna vanligen upp i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

- Minst 1 gång per månad
- Minst 1 gång per kvartal
- Minst 1 gång i halvåret
- Minst 1 gång per år
- Annan uppföljningsperiod, ange vilken_____
- Ej aktuellt, de individuella åtgärdsplanerna/handlingsplanerna följs inte upp

Kommentarer:

21. Hur utförs arbetet med sociala insatsgrupper inom socialtjänsten i din kommun/stadsdel?

Utgå från hur förhållandena ser ut i kommunen/stadsdelen den 18 augusti 2015.

- Som biståndbeslutad insats enligt SoL
- Som serviceinsats
- Annat, ange vad:

Kommentarer:

(Om markerat "biståndsbeslutad insats" på fråga 21)

21 a. Vad är skälet till att arbetet utförs som en biståndbeslutad insats och inte som en serviceinsats?

Avslutande omdömen om samverkansformen sociala insatsgrupper (SIG)

22. Vilka fördelar ser du med att erbjuda samverkansformen sociala insatsgrupper i syfte att stödja ungdomar som riskerar hamna i en kriminell livsstil och/eller behöver stöd att lämna en kriminell livsstil?

Du ska svara i egenskap av ansvarig/eller samordnare för verksamheten med sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel.

---

23. Hur anser du att samverkansformen sociala insatsgrupper skulle kunna utvecklas i syfte att stödja enskilda ungdomar som riskerar hamna i en kriminell livsstil och/eller behöver stöd att lämna en kriminell livsstil?

Du ska svara i egenskap av ansvarig/eller samordnare för verksamheten med sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel.

---

24. Bedömer du att arbetet med samverkansformen sociala insatsgrupper har bidragit till att minska rekryteringen av unga som riskerar att hamna i en kriminell livsstil, till en kriminell livsstil?

Du ska svara i egenskap av ansvarig/eller samordnare för verksamheten med sociala insatsgrupper i din kommun/stadsdel.

Behov av fortsatt vägledning och stöd

Socialstyrelsen har på uppdrag av regeringen tagit fram en vägledning "Samverkan i sociala insatsgrupper" i syfte ge berörda myndigheter stöd i samverkansfrågorna i arbetet med sociala insatsgrupper.

25. Behöver din kommun/stadsdel ytterligare stöd och vägledning från Socialstyrelsen i arbetet med sociala insatsgrupper?

- Ja
- Nej

Kommentarer:

(Om Ja på fråga 25)

25 a. I vilka frågor behöver kommunen/stadsdelen ytterligare stöd och vägledning?

Ange ett eller flera svarsalternativ.

Frågor som avser:

- Upptäckt av ungdomar i riskzon
- Utförande och organisering
- Samverka bättre med övriga aktörer
- Hur samordnaren ska arbeta på bästa sätt
- Samtycke och sekretess
- Strukturerad risk- och behovsbedömning
- Insatser för att förebyggande insatser
- Insatser för att förhindra att ungdomar återfaller i brott
- Uppföljning av samverkansarbetet
- Uppföljning av hur det går för ungdomar som deltagit
- Annat, vad:

Kommentarer:

Övriga kommentarer:

Bilaga 2

Enkätundersökningens upplägg

Datainsamlingen genomfördes via en webbenkät under sensommaren 2015. Ett informationsbrev samt en länk till enkäten skickades i mitten av augusti till registratorerna i rikets kommuner och storstädernas stadsdelar. Tre veckor senare skickades en påminnelse ut till dem som inte hade besvarat enkäten och ytterligare en påminnelse gjordes veckan därpå. Därefter gjordes ytterligare påminnelser per telefon.

Population

Populationen bestod av rikets kommuner där storstadskommunerna i Stockholm, Göteborg och Malmö ersattes av sina respektive stadsdelar. Totalt bestod populationen av 287 kommuner och 29 stadsdelar.

Totalundersökning

Samtliga kommuner och stadsdelar i storstadskommuner ingick i undersökningen.

Statistiska mått och redovisningsgrupper

Svaren på den aktuella frågan redovisas på riksnivå.

Ramtäckning

Med ramtäckning avses i vilken utsträckning undersökningen har nått de objekt som var föremål för mätningen. Ramen består i denna undersökning av rikets kommuner och storstädernas stadsdelar och ramtäckningen är komplett.

Mätning

Som i alla undersökningar baserade på frågeformulär kan mätfel förekomma på grund av att en fråga har missuppfattats. Orsaken kan bland annat vara mätinstrument, informationssystem och insamlingsätt.

Bortfall

Av de 316 kommunerna och stadsdelarna har 210 besvarat enkäten, vilket ger en svarsfrekvens på 66 procent.

I Malmö har samtliga stadsdelar svarat, i Göteborg 8 av 10 och i Stockholm 11 av 14 stadsdelar. I övriga landet står de svarande kommunerna för närmare tre fjärdedelar av dessa kommuners befolkning.

Det förekommer att respondenter besvarar en enkät men lämnar enskilda frågor obesvarade. Följande frågor har inte besvarats av minst fyra av de kommuner/stadsdelar som deltog i enkäten:

1. Av de 60 kommuner och stadsdelar som svarade att de inte erbjöd samverkansformen sociala insatsgrupper till ungdomar som riskerade att hamna i en

kriminell livsstil, men erbjöd andra samverkansformer med samma syfte, har 4 inte angett vilka dessa samverkansformer är.

2. Av de 47 kommuner och stadsdelar som inte erbjöd samverkansformen sociala insatsgrupper till ungdomar som behövde stöd att lämna en kriminell livsstil, men erbjöd andra samverkansformer med samma syfte, har 5 inte angett vilka dessa samverkansformer är.
3. Av de 53 kommuner som inte erbjöd samverkansformen sociala insatsgrupper till ungdomar som hade andra behov än ovanstående, men erbjöd andra samverkansformer, har 7 inte angett vilka dessa samverkansformer är.
4. Av de 53 kommuner och stadsdelar som i enkäten säger sig erbjuda samverkansformen sociala insatsgrupper, har 5 inte angett i vilken utsträckning individuella åtgärdsplaner har följts upp sedan samverkansformen började erbjudas. Lika många har avstått från att besvara frågan om hur ofta de individuella åtgärdsplanerna vanligen följs upp.

Bearbetning

Fel kan också uppstå vid bearbetningen av materialet. För att minska risken för denna typ av fel finns det kontroller vid såväl registrering, granskning, rättning samt vid slutkontroll av resultatet.

Jämförbarhet och sam användbarhet

Resultaten behöver inte alltid avspegla faktiska förhållanden. Avvikelse kan bero på mätfel – till exempel kan frågor och anvisningar ha tolkats annorlunda än vad som avsetts vid enkätkonstruktionen.

Frågor om statistisk metod besvaras av Robert Linder 075-247 30 00